
ИЗСЛЕДВАНИЯ ВЪРХУ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В ТРАКИЯ I. СРАВНИТЕЛНА СТРАТИГРАФИЯ НА СЕЛИЩНИТЕ МОГИЛИ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В ЮГОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ

КРАСИМИР ЛЕЩАКОВ
Катедра по археология

Красимир Лещакوف. ИССЛЕДОВАНИЯ БРОНЗОВОГО ВЕКА ФРАКИИ
I. СРАВНИТЕЛЬНАЯ СТРАТИГРАФИЯ ТЕЛЕЙ РАННЕГО БРОНЗОВОГО ВЕКА
ЮГОВОСТОЧНОЙ БОЛГАРИИ

Работа посвящена почти неисследованной проблеме РБВ во Фракии. Сравнительная стратиграфия телей и синхронизация строительных горизонтов разработана на основе датированных материалов и особенно на основе керамики и ее орнаментации. В работе использованы материалы телей Езеро, Нова Загора, Дюдово, Караново, Веселиново и Св. Кирилово (Кирилово). Предлагаемая синхронизация включается в рамки трех этапов РБВ – Езеро А, Михалич и Св. Кирилово. Стратиграфический анализ отложений на исследованных объектах, особенно керамического материала, подтверждают его разделение на три этапа. Исходя из этой позиции, так называемую культуру Нова Загора среднего бронзового века, можно поставить в последний этап РБВ – Св. Кирилово и Михалич в рамках культур бронзового века Анатолии и Эгейского региона. Пока предлагается сопоставимость материалов этапа Михалича в РБВ 2, а этапа Св. Кирилово – с РБВ 3. Тезис доказывается и присутствием импортной керамики во Фракии. Известная до сих пор информация не позволяет выяснить переход к СБВ, так как верхние горизонты исследованных телей сильно пострадали в поздние времена.

Krasimir Leshtakov. INVESTIGATION ON THE BRONZE AGE IN THRACE
I. COMPERATIVE STRATIGRAPHY OF THE EARLY BRONZE AGE TELLS
IN SOUTH-EAST BULGARIA

The article is concerned with the almost unexplored problem of the EBA in Thrace. The comparative stratigraphy of the tells and the synchronization of their levels is based on datable finds and mainly on the pottery and its pattern. The study is based on data from the tells Ezero, Nova Zagora, Djadovo, Karanovo, Veselinovo, and Sv. Kirilovo. The synchronization proposed here is in the frames of the three stages of the EBA in Thrace – Ezero A, Michalich and Sv. Kirilovo. The three-partical division itself is supported by the stratigraphical sequence and the ceramics of the investigated sites. From this point of view, the so-called "Nova Zagora MBA – Culture" fits almost entirely in the last EBA stage – Sv. Kirilovo. There is an attempt, on the base of the supposed synchronization, to find the right place of the

stages Michalich and Sv. Kirilovo in the cultural development in Anatolia and the Aegean region. According to the evidence from Thrace and the surroundings available, it seems acceptable to set Michalich and Sv. Kirilovo-stages in the time of EBA 2 end EBA 3. Another proof is the presence of imports of South origine in the EBA in Thrace. The data available is not sufficient to clear the problem of the transition to the MBA, due to later destruction on the investigated sites.

Проблемът за сравнителната стратиграфия на обектите от ранната бронзова епоха (РБЕ) в Южна България е един от най-слабо разработените в българската праистория. Въпреки наличието на многобройни проучени паметници, досега е обнародвана само едно специално изследване, при това преди повече от 30 години¹. В редица други обобщаващи статии или по-общии публикации този проблем е засяган, но твърде повърхностно, без реална възможност за дискутиране на базата на сигурни факти².

Проблемът за сравнителната стратиграфия е в основата на стремежа за изграждане на периодизация на РБЕ, в основата на опита да се характеризира културата през средната бронзова епоха (СБЕ) и да се отговори на редица въпроси с по-общ характер като този за приемствеността между СБЕ и късната бронзова епоха (КБЕ), за селищната структура през отделните периоди, за характера на земеделието и скотовъдството и т. н.

Очевидно сравнителният анализ на данните от различни обекти с цел подреждането им в хронологически редове е обусловен от възможността за датиране на техните културни пластове и на отделните им нива (строителни хоризонти). В район, който се отличава със значителна културна хомогенност през РБЕ, какъвто е Южна България, излизат на преден план онези специфични елементи, които трудно се вменстват в статистическите схеми. Без да се омаловажава статистическият метод на изследване на големи информационни масиви (например керамиката от селищната могила до с. Езеро, Новозагорско³), е необходимо да се обърне по-голямо внимание на специфичните датиращи елементи. Особено голяма стойност имат вносните предмети – т. нар. „импорти“, както и техните имитации.

Споменатите дотук проблеми са намерили своето място в редица обзорни или юбилейни статии, засягащи и праисторията като цяло⁴, но не са били обект на задълбочено проучване за РБЕ. Опитите в тази посока са затруднени от непълното публикуване на материалите, от някои неудачи в разкпаването на археологическите обекти в Южна България, от селективното публикуване на представителни находки или от декларативността и предпоставеността на изводите с трудно проверяема фактологична основа⁵.

През последните години се наложи становището, че културата през РБЕ в Югоизточна България се характеризира с редица устойчиви белези, достатъчни за обосноваването на нейната специфика⁶. Изглежда, че южното българско Черноморие (на юг от Стара планина до днешната държавна граница в Странджа) е сравнително обособено и е с редица особености в керамиката и нейната украса⁷. Ето защо за основен район на това изследване бе избрана Югоизточна България. Тя включва

поречието на реките Сазлийка, средното течение на Тунджа и долината на Марица на изток от Чирпанските възвишения. Към зоната принадлежи и Казанлъшкото поле⁸. Изследванията в тази част на Тракия имат почти столетна давност и са били вече обект на няколко историографски прегледа⁹. Ето защо едва ли е необходимо да бъдат съобщавани тук известните в литературата данни. Възможно е, като се вземат под внимание предишните изследвания¹⁰, да се направи обобщение на отделните типове и некрополи от бронзовата епоха (БЕ):

1. *Селищни могили*. Те са големи (вис. над 10 м), средни (вис. 8-5 м) или малки (вис. 5-3 м).

2. *Открити селища*. Обикновено това са селища спътници, възникнали край по-големи селищни могили¹¹ или селища с по-кратка продължителност на живота, вероятно обитавани от население с основен поминък скотовъдство. Те са по принцип неукрепени¹².

3. *Укрепени селища*. Терминът е условен, тъй като и голяма част от селищните могили през РБЕ са укрепени. За тях е по-правилно определението „полупланински селища“ в Сакар и Средна гора, като например укрепеното селище до с. Михалич, Свиленградско¹³.

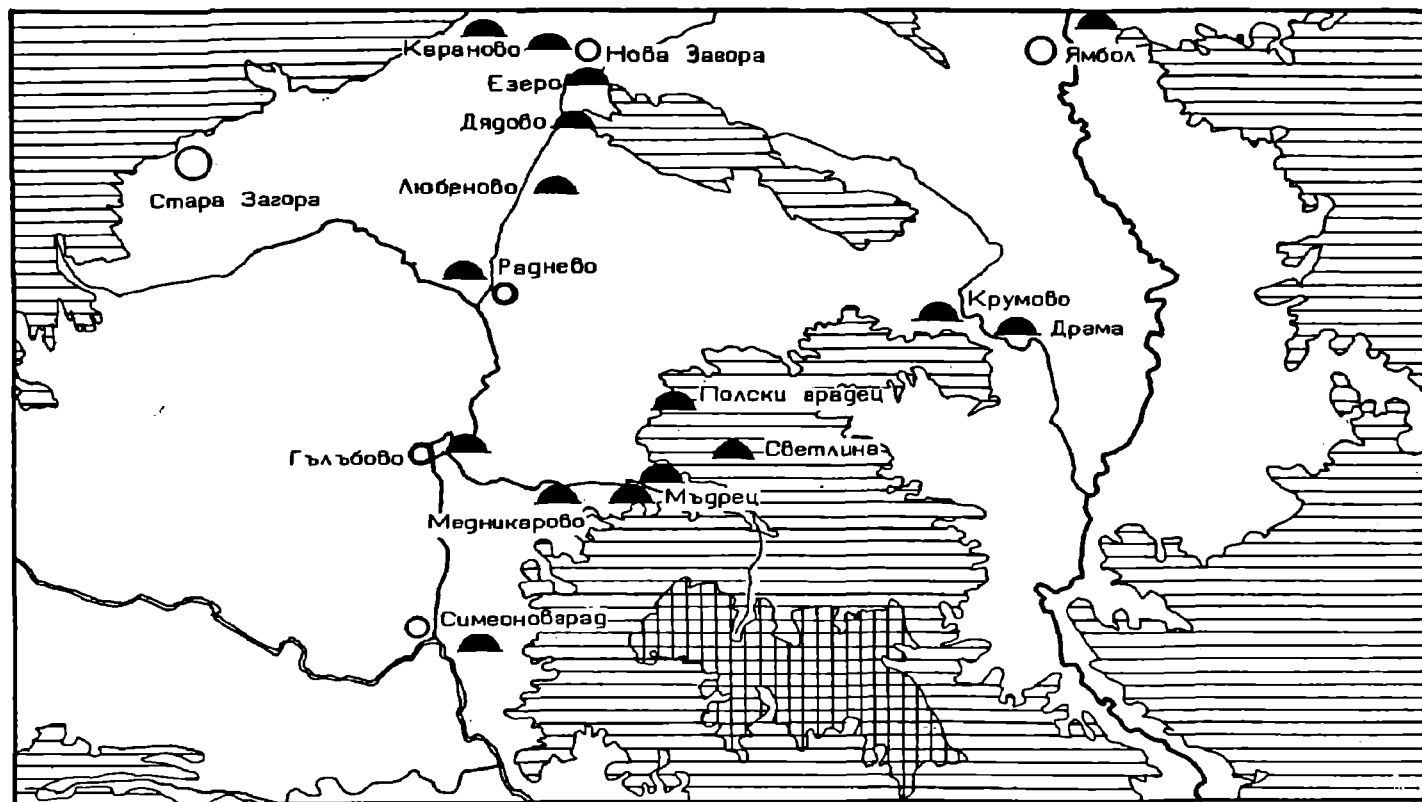
4. *Плоски некрополи*. Досега са открити два плоски некрополя – един в рамките на самото селище (Езеро)¹⁴ и един извън селището, до Берекетската селищна могила край Стара Загора¹⁵. Тук не се включват гробовете на младенци под подовете на жилищата, известни от почти всички раннобронзови селища. Напоследък бяха докладвани и гробове в селищната могила (с. м.) при с. Юнаците, Пазарджишко, но те излизат извън рамките на изследването, определени по-горе.

5. *Могилни некрополи*. През последните години бяха проучени няколко могилни некрополя от РБЕ, компактно разположени по долното течение на р. Сазлийка и на р. Овчарица¹⁶. Те, заедно с разкопаните по-рано надгробни могили, датирани в РБЕ¹⁷, поставят редица нови въпросителни при опитите за интерпретацията на културата в тази част на Горнотракийската низина¹⁸. Особено важни са надгробните могили до с. Голяма детелина, Раднево, които съдържат като гробни дарове голямо количество глинени съдове¹⁹. Поставянето им в ямите – затворени комплекси, компенсира недостатъците в публикацията на Езеро, където находките са дадени по строителни хоризонти²⁰.

В края на 80-те години бяха съобщени и данни за наличие на постройки (?) или на други структури с по-особено, вероятно култово предназначение. Поради непълнотата на съобщенията и предварителния им характер, а и поради отдалечеността от темата те няма да бъдат дискутирани тук. Заслужава обаче да се отбележи, че на фона на общото културно развитие в Източното Средиземноморие, откриването на подобни съоръжения в Тракия не бива да носи голяма изненада²¹.

I. 1. ЕЗЕРО (ДИПСИЗКА СЕЛИЩНА МОГИЛА), обр. 1

Селищната могила е възникнала на десния бряг на р. Блатница, в близост до заблатено езеро (дипсиз). Непосредствено до могилата има минерален извор със

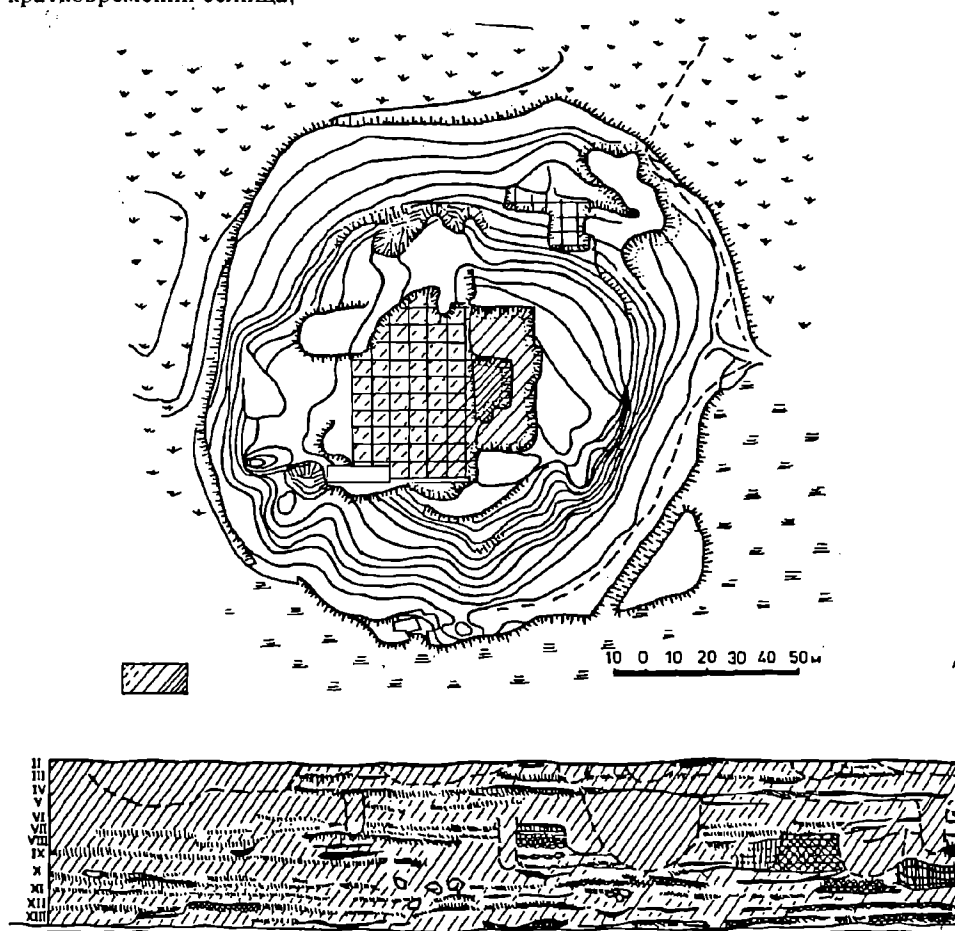

Обр. 1. Карта на селищните могили в Югоизточна България

средно голям дебит. Намира се на около 500 м източно от Езеро и на около 3 км югоизточно от Нова Загора. Има височина над околния терен над 10 м и овална основа с диаметри 200/145 м. Може да се допусне, че напластяванията са били с обща дебелина над 11-12 м, като се вземе предвид фактът, че повърхността на могилата се е обработвала, а от друга страна, че поради наличието на подпочвени води не е достигната стерилна почва²².

При проучванията са открити материали от следните епохи:

- пласт от средновековно селище, датирано през XII–XIV в., по-късно отнесено към XI – XII в.²³;
- пласт от късноримско укрепено селище;
- материали от ранножелязната епоха (РЖЕ) и КБЕ, вероятно останали от кратковременни селища;

Обр. 2. а – топография на Езеро

б – старатиграфия на пласта от бронзовата епоха в Езеро, I – XIII стр. х., централен изкоп.

По Г. Ил. Георгиев и др.

- пласт от РБЕ (обр. 26);
- пласт от халколита (култури Караново V и Караново VI);
- пласт от средния неолит (култура Караново III–Веселиново);
- пласт от ранния неолит, предположен по отделни фрагменти и непроучен поради подпочвените води в изкопа.

В близост до с. м. Езеро са регистрирани от П. Детев две селища, неоткрити при по-късните българо-руски проучвания. Некрополът също не е намерен, с изключение на петте гроба на възрастни индивиди и на 10 на деца в рамките на селището²⁴.

Могилата е регистрирана през 1933 г. от В. Миков, а през 1950 г. П. Детев публикува раннобронзови материали от нейната повърхност²⁵. Първите разкопки на това място са проведени през 1952/56 г. под ръководството на В. Миков и с участието на Н. Койчев. Те са подновени през 1958 г. В централната част и в източната половина на могилата е достиганата дълбочина до 2 м, а на площ 150 кв. м – до 3, 10 м. Там културният пласт от РБЕ е изчерпан до нивото на хиатуса, разделящ

	Ранна бронзова епоха	Средна бронзова епоха	Късна бронзова епоха
Попов, Р. 1921, 1930		1900 – 900	
Миков, В. 1933		1900 – X в. пр. Хр.	
Миков, В. 1952	1900 – 1750	1750 – 1200	1200 – 800
Георгиев, Г. Ил. 1957	2750 – 1900	1900 – 1600	
Миков, В. 1971	2500 – 1900	1900 – 1600	1600 – 1100
Катинчаров, Р. 1972, 1974,	2750 – 1900	1900 – 1500	1500 – 1200
1977	3000 – 1900	1900 – 1500	1500 – 1200
Георгиев, Г. Ил. 1982	3000 – 1900	1900 – 1500	1500 – 1200
Катинчаров, Р. 1982	3200/3100 – 2000/1900	2000/1900 – 1600/1500	1600/1500 – 1200/1100
Панайотов, И 1976	3100/3000 – 1900	1900 – 1600/1500	1600/1500 – XII в. пр. Хр.
Панайотов, И 1982	ок. 3500/3000 – 1900	1900 – 1600/1500	1600/1500 – XII в. пр. Хр.
Тодорова, Х. 1974	2750/3100 – 1900	1900 – 1500	1500 – 1200
Тодорова, Х. 1989	3500 – 1900	1900 – 1600/1500	1600/1500 – XII в. пр. Хр.

Таблица 1. Периодизация на бронзовата епоха в българските земи.
Преглед на мненията

Строителни хоризонти	ЮЗ изкоп	СЗ изкоп	Централен изкоп
I	... - 1,00 м	0,70 - 0,90 м	... - ...
II	I - 1,20	0,95 - 1,40	1,00 - 1,10
III	1,20 - 1,80	1,40 - 2,00	1,10 - 1,30
IV	1,80 - 2,20	2,00 - 2,40	1,30 - 1,60
V	2,20 - 2,40	2,40 - 2,70	1,60 - 1,90
VI	2,40 - 2,60	2,70 - 2,95	1,90 - 2,05
VII	2,60 - 3,00	хиатус	2,05 - 2,30
VIII	3,00 - 3,40		2,30 - 2,45
IX	3,40 - 3,80		2,45 - 2,80
X	хиатус		2,80 - 3,20
XI			3,20 - 3,40
XII			3,40 - 3,60
XIII			3,60 - 3,80 м
			хиатус
	х а л к о л и т		

Таблица II. Стратиграфия на културния пласт от ранната бронзова епоха в селищната могила Езеро по данни от българо-руските проучвания (По Г. Ил. Георгиев и др.)

Строителни хоризонти	Централен изкоп	Дълбочини по В. Миков
Средновековно селище	... - ...	0,20 - 0,50 м
(Ia - Ib)	... - ...	0,50 - 0,90
I	... - ...	0,90 - 1,00
II	... - 1,00	1,00
		-
III	1,00 - 1,30	1,30
IV	1,30 - 1,60	1,30
		-
V	1,60 - 1,90	1,80
VI	1,90 - 2,05	1,80
		-
VII	2,05 - 2,30	2,30
VIII	2,30 - 2,45	2,30
IX	2,45 - 2,80	-
X	2,80 - 3,20	3,10
XI	3,20 - 3,40	
XII	3,40 - 3,60	хиатус
XIII	3,60 - 3,80	
	хиатус	
	халколитен пласт	

Таблица III. Корелация на данните от българо-руските разкопки; централен изкоп, с резултатите от разкопките на В. Миков и Н. Койчев

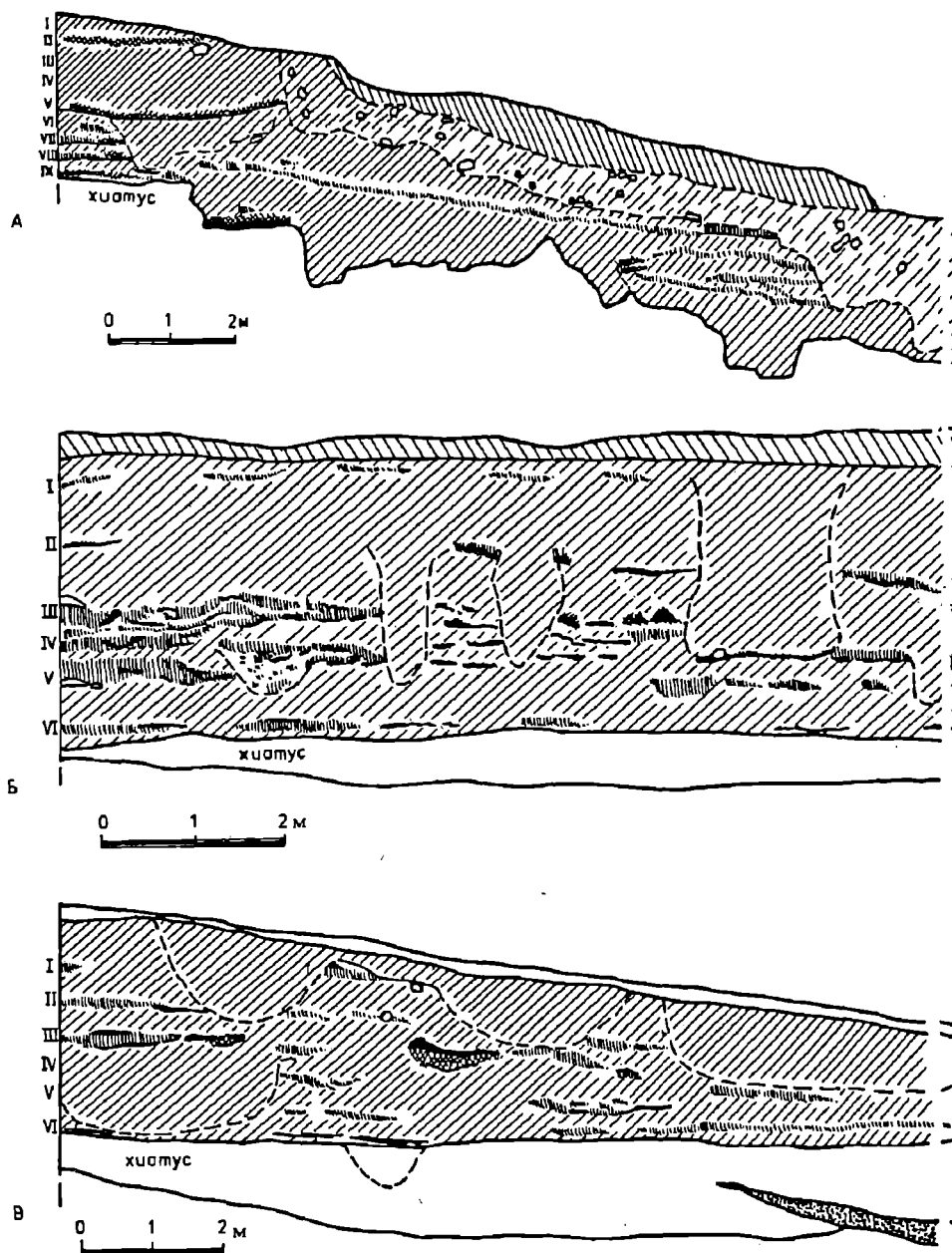
го от по-долния халколитен пласт²⁶.

Неизвестно защо при подновяването на разкопките от българо-руската експедиция е избран разкопаният вече от В. Миков участък (обр. 2а). Там пластът е снижен с около 1 м (табл. III). Липсата на информация за горните нива на Езеро в тази част на могилата е принудила проучвателите да направят още два контролни сондажа със значително по-малка площ. Корелирането на дълбочините от различните изкопи обаче създава известни трудности и не би могло да е напълно коректно (табл. II). Подобен опит може да се основе единствено на усреднените дълбочини след приравняване към нивото на повърхността в различните части на могилата. От друга страна, налице е значителна денивелация към североизточния изкоп, който е разположен на склон (обр. 3б-в). По данни на В. Миков пластът от РБЕ в югозападния изкоп е започвал почти непосредствено под хумусния слой²⁷.

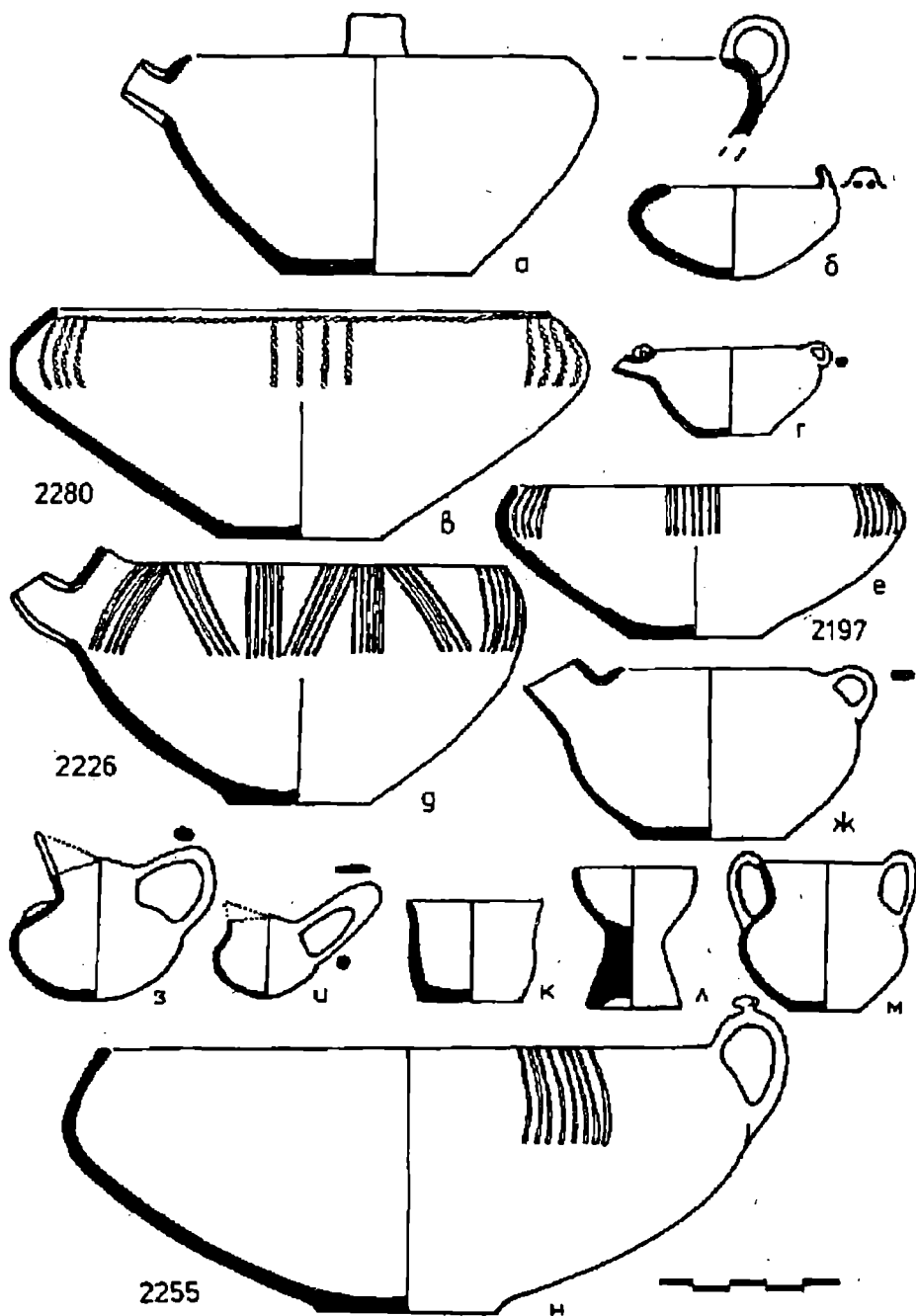
Като се вземат предвид всички посочени дотук съображения, трябва да се констатира, че пластът от РБЕ в Езеро е със сложна топография, неизяснена при археологическите разкопки. Неизяснен е и въпросът за стратиграфията на най-горните строителни нива. Според В. Миков пластът от РБЕ в отделни участъци на централния изкоп, също както и в югозападния, започва под хумуса²⁸. В такъв случай напълно допустимо е наличието на още най-малко две-три селища – мисъл, която не е напълно чужда на авторите на монографията „Езеро. Раннобронзовото селище“²⁹.

Доста проблематично е и определянето на I строителен хоризонт (стр. х.) в централния изкоп (табл. II, обр. 2б). В югозападния изкоп е фиксирана само неговата основа, докато данните от северозападния изкоп могат да се ползват само след уговорки поради денивелацията на терена. В централния изкоп от архитектурни останки е лишен и II стр. х. Дебелината му е само 0,10 м, но за компенсация на това в североизточния изкоп дебелината е 0,50 м. В последния случай явно става въпрос за смесен пласт или за приплъзване на останки от жилищни съоръжения към периферията на могилата. Сравнително ясното положение на II стр. х. в югозападния изкоп контрастира с необичайната дебелина на III стр. х. там – 0,60 м (обр. 3б-в).

Според авторите на „Езеро“, I–III стр. х. са обособена част от развитието на културата и са означени като фаза Езеро В₂³⁰. За характеризирането на фазата са използвани много малко данни в сравнение с предшестващите³¹. Този факт, съпоставен със стратиграфските и топографските неясноти, прави определянето на Езеро В₂ много трудно. Става напълно ясно, че горната част на пласта от РБЕ в Езеро, съдържаща най-малко 5 жилищни нива, не може да бъде изчерпателно характеризирана. Като имах предвид тези съображения, предложих наименованието фаза „Пост-Михалич“, която да включва развитието след IV стр. х. на Езеро и да обхваща фазата Езеро В₂ заедно с най-горните нива на Езеро. Наличните данни обаче не дадоха сигурна основа за защита на подобна идея, а, от друга страна, проблемът беше в основата на съществуващите различия в периодизацията на РБЕ. Всъщност тази фаза се покриваше почти изцяло с етапа Св. Кирилово по периодизацията на

Обр. 3. Стратиграфия на пласта от бронзовата епоха в Езеро, югонизточен, северонизточен и северозападен склон, западна стена

Обр. 4. Керамика от разкопките на В. Мяков и Н. Койчев на Езеро

Г. Ил. Георгиев³².

От позициите на статистическата обработка на керамиката, приложена в Езеро, I–III стр. х., както и по-горните, са трудно съпоставими с VIII–IV стр. х. Налага се обръщане към традиционното типологическо сравнение чрез използването на симптоматични находки. Допълнителна тежест на изводите придават и съдовете от разкопките на В. Миков и Н. Койчев, които са с точно отчетени дълбочини и контекст на откриване³³.

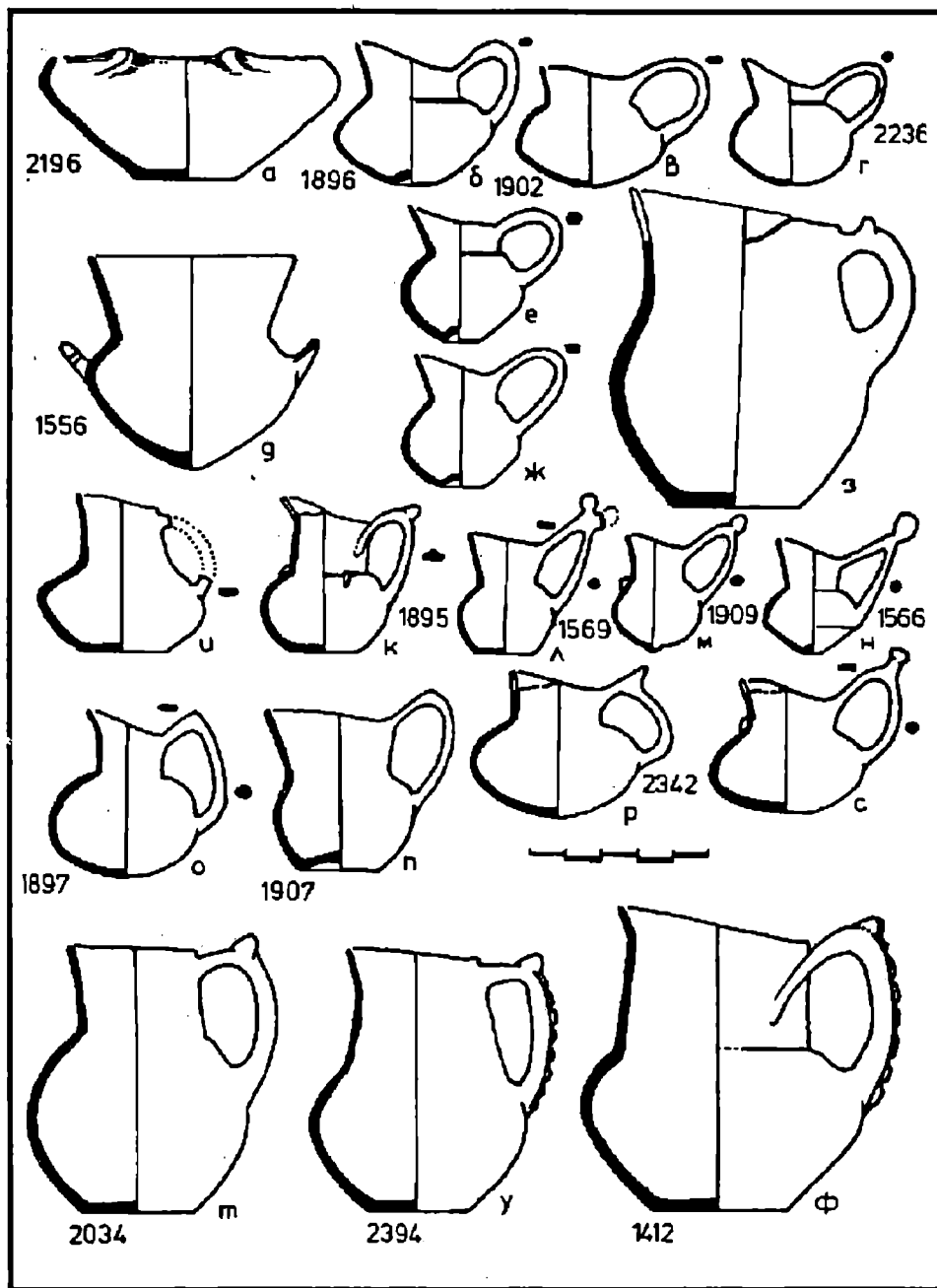
Сред керамиката, открита по време на по-ранните разкопки на Езеро, голяма група глинени съдове са отчетени към дълб. 1, 30-1,00 м (обр. 4, 7, 10)³⁴. Паниците са със своеобразни рогчета, вероятно развити от псевдотунелестите дръжки. Една от тези паници е украсена с отпечатьци от усукан шнур в сравнително сложна комбинация (обр. 10д). В квадрати 4₁–5₁, в затворен комплекс, е открита една паница с чучур (обр. 4ж). Същата констатация – наличие – на затворен комплекс, но в квадрати 6₁–6₂, прави значимо присъствието на една кана с типични белези – украса върху дръжката и върху прехода от шията към тялото (обр. 7а), която я датира в периода след края на етапа Михалич. Открити са и чаши със заоблени дъна от т. нар. тип „Св. Кирилово“ (обр. 4з, и). Сред миниатюрните съдове като датиращ елемент значителна стойност има една паничка с улей за изливане (обр. 4г).

От II и от III стр. х. на по-късните проучвания са публикувани по-малко съдове. Сред тях по-голяма стойност за хронологията има едно малко съдче с две дръжки за окачване и висок похлупак, което има много точни съответствия в Терми IV–V и в други обекти от Егейско-Анатолийската област (обр. 11в)³⁵. Обнародвани са няколко чаши от тип Св. Кирилово³⁶, както и две паници с „рогчета“³⁷. Останалите съдове са нетипични и трудно биха могли да се използват за сравнителния анализ на тези хоризонти³⁸.

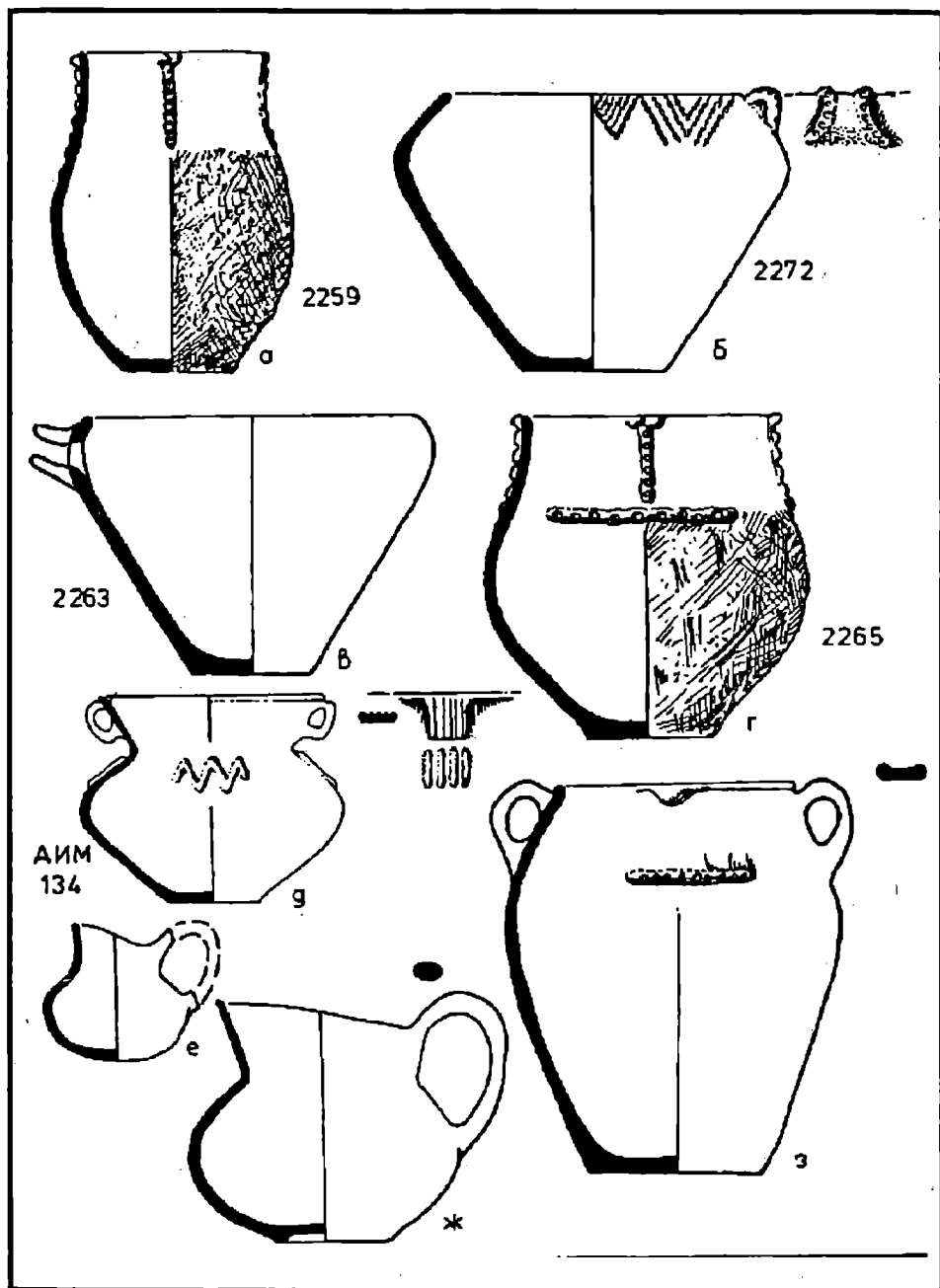
За характера на масовия материал от II–III стр. х. на Езеро може да се получи представа единствено от схематичните статистически таблици и от няколко фотоса. В III стр. х. е отбелязан най-големият дял на керамиката, украсена с отпечатьци от усукан шнур³⁹. Прави впечатление почти пълното отсъствие на други орнаментални техники или на сложни композиции, като се изключат релефните пъпки върху каните и чашите, а също и релефните ръбове върху гърнетата (т. нар. „урновидни съдове“) и върху дръжките на каните⁴⁰. Последната група украса в съчетание с конусовидните израстъци се появява за първи път в IV стр. х.⁴¹.

Комбинацията от релефни ръбове и дупчици под ръба на устието, от връзаната и набодената украса, шампите и др. изчезва почти напълно. Общото впечатление от керамиката е, че тя е лишена до голяма степен от украса. Тези наблюдения са характерни и за по-горните нива на Езеро. От значение е фактът, че „шнуровата украса“ е нанасяна доста небрежно, в елементарни съчетания на единични мотиви и в техниката на т. нар. „едър шнур“.

Следващата голяма група съдове от разкопките на В. Миков и Н. Койчев са с дълбочина на откриване в пласт от 1, 00 до 0, 80 м. Като цяло тази дълбочина се

Обр. 5. Керамика от разкопките на В. Миков и Н. Койчев на Езеро

Обр. 6. Керамика от разкопките на В. Миков и Н. Койчев на Езеро

покрива с I стр. х. от по-късните проучвания (табл. II и III). Паниците (обр. 4б, в, г, н) са със силно завит ръб на устието, някои от тях са с вертикални дръжки. Повечето са украсени с вертикални врязани или „шнурови“ линии от устието надолу (обр. 4в, н). Същата украса е представена и върху паници и купи с чучур за изливане (обр. 4д). Открити са и кани с голямо типологическо разнообразие (обр. 5, 7д). Прави впечатление големият брой на целите или реставрираните чаши тип Св. Кирилово (обр. 5в, г, и, к). Повечето от тях произхождат от затворени комплекси. Налага се убеждението, че репертоарът от съдове е доминиран именно от тези чаши, както и в по-малка степен от каните и от паниците с чучур. Така се получава и впечатлението, че вече е оформен нов керамичен стил с голямо формално и типологическо разнообразие, но с пестелива украса.

Към същата дълбочина са отчетени и два големи съда хранилища, които имат формата на т. нар. „урновидни съдове“ (обр. 6а, г).

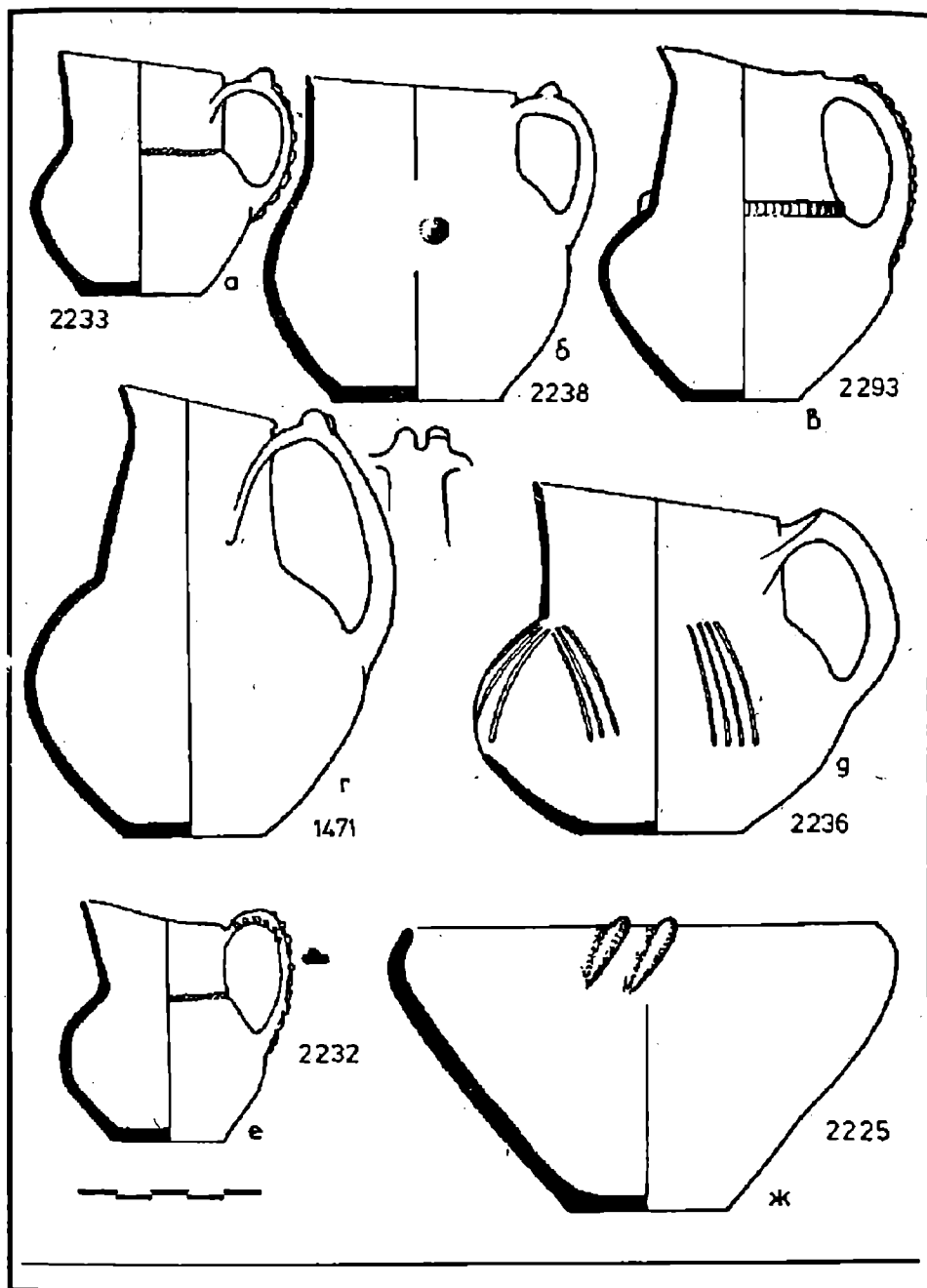
При по-късните българо-руски изследвания на Езеро са открити малко съдове, но причината е, че разкопаната площ е била ограничена. В североизточния изкоп е открит един амфоровиден съд, украсен с две двойки релефни пъпки. Той е достатъчно специфичен, за да бъде използван като опора в опита за синхронизиране на горните нива от Езеро⁴². Намерени са също малка паница от типа Kalottenschale⁴³, една малка нетипична каничка⁴⁴ и голям „урновиден“ съд с две вертикални дръжки⁴⁵.

От централния изкоп цели съдове не са публикувани.

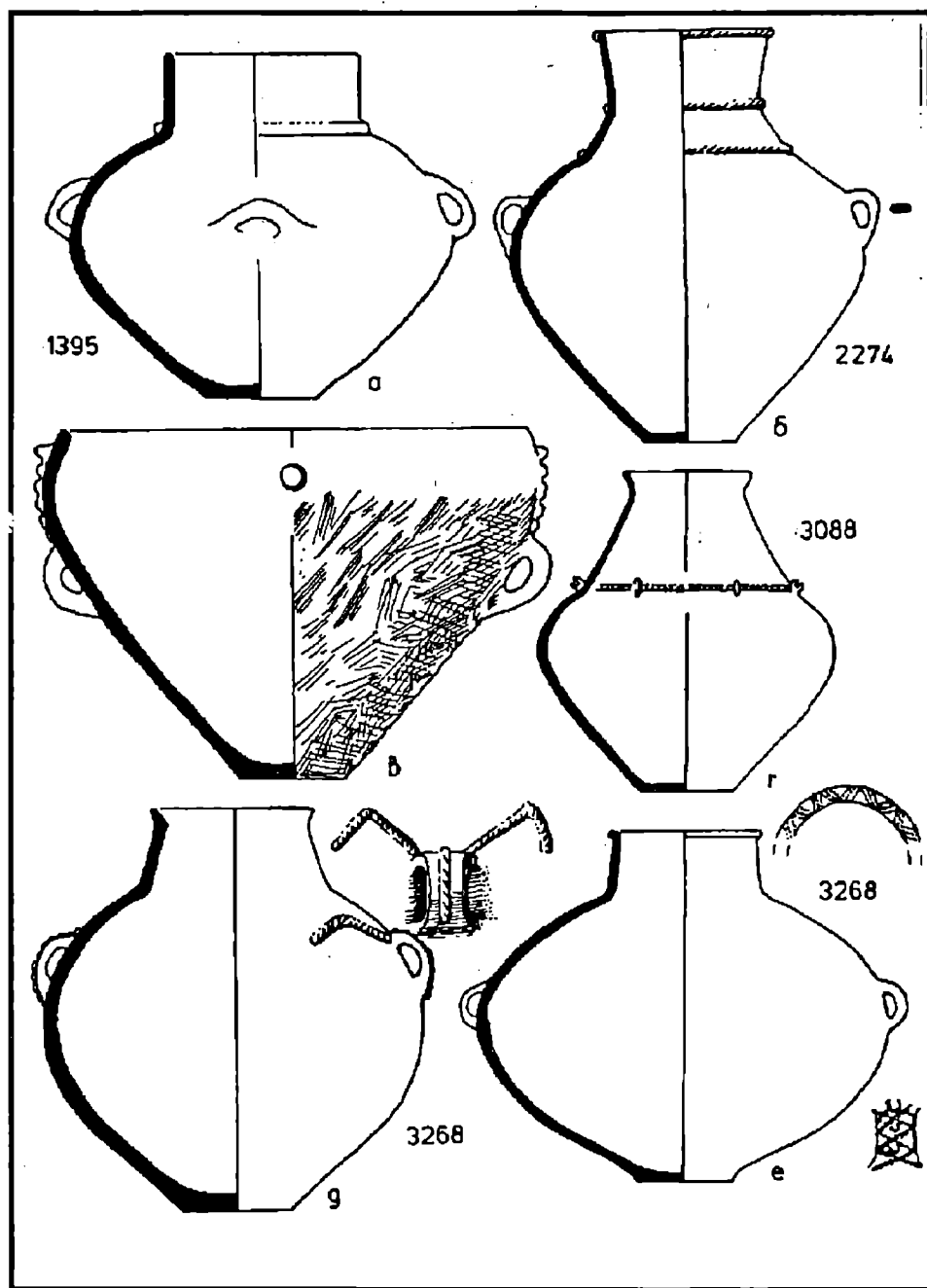
От фотосите може да се почерпи информация за наличието на твърде важни фрагменти, като например дръжки с украса, близки до т. нар. „крилати дръжки“ от Троя, но не е ясно дали са точно от I стр. х. или от по-долните⁴⁶. На цитирания фотос може да се идентифицира и фрагмент от чучур на паница или на купа с малка вертикална дръжка, както и втори чучур върху паница. Също толкова характерни са и дръжките от кани, украсени с релефна лента и с израстък върху най-издигнатата част, които обаче се срещат като цяло след IV стр. х., т. е. те са белег за групата строителни хоризонти⁴⁷.

В последните две нива, отбелязани от В. Миков на дълб. 0,90-0,50 м от нивото на повърхността, в централната част на могилата се срещат онези белези на керамиката, посочени вече при прегледа на I–III стр. х. Тези нива не са регистрирани при разкопките на българо-руската експедиция, така че допълнение на картината от тази посока не може да има.

Сред каните и чашите – водещи категории в репертоара, се наблюдава обогатяване на формите и типове (обр. 5). Каните са елегантни, с отлични пропорции на телата (обр. 5е, ж, л, н). При чашите заедно с разнообразяването на типовете се появяват и нови форми, като екземплярът с биконично тяло и с висока обърнатоконична шия (обр. 5д). Сред паниците доминират познатите от I–III стр. х. форми със силно завит ръб на устието и с по две „рогчета“ над него (обр. 7ж, 10з). Открито е и едно специфично приспособление от глина, известно в литературата като „фуния“⁴⁸.

Обр. 7. Керамика от разкопките на В. Миков и Н. Койчев на Езеро

Обр. 8. Керамика от разкопките на В. Миков и Н. Койчев на Езеро

Характеристиката на глинени съдове от дълбочина 0,90-0,50 м позволява да се мисли за континуитивно развитие на културата и дава основание за отнасянето на най-горните нива от Езеро към една керамична фаза, включваща и I–III стр. х. Могат да се посочат и белези, които говорят за развитие на керамичното производство и за търсене на нови форми, но не чрез радикално въвеждане на новости, а чрез съчетаване на определени елементи от вече познати типове. Тази тенденция е най-ясно доловима при каните и чашите, които бяха посочени по-горе.

Освен съдовете с нанесени дълбочини на откриване, в ранната колекция от Езеро има и такива, които са обозначени като „керамика от североизточния профил“ (обр. 8). Типологически съдовете (3 амфоровидни съда, огромна купа-хранилище и др.) могат да бъдат поставени след IV стр. х. Вероятно малко по-ранни са двата амфоровидни съда, първият от които е украсен в специфичната техника на последователно отстъпваща щампа (обр. 8 г, е), която го отправя към IV стр. х.⁴⁹, а вторият – украсен с отпечатайки от шнур върху дръжките и устието в мотиви, регистрирани в III стр. х.⁵⁰ Тази типична украса обаче е в по-сложна композиция, което позволява да се предложи датировка към IV или дори към V стр. х.⁵¹.

Амфорите, открити в здрав пласт, макар и без точно сигнирани дълбочини на откриване, обогатяват представата за керамичния репертоар от края на етапа Михалич и от най-горните нива на Езеро. Те имат съществено значение за общата синхронизация на културата от това време с Егейско-Анатолийската област, тъй като имат добри паралели. Останалите, по-ранни съдове, могат да бъдат онази основа, върху която са се развили амфорите от горните нива, и по този начин определят местния характер на формата.

Добре е известно, че с достатъчна убедителност на доводите VIII–IV стр. х. на Езеро са синхронизирани с материалите от праисторическото селище Михалич⁵². В самата селищна могила те са разграничени в две фази – Езеро VIII–VII стр. х. (преходна фаза) и Езеро VI–IV стр. х. (фаза Езеро B₁)⁵³. Анализът на материалите от Михалич, на които ще бъде посветено специално изследване, също показва, че там могат да се обособят две фази на развитие⁵⁴. Сравняването на керамиката от изкопа на В. Миков и на Н. Койчев с тези от българо-руските проучвания на Езеро не внасят промени в съществуващите мнения. Ето защо напълно приемлив се оказва терминът „етап Михалич на култура Езеро“.

В селищната могила Езеро този етап обхваща не повече от 5 строителни нива и засега няма категорични данни, че би могъл да е по-дълготраен⁵⁵. Керамиката от това време е била обект както на наши, така и на чужди изследвания, така че е излишно да се изброяват отново добре известните и характерни черти (обр. 35, 36)⁵⁶.

Със сравнително пълна характеристика са и най-долните нива на Езеро – XIII–IX стр. х. Те са разделени също на две групи – Езеро XIII–XI стр. х. (фаза Езеро A₁) и Езеро X–IX стр. х. (фаза Езеро A₂)⁵⁷. Керамиката от тези фази е обстойно описана в литературата⁵⁸ с изключение на канелираната⁵⁹. Мнението, че по-

следната е присъща за западната част на Горнотракийската низина (например за XIV–XVII стр. х. на с. м. при с. Юнаците, Пазарджишко) вероятно подлежи на промяна⁶⁰.

Освен керамиката, известна датираща стойност имат и други находки от Езеро, отбелязани като присъщи за една фаза или за по-голяма група строителни хоризонти⁶¹. Оръдията на труда от камък, от кремък, от кост и рог на елен показват относително стабилно разпределение и незначителни промени, така че те биха могли да се използват само като статистически корелиращ фактор⁶².

Почти същото твърдение е валидно и за металните предмети. Те са концентрирани като количество главно в VIII–IV стр. х. с изключение на обикновените шила, разпространени и в XIII–IX стр. х. Към VIII–IV стр. х. се отнася преобладаващото количество масивни шила с упор, както и ножовете. Подобно е положението и на теслите⁶³.

Хронологическа стойност имат една категория предмети, смятани за амулети или за „проява на култа към брадвата“⁶⁴. Глинените модели на брадви, предимно на бойни екземпляри, се произвеждат в Езеро то XIII до IV стр. х. В IV стр. х. са открити трите най-късни екземпляра. Краят на разпространението на тези находки съвпада с края на етапа Михалич. Самите прототипове от камък са равномерно хронологически разпределени и не показват съществени промени⁶⁵.

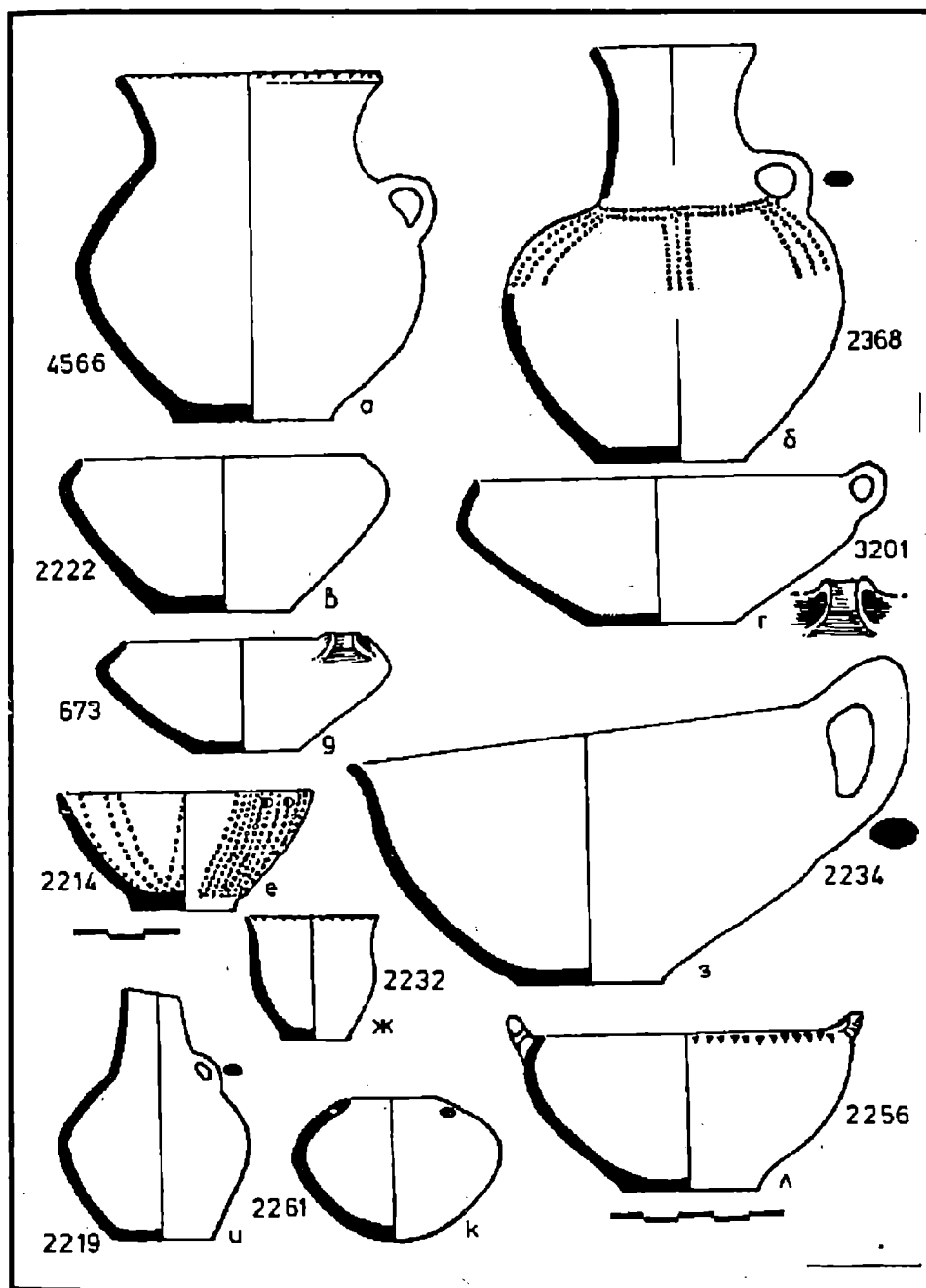
Заслужава да се отбележи фактът, че трите калъпа за отливане на брадви с дупка са открити във втората част на етапа Михалич – VI–IV стр. х.⁶⁶

Накрая трябва да се споменат и някои единични находки, които имат добра сравнителна стойност. В югозападния стратиграфски изкоп на Езеро по време на българо-руските проучвания са открити два фрагмента от „троянски тип чаши“. Според Н. Я. Мерперт те произхождат от ями на нивото на V и на VI стр. х., но не са изразителни, затова и не били илюстрирани⁶⁷. Ако тези фрагменти наистина имат сигурна стратиграфска характеристика, то те ще трябва да се отнесат към втората част на етапа Михалич. Следователно би могло да се мисли и за синхронност на чашите от Баадере и на материалите от укрепеното селище Михалич, Свиленградско. Тази линия на разсъждения би променила значително схващанията за периодизацията на РБЕ в Тракия, но тя е лишена от доказателствена основа.

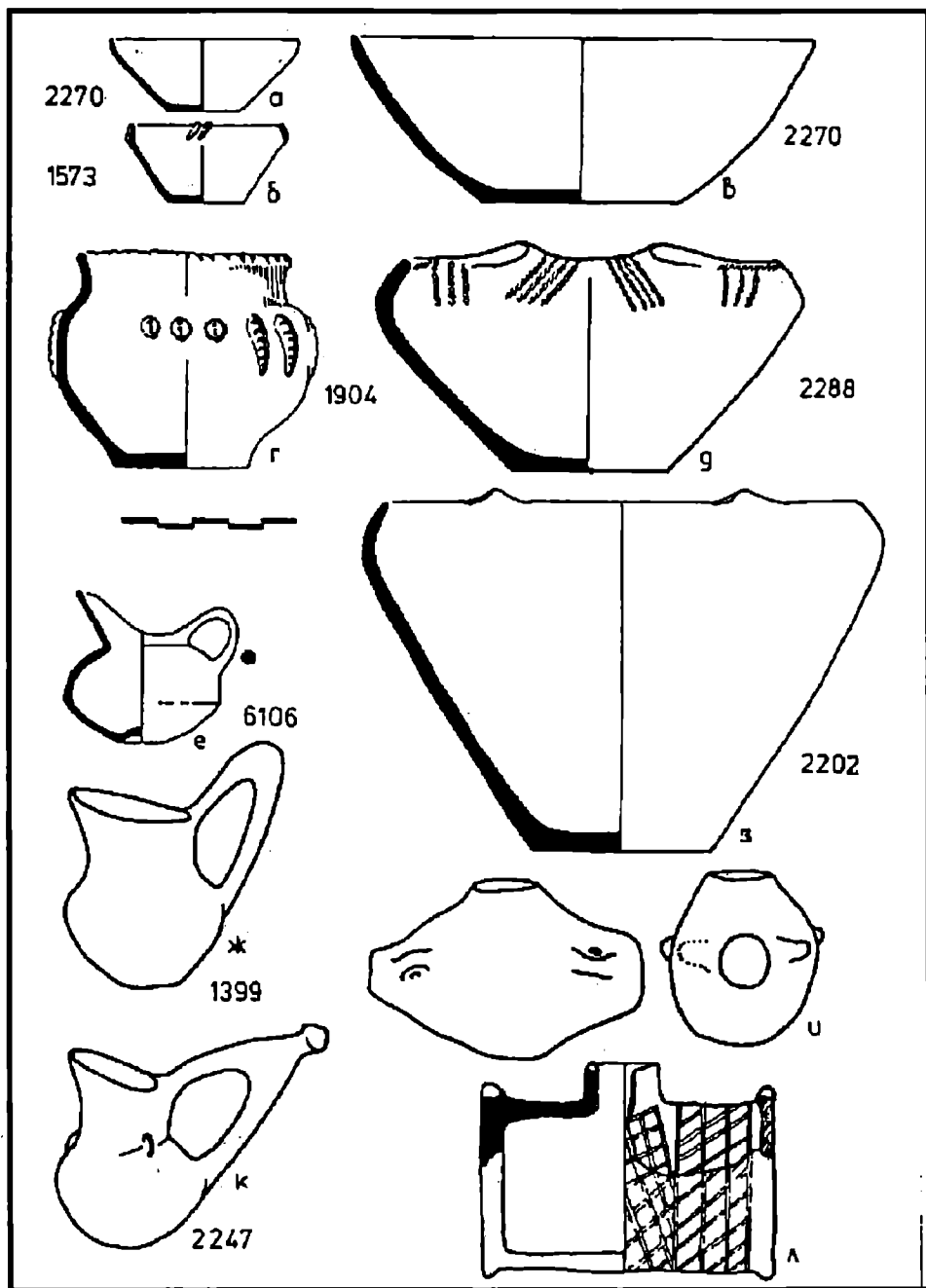
Известни противоречия могат да се открият по отношение на посоченото по-горе малко съдче с дръжки за окачване и висок похлупак (обр. 11в). Според Н. Я. Мерперт то е открито в жилище от IV стр. х. в безусловно стратиграфски контекст⁶⁸, докато Г. Ил. Георгиев го поставя в III стр. х.⁶⁹

В Езеро е намерено и едно малко съдче от т. нар. „бъчвовидни съдчета“. Н. Я. Мерперт и Г. Ил. Георгиев в една статия илюстрират този съд⁷⁰, а по-късно първият автор съобщава, че то е открито в североизточния изкоп, III стр. х., в ненарушен слой⁷¹ (обр. 10и).

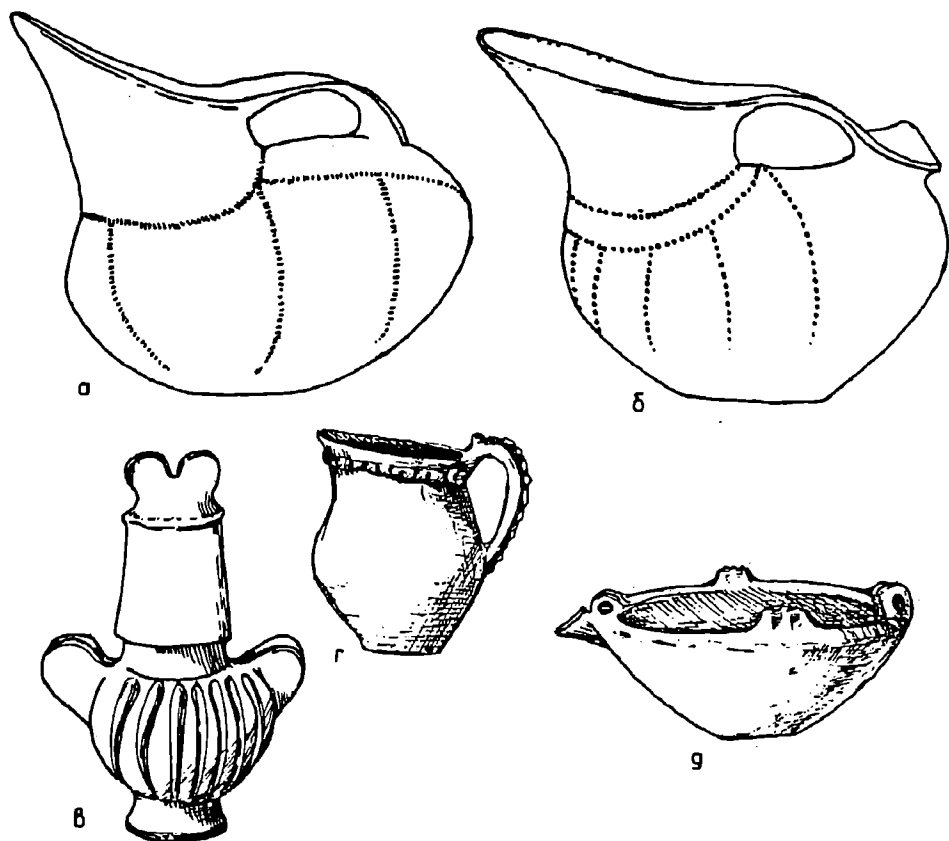
Сред похлупаците, открити в Езеро, определено внимание заслужава онзи, който има за дръжка шестлистна розета и украса от отпечатащи на навит шнур.

Обр. 9. Керамика от разкопките на В. Миков и Н. Койчев на Езеро

Обр. 10. а – е – керамика от разкопките на В. Миков и Н. Койчев на Езеро;
 ж – и по Р. Катявчаров, Н. Я. Мерперт и Г. Ил. Георгиев; л – от с. м. Казанлък, по К.
 Лещаков, 1987

Обр. 11. Керамика от некропола при Берекетската с. м. и от Езеро. По Р. Катинчаров: а, б –
аскоси от Берекетската с. м.; в – д – керамика от с. м. Езеро

Открит е в V стр. х.⁷² и е почти идентичен на друг похлупак от Михалич (обр. 35 л).

В литературата се смята, че датираща стойност имат и т. нар. „куки“ и котви от глина. Като цяло те са типични за етапа Михалич. В Езеро се срещат обаче твърде рядко – открити са само един фрагментиран екземпляр от глина (VII стр. х.) и една котвовидна висулка от камък (също от VII стр. х.)⁷³. Ето защо позоваването специално на находките от Езеро крие реалната опасност от неаргументираност на предположенията. Едва ли може да се разчита повече и на глинени модели на коела, известни от XIII–X стр. х. и от V–III стр. х. на Езеро⁷⁴, които се срещат по принцип през цялата РБЕ. Липсата им в IX–VI стр. х. на Езеро е плод по-скоро на случайност, отколкото на хронологическа закономерност.

В заключение на прегледа на стратиграфията и хронологически значимите групи находки в Езеро трябва да се подчертае, че селищната могила представя със своите най-малко 15 строителни хоризонта пълното развитие на РБЕ в Югоизточна България. Проблемът за формирането на култура Езеро и за наличието на период, по-ранен от началото на фазата Езеро А₁, излиза извън целта на това изследване. Данните, които биха го поставили на дневен ред, засега отсъстват, поне в Южна България. Необходимо е да се припомни, че една от целите на българо-руските проучвания в Езеро бе именно да се потърси основата на културата от РБЕ, но до положителни заключения не се достигна⁷⁵. От позицията на съвременните проучвания и на изворовата база е задоволителна констатацията, че Езеро А₁ отразява най-ранната степен на РБЕ в Югоизточна България.

Открит остава и проблемът за края на РБЕ, отразен в стратиграфията на Езеро. По-късната строителна дейност върху могилата и някои неблагоприятия в системата на разкопките са лишили българската праистория от изключително ценна информация за най-горните нива. На тази основа продължава и дискусията за периодизацията на РБЕ и за културното отнасяне на III–Ia/16 стр. х. на Езеро.

1. 2. СЕЛИЩНА МОГИЛА В НОВА ЗАГОРА (ЦИГАНСКАТА МОГИЛА)

Селищната могила е разположена в западната част на Нова Загора и е проучена напълно. Край нея протичала р. Чатал азмак. При могилата реката правела завой, така че ограждала северната и източната ѝ периферия. Размерите на основата на могилата са 150/120 м, а височината ѝ е силно занижена от съвременните строежи. Тук до 1878 г. имало гробище, а по-късно върху могилата била Циганската махала на града. Пластът от БЕ е със силно разрушена горна част и според измерванията на централния профил е със запазена деб. 3,10 м⁷⁶. В периферията са регистрирани селища от КБЕ и РЖЕ⁷⁷.

В селищната могила са установени 8 стр. х., като между VIII и VII стр. х. има прекъсване на живота, изразено стратиграфски в хиатус с деб. 0,30 м (табл. IV)⁷⁸. С основаването на най-ранното селище е изградена и защитна стена, която представлява вал около застроената площ от юг и от запад, т. е. от тези страни, от които то е било по-лесно достъпно.

Разкопките са започнати през 1968 г. и продължават с известни прекъсвания до 1987 г., когато е разкопан и централният стратиграфски профил⁷⁹. Пълната публикация на разкопките би обогатила значително знанията за планировката и за архитектурата на БЕ в Югоизточна България.

Отделните стр. х. на Нова Загора са с различна степен на запазеност. Първите четири (VIII–IV стр. х.) са съхранени много добре, особено VIII стр. х., който е „запечатан“ под хиатуса. От тези стр. х. са публикувани редица планове на жилища и на стопански съоръжения, в които са открити *in situ* многобройни находки. I–III стр. х. обаче са почти напълно унищожени. Известни нарушения са отбелязани и на нивото на IV стр. х. Следователно може да се мисли, че също като в Езеро, и тук

Строителни хоризонти	Дълбочини НР
Съвременен некропол	
I	0,40 — 0,60 м
II	0,60 — 0,85
III	0,85 — 1,20
IV	1,20 — 1,50
V	1,50 — 1,90
VI	1,90 — 2,20
VII	2,20 — 2,50
хиатус	2,50 — 2,80
VIII	2,80 — 3,10
стерилна почва	

Таблица IV. Стратиграфия на пласта от бронзовата епоха от селищната могила в Нова Загора. По Р. Катинчаров и М. Кънчев

стратиграфската последователност не е пълна. Напълно е възможно унищожаването на най-малко един стр. х., разположен над I стр. х. Поради посочените обстоятелства отнасянето на I–III стр. х. към определена фаза на БЕ не би могло да е без уговорки. Същото се отнася и до възможността за синхронизиране с други тракийски обекти от БЕ. Теоретично съществува възможност от внасяне на по-ранни материали в I–III стр. х., а също и на по-късни – от съседното къснобронзово селище. Ето защо с по-голяма достоверност биха могли да са изводите, които се отнасят за VII–IV стр. х.

Втората уговорка, която трябва да се направи, засяга стратиграфския хиатус. Продължителността му не е уточнена. Р. Катинчаров е предположил, че прекъсването на живота би трябвало да съответства на времето на Троя III–IV, но не подкрепя своето становище с факти⁸⁰. Стерилният пласт е с неравномерна дебелина, усреднена към 0,30 м. Той се състои от сиво-черна пръст, примесена с малки камъчета и с черупки от охлюви. Няма основания да се мисли, че би могъл да се натрупа в основата на VII стр. х. с цел нивелиране на терена⁸¹. Като цяло дебелината на пласта е приблизително равна на дебелината на хиатусите, които покриват последните халколитни селища в проучените досега селищни могили в Тракия⁸².

Ако се допусне, че климатът от края на халколитната епоха и този около 1000 години по-късно не са се различавали съществено, в отговор на въпроса, колко е продължило прекъсването на живота между VIII и VII стр. х. на Нова Загора, може да се достигне косвено до хипотеза, засягаща един от най-остро дискутираните проблеми на праисторията – този за продължителността на прехода от халколита към РБЕ в българските земи. Задачата се улеснява от обстоятелството, че културата от VIII и VII стр. х. е напълно еднаква и двете селища са принадлежали или на

едно и също, или на сродни групи население. Континуитетът може да се проследи в архитектурата, по интериора на жилищата, предметите на бита и др.⁸³

В литературата е предложена следната синхронизация:

- III – I стр. х. на Нова Загора са синхронизирани с Разкопаница и горната част на културния пласт от БЕ в Юнаците;

- средните строителни хоризонти на Нова Загора са синхронни на горните от Езеро;

- хиатусът е синхронизиран с Троя III–IV;

- VIII стр. х. е синхронизиран с края на етапа Михалич⁸⁴.

Предложената синхронизация на различните части от стратиграфската последователност в Нова Загора определя и наличието на най-малко 3(?) фази. Това обаче се нуждае от по-пълни доказателства. С цел да бъде проверена предложената синхронизация, е необходимо да се направи критичен преглед на обнародваните материали и да се провери тяхната относителна хронология, най-вече спрямо стратиграфията на Езеро. Като допълнение давам и някои лични наблюдения по време на разкопките на VIII и VII стр. х.

VIII СТРОИТЕЛЕН ХОРИЗОНТ

Информацията за жилищата и техния инвентар е предварителна. Открити са няколко основи на жилища, сред които прави впечатление едно с апсидна северна стена и над 20 цели или фрагментирани глинени съда в него⁸⁵. Цели съдове от VIII стр. х. не са публикувани. Керамичните фрагменти са с обобщена характеристика: има фрагменти от глинени съдове с врязана украса и бяла инкрустация, с „шнурова украса“ и други елементи, типични за етапа Михалич. Това най-общо датiranje се потвърждава и от находката на глинен модел на брадва. Според ръководителите на разкопките материалите от VIII стр. х. имат най-добри паралели в края на етапа Михалич, който те смятат за последен етап на РБЕ, като същевременно маркирали прехода към СБЕ⁸⁶. На друго място обаче се споменава, че тези материали са синхронни на Езеро, IX–IV стр. х.⁸⁷ Ясно е, че на тази основа има възможност да се създадат не една и две синхронизационни схеми. Засега е по-вероятно поставянето на VIII стр. х. от Нова Загора във времето на VIII–IV стр. х. на Езеро. Това предположение може да се прецизира при опита за синхронизиране на хиатуса между VIII и VII стр. х. на Нова Загора.

В общата стратиграфия на обекта хиатусът е отчетен на дълб. от 2,50 до 2,80 м. В един от отчетите на разкопките обаче е написано, че на места той е дебел до 0,60 м⁸⁸. При условие, че керамиката от VII стр. х. не се различава като цяло от тази, характерна за VIII стр. х., двете нива ще трябва да се отнесат към един етап – Михалич. Максимално възможното раздалечаване между тях, ако се вземе като база стратиграфията на Езеро (а срещу това няма сериозни възражения), е времетраенето на 3 и на не повече от 4 стр. х. В такъв случай VIII стр. х. би бил синхронен на VIII стр. х. от Езеро, а VII стр. х. на Нова Загора – на IV/III (?) стр. х. от Езеро.

Обратният случай – максимално кратката липса на живот, би могъл да е не по-малко от един стр. х. В този случай VIII стр. х. на Нова Загора ще бъде синхронен на V стр. х. от Езеро. Това, което е нужно да се подчертае, е, че и в двата случая хиатусът попада в етапа Михалич – изцяло или в по-голямата си част, следователно синхронизирането му с Троя III–IV или дори с началото на Троя V⁸⁹ е незащитимо.

VII СТРОИТЕЛЕН ХОРИЗОНТ

От VII стр. х. също няма публикувани цели съдове. Разчистени са обаче деstrukциите на жилища с богат инвентар. Според ръководителите на разкопките масовата керамика е твърде близка до тази от VIII стр. х. Срещат се паници със завит или със силно завит ръб на устието, кани и чаши със скосени устия и с високи дръжки, както и „урновидни съдове“. Продължава употребата на бяла паста за инкрустиране на връзаните линии, но няма данни за наличие на „шнурова украса“⁹⁰. Особено внимание трябва да се обърне на едно малко съдче с две дръжки за окачване, аналогично на откритото в Езеро, III или IV стр. х. (срв. с обр. 11в)⁹¹. Очертаващата се съпоставка с финала на етапа Михалич, предположена и от Р. Катинчаров (който обаче синхронизира VII–VI стр. х. с III–I стр. х. на Езеро)⁹², потвърждава предложената по-горе синхронизация на хиатуса със средата или началото на втората половина на етапа Михалич. За разлика от мнението на Р. Катинчаров, съм склонен да приема малко по-ранната дата за VII стр. х. – не по-късно от III стр. х. на Езеро.

VI СТРОИТЕЛЕН ХОРИЗОНТ

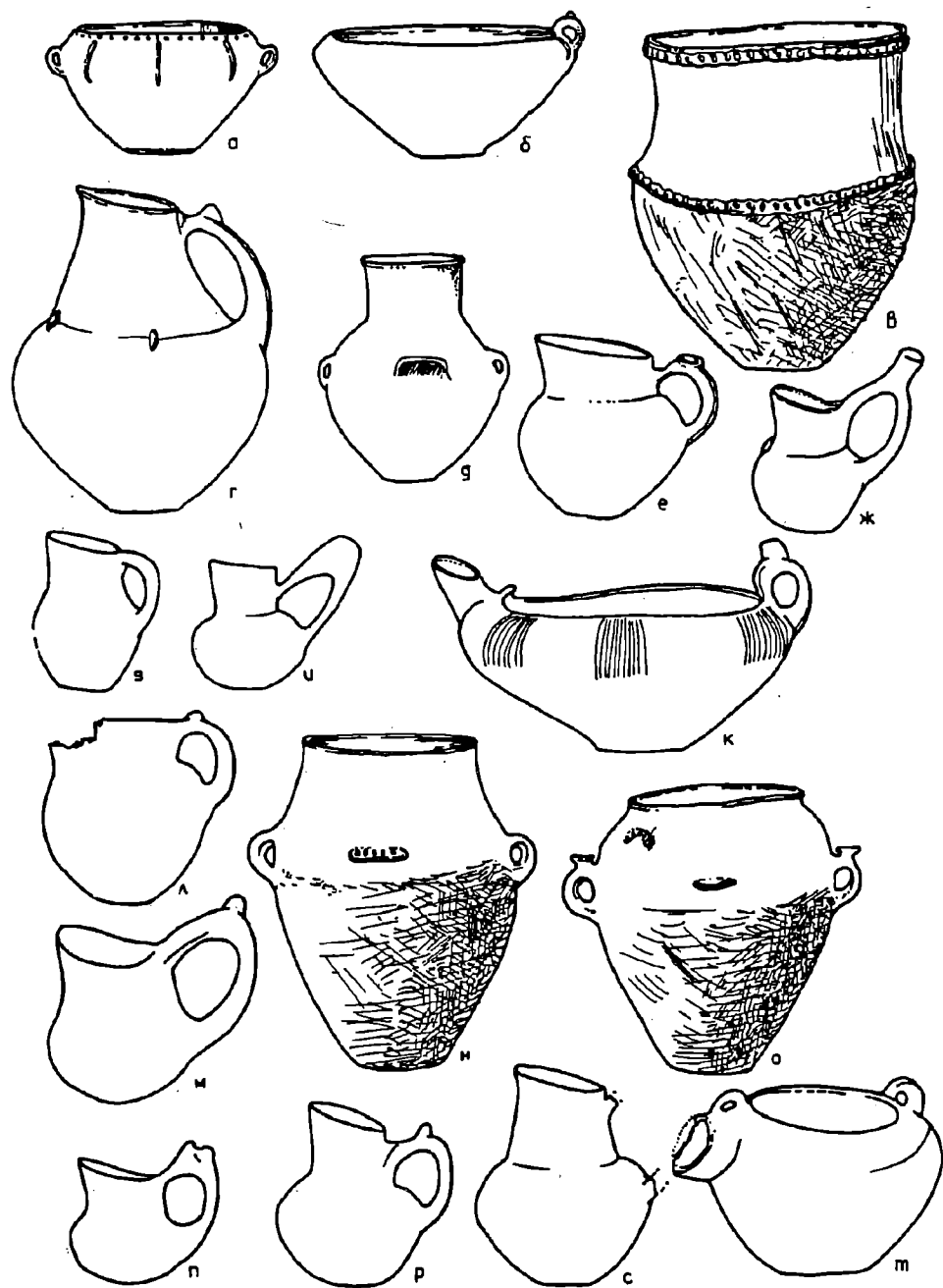
Основата на този стр. х. е регистрирана на дълб. 2, 20 м под нивото на повърхността⁹³. Сред находките интерес представлява глиненият модел на боздуган⁹⁴. Сред керамиката – паници със силно завит ръб на устието, кани и чаши със скосени устия, „урновидни съдове“ и др., за първи път се срещат и паниците с чучур⁹⁵.

Публикуваните съдове (обр. 12а, б) имат точни аналогии в Езеро, II–I стр. х. (срв. с обр. 4в, е–д, н). Аналогиите са не само на формално ниво, но и на декоративно. За първи път в VI стр. х. е открита и една фуния с перфорирани стени⁹⁶.

V СТРОИТЕЛЕН ХОРИЗОНТ

Наред с дългите апсидни жилища, така добре представени в VI стр. х.⁹⁷, в V стр. х. се появяват и по-малки, с почти квадратна или близка до трапец форма⁹⁸. В тях са открити много цели или фрагментирани глинени съдове, от които са публикувани следните (обр. 11г, ж, е, д, в): висока кана със силно скосено устие и релефна украса върху тялото и дръжката, чаша тип „Св. Кирило“, амфоровиден съд, както и голям съд хранилище⁹⁹.

Публикуваните съдове имат точни аналогии в керамиката от II–I стр. х. на Езеро¹⁰⁰.

Обр. 12. Керамика от IV – I стр. х. на Нова Загора, по Р. Катинчаров

Върху основата на посочените дотук данни би могла да се предложи следната синхронизация: VI–V стр. х. на Нова Загора като цяло съответства на III/II – I стр. х. на Езеро. Това не противоречи на изказаните вече в литературата мисли¹⁰¹, но остава открит въпросът за по-горните нива от Нова Загора.

Според Р. Катинчаров аналозите на съдовете от II и от III стр. х. следва да се търсят не в Езеро, а в Юнаците и Разкопаница. Като довод са посочени големите съдове хранилища (обр. 12)¹⁰². Те обаче едва ли биха могли да се смятат за прецизен синхронизиращ материал поради принадлежността си към грубата керамика (тара). Другите посочени аналогии от Разкопаница¹⁰³ трудно подлежат на проверка до пълната публикация на разкопките в Нова Загора.

От I стр. х. е известна само една кана (обр. 12с).

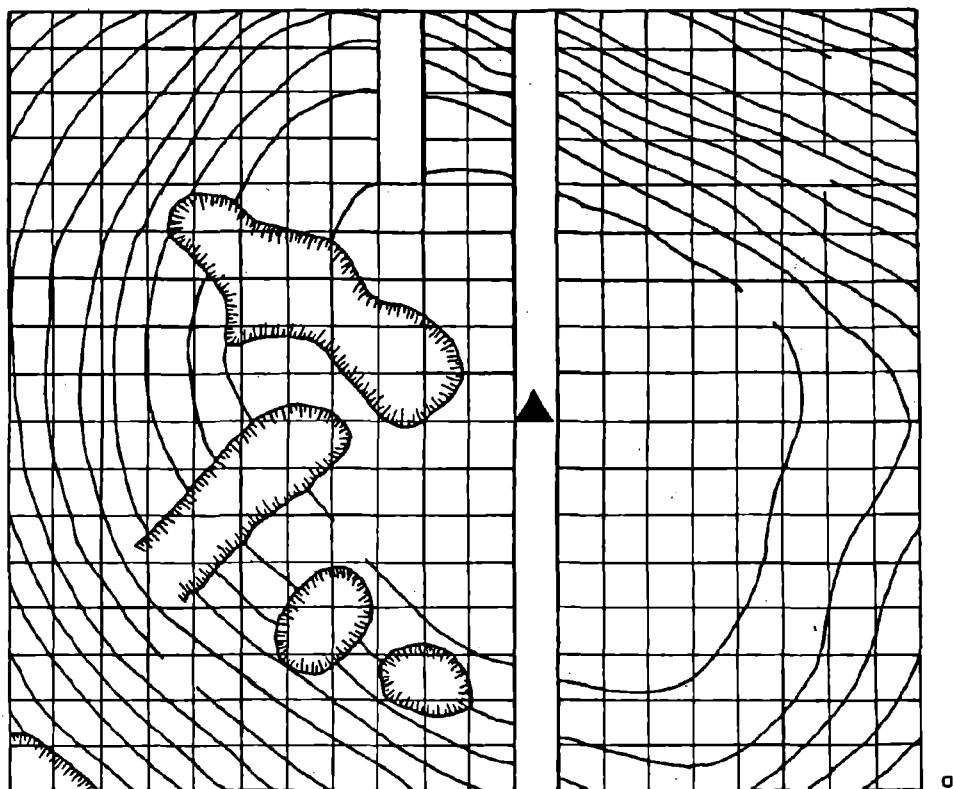
Във II стр. х. са открити калъп за изливане на връх на копие, а до него (според данните в литературата¹⁰⁴) – плитка паница с чучур и с тунелести дръжки. Паницата е близка до един съд от Езеро, който обаче е с неуточнена дълбочина на откриване (разкопки на В. Миков, срв. обр. 11к с 10д). От II и III стр. х. са публикувани и няколко облодъжни чаши тип „Св. Кирилово“ (обр. 12л, м, п)¹⁰⁵. Ножът от III стр. х. е от тип Н-8 по Е. Н. Черних – един от най-разпространените типове за РБЕ и за СБЕ. Има най-близки паралели в Езеро (без стратиграфски данни) и в Св. Кирилово (Кирилово)¹⁰⁶.

Направеният преглед позволява да се характеризира керамиката от горните нива на Нова Загора: чаши тип „Св. Кирилово“, кани с релефни ръбове и израстъци върху дръжката, паници със силно завит ръб на устието, паници с чучур, големи съдове-хранилища, фунии, типична украса от релефни пъпки и т. н. Тази картина, допълнена и от някои негативни констатации – липса на богата врязана и „шнурова“ украса, отсъствие на бяла инкрустация и т. н., е твърде близка до Езеро I–Ia/б стр. х. Засега няма данни, които да подкрепят една значително по-късна датировка. Те са загубени при снижаването на могилата през XIX–X в. Развитието след I стр. х. на с. м. вероятно е продължило континуитивно до КБЕ, ако се опрем на калъпа за отливане на връх на копие. Самият Р. Катинчаров пише, че този тип оръжия се разпространява след средата на II хил. пр. Хр.¹⁰⁷ Ето защо може би предметът е внесен в доста разрушения II стр. х. от съседното къснобронзово селище.

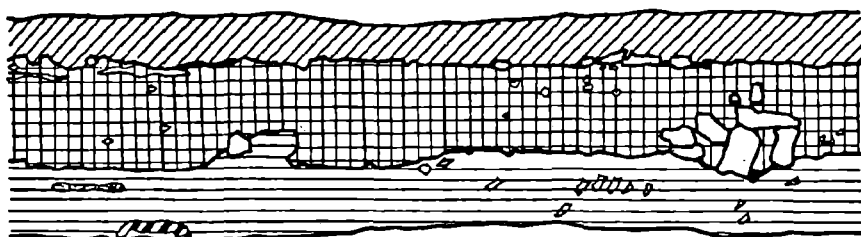
Истинската дискусия за датирането на III–I стр. х. на Нова Загора може да се проведе едва след пълното публикуване на резултатите от дългогодишните проучвания.

I. 3. СЕЛИЩНА МОГИЛА ДО С. ДЯДОВО

Селищната могила е разположена в югозападната част на с. Дядово, Новозагорско. Тя е близо до р. Блатница и до два извора с голям дебит, оформили заблатен участък на североизток от нея. Могилата отстои на около 5–6 км от Езеро и на не повече от 9 км от с. м. Нова Загора. Тази могила е една от най-големите в Югоизточна България – дебелината на културния пласт в северната ѝ част е 18 м, а в

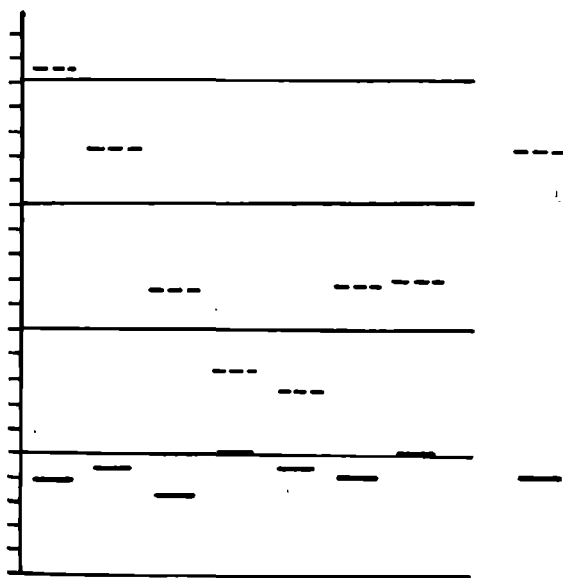
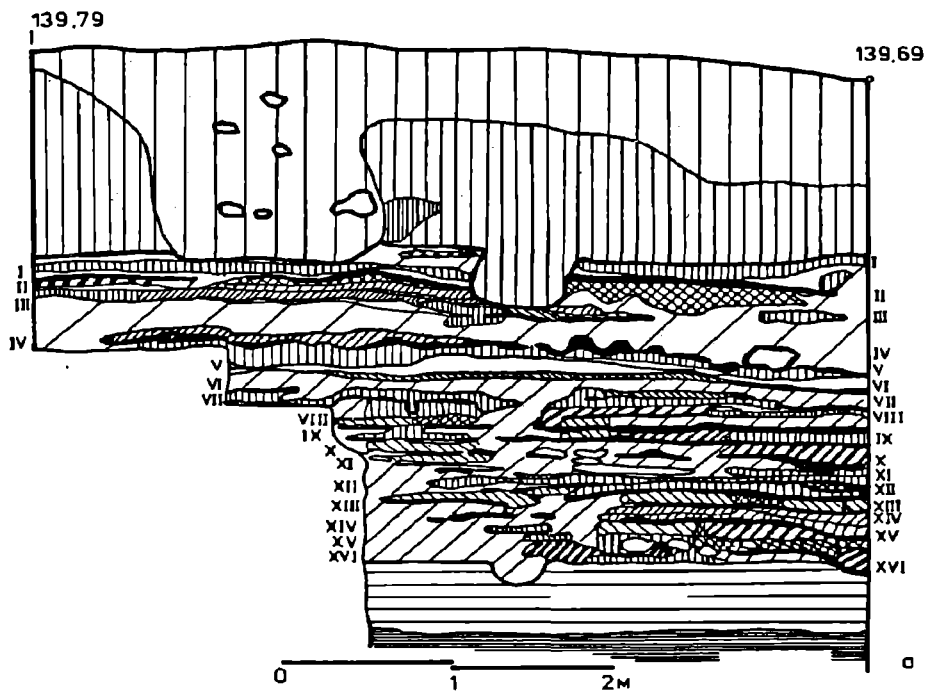

0 25m

0 1m

Обр. 13. а – топография на с. м. до с. Дядово;
б – стратиграфия на пластовете в централния профил. По Б. Борисов

Обр. 14. а – стратиграфия на пластове в сондажа от 1977/78 г. на с. м. до с. Дядово, по Р. Катинчаров и др.; б – нива на средновековните ями, по Б. Борисов. Апендикс

южния ѝ край е 13–14 м. Диаметрите на основата са 220/140 м. Могилата е с надморска височина 140, 40 м¹⁰⁸ (обр. 13а).

Могилата става известна в края на миналия век, когато братята К. и Х. Шкорпил я посещават и описват. Тогава върху нея е била запазена правоъгълна сграда с кула. По-късно тя е споменавана от В. Миков и от П. Детев¹⁰⁹.

През 1977 г. в рамките на българо-холандската археологическа експедиция е заложен стратиграфски сондаж на площ от 100 кв. м, а през 1978 г. започват и планомерните разкопки върху цялата площ. Вследствие на първоначалните проучвания бе установена общата картина на натрупване на пластове:

- средновековно селище и некропол от XI–XII в. сл. Хр.;
- крепост и останки от културен пласт от късната античност – IV–VI в. сл. Хр.;
- селище с почти напълно разрушен културен пласт от РЖЕ;
- разрушен културен пласт с материали от КБЕ;
- пласт от РБЕ и СБЕ;
- стерилен пласт – хиатус;
- пласт от халколита;
- пласт от неолита¹¹⁰.

Многобройните средновековни ями и гробове, както и вкопаванията от РЖЕ са унищожили напълно архитектурните останки от КБЕ. Известни следи могат да се установят само в сондажа и отчасти в периферията и централната част на могилата. От нивото на повърхността останките са на дълб. до 1,00 м¹¹¹.

Пластът от БЕ, регистриран в сондажа, е с деб. 2, 40 м при южния профил и е разделен на 16 стр. х. (обр. 14а). На ниво 3, 70 м е регистриран стратиграфски хиатус с дебелина 0, 40 м.

При обхождания близо до могилата (на юг) е регистрирано и селище спътник. Обитавани през РЖЕ са били и съседните на могилата тераси.

Според данните от стратиграфския сондаж (разкопки 1977/78 г.) пластът от бронзовата епоха се състои от следните групи строителни хоризонти:

1. XVI–XIII стр. х. Те са отчетени от ниво 136, 28, 136, 62 и 136, 50 м (основи на две огнища и една пещ) до нива 136, 62 и 136, 60 м (основи на две огнища и едно жилище). Разкопаният участък е в периферията на могилата и позоваването единствено на котите на отделните съоръжения води до смесването на отделните нива. Въпреки това прави впечатление, че само един стр. х. е обособен въз основа на под на жилище, докато другите са на основата на огнища или на пещи.

Тази група стр. х. е датирана през първата половина на РБЕ¹¹², т. е. трябва да е синхронна на Езеро XIII – IX стр. х. Аналогии в керамиката наистина съществуват¹¹³, но те не са достатъчни за стриктна съпоставка. Налице са явни отлики в стратиграфската ситуация на двата обекта. Дебелината на отделните стр. х. в с. м. до с. Дядово е твърде малка. Например XIII стр. х. е ограничен между – 3,17 и – 3,25 м, т. е. той е деб. само 0,08 м! Напълно е възможно да се предположи наличието

Стр. х.	Дълбочини Данни от сондажа	Дебелина	Стр. х. дълбочини Данни от цялата площ
			0,70/0,75 – 0,95
I	1,55 – 1,61	(0,06)	I 0,95 – 1,25
II	1,61 – 1,75	(0,14)	II 1,25 – 1,45/1,50
III	1,75 – 1,77	(0,02)	III 1,45/1,50 – 1,75
IV	1,77 – 1,90	(0,13)	IV 1,75 – 1,90
V	1,90 – 2,40	(0,50)	
VI	2,40 – 2,60	(0,20)	
VII	2,60 – 2,70	(0,10)	
VIII	2,70 – 2,85	(0,15)	
IX	2,85 – 2,90	(0,05)	
X	2,90 – 2,95	(0,05)	
XI	2,95 – 3,05	(0,10)	
XII	3,05 – 3,17	(0,12)	
XIII	3,17 – 3,25	(0,08)	
XIV	3,25 – 3,46	(0,21)	
XV	3,46 – 3,71	(0,25)	
XVI	3,71 – 3,96	(0,25)	
хватуc	3,95 – 4,45	(0,50)	
	халколит		

Таблица V. Стратиграфия на пласта от бронзовата епоха на селищната могила до с. Дядово, проучвания 1977/78 г. (по Р. Катинчаров, В. Николов и др.) и проучвания 1983/86 г.

на преустройства на по-стари жилища, а не да се постулира създаването на ново селище. На базата на публикуваните коти могат да се открият други подобни ситуации (табл. V) ¹¹⁴.

2. XII – VII стр. х. са групирани поради принадлежността на техните материали към втория етап на РБЕ ¹¹⁵, т. е. те трябва да принадлежат към етапа Михалич и да са синхронни на Езеро VIII – IV стр. х. При тази група стр. х. могат да се открият същите смущаващи факти – XII – XI стр. х. имат деб. по 5 – 6 см, което едва ли допуска пълното им разграничаване извън съоръженията. Със значителна строителна дейност върху тази част от могилата може да се свърже едва X стр. х., в чиято основа е направена нивелировка на терена с кафяво-жълт цвят (вероятно глинена прослойка, оцветена по този начин от опожаряването над нея).

Общата дебелина на втората група стр. х. е също смущаваща – само 0,57 м. В сравнение с Езеро тя е много по-малка. Обяснението, че сондажът е в периферията на могилата, не може да подтисне зараждащото се съмнение за неточно определяне на строителните нива. Също в периферията на Езеро, в североизточния сондаж, пластът е с приблизително същата дебелина – 2,25 м, но са регистрирани само 6 стр. х. (срв. табл. II с табл. V). Твърде вероятно в с. м. до с. Дядово да не е

представено пълното развитие на етапите Езеро А и Михалич такова, каквото е известно от с. м. Езеро.

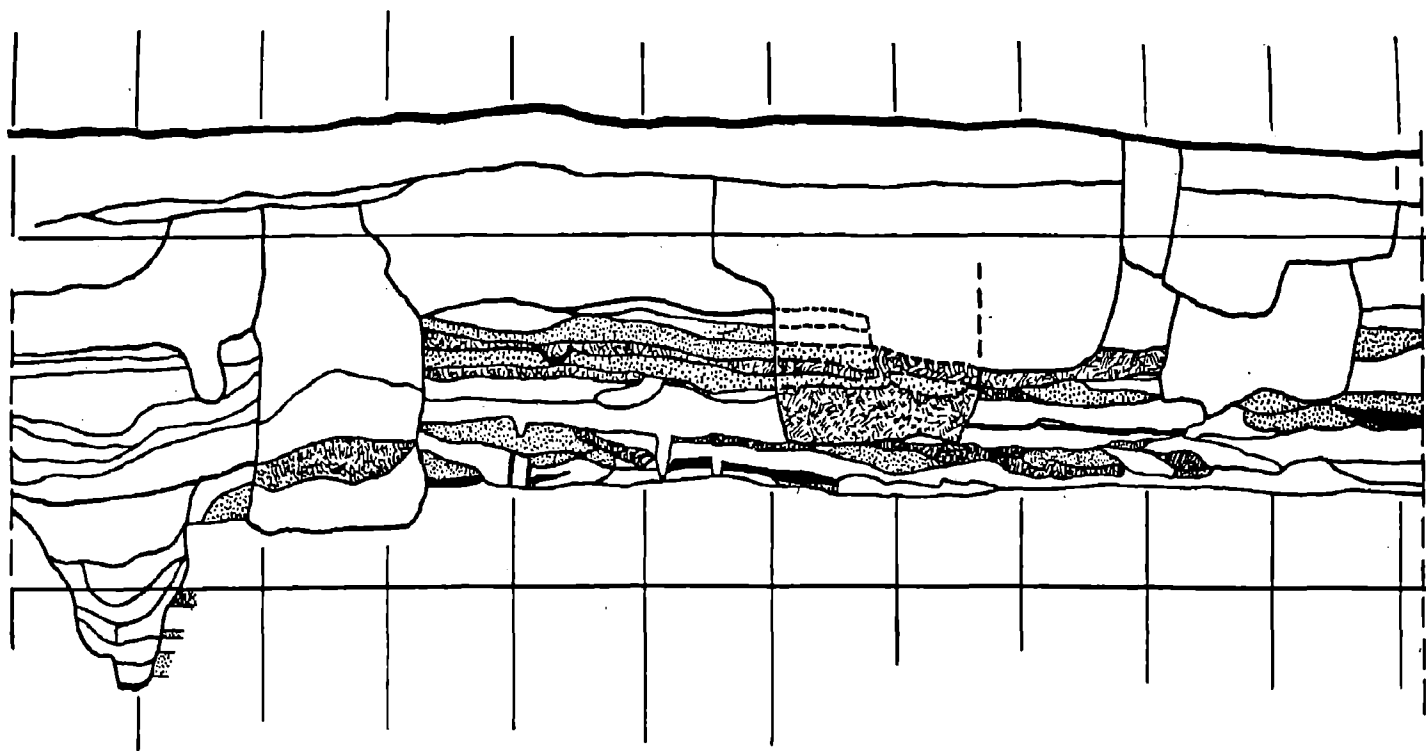
3. VI – I стр. х. имат общо дебелина 1,17 м. Те са отнесени към СБЕ. Тези стр. х. са сравними с нивата на етапа Михалич в Езеро (след IV стр. х.). В Езеро този пласт е деб. 0,70 – 1,10 м. Следователно от гледна точка на мощността на културния пласт може да се предположи най-обща синхронност в развитието на Езеро и на с. м. до с. Дядово.

Направените дотук съпоставки между стратиграфията на с. м. до с. Дядово (разкопки 1977/78 г.) и Езеро могат да продължат чрез сравнителния анализ на тяхната керамика. Необходима е обаче уговорката, че данните от с. м. до с. Дядово са значително по-оскъдни.

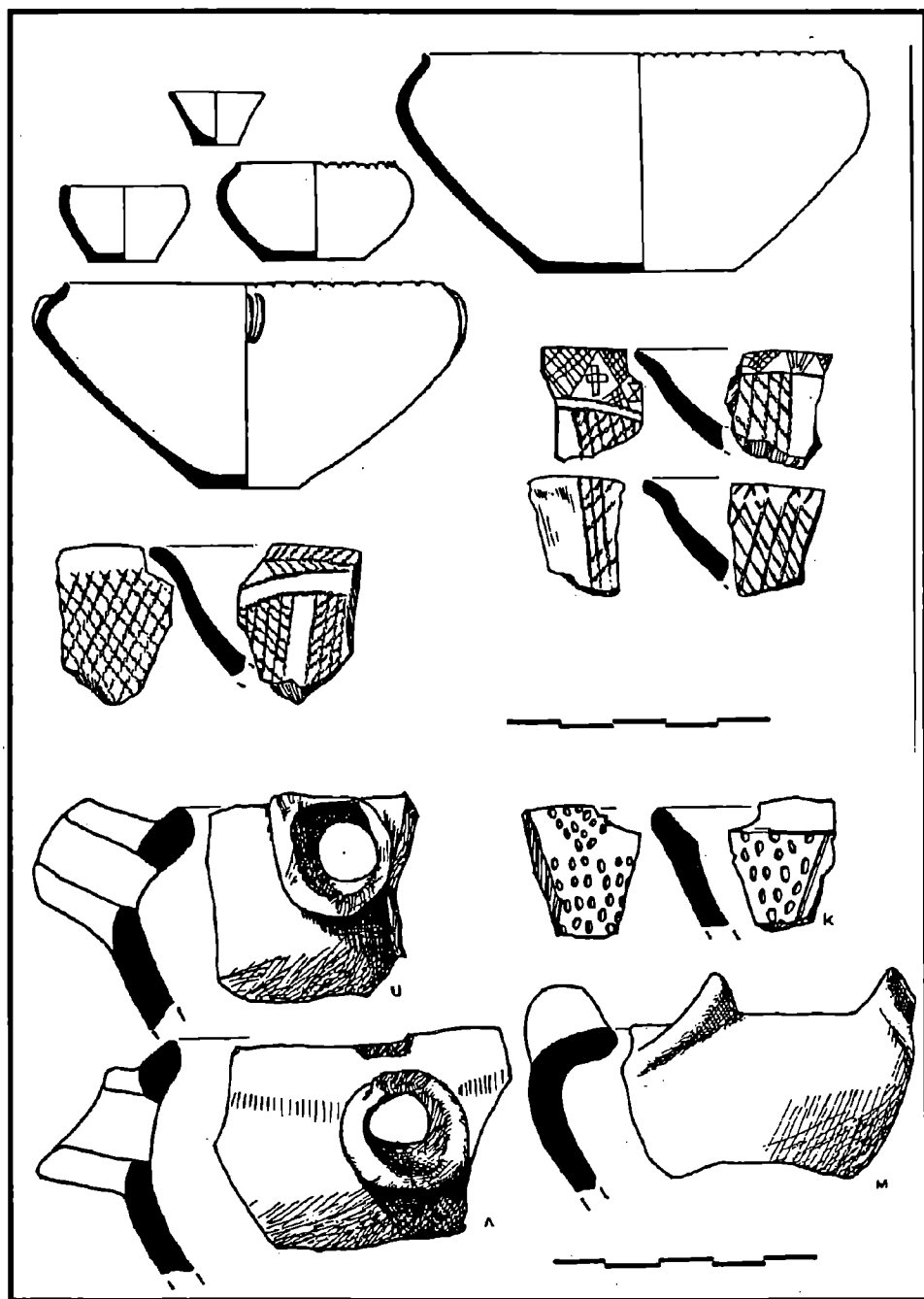
В XVI – XIII стр. х. на с. м. до с. Дядово са отбелязани следните категории глинени съдове: паници (със завит ръб на устието и със слабо завит ръб на устието, два екземпляра от паници със силно завит ръб на устието и няколко с конична форма), някои от които имат езичести или дъговидни дръжки; „урновидни съдове“ с издължено тяло и с ниско гърло; гърнета с цилиндрично тяло и със силно профилиран навън ръб на устието; кани и чаши, обединени в една група; аскоси и плитки паници с елипсовидно тяло (обр. 16, 18 ж) ¹¹⁶. Керамиката е характерна за етапа Езеро А. Аскосите, елипсовидните паници, някои орнаментални техники и схеми са известни от XIII – XI стр. х. на Езеро ¹¹⁷. Смущаващ е неочаквано големият брой на украсените съдове – 70% спрямо 40% от Езеро, а това може да насочи към една малко по-късна датировка към X – IX стр. х. на Езеро или дори към прехода от Езеро А към етапа Михалич ¹¹⁸.

В XII – VII стр. х. на с. м. до с. Дядово са разпространени съдове, които ясно характеризират плавното развитие на културата. За това свидетелстват, на първо място, същите типове „урновидни съдове“ и паници, които са регистрирани и по-рано ¹¹⁹. Няма съществена промяна и в типовете гърнета и тяхната бедна украса. Същевременно в XII – VII стр. х. не са регистрирани аскосите, елипсовидните паници и украсата от ситно набодени точки, както и фината зъбчата щампа. Нови типове има при каните и при чашите – екземпляри с фуниевидна шия и със скосено устие, с издути обемни тела. Делът на „шнуровидната украса“ нараства, но доколкото може да се съди от ограничените данни, не достига равнището на 6,4%, фиксирано в Езеро ¹²⁰.

В сравнение с керамичното развитие на Езеро се забелязват някои особености. Доколкото може да се съди от илюстрираните фрагменти, не са представени тунелестите и псевдотунелестите дръжки със сложна украса, типични за етапа Михалич, „назъбените дръжки“ върху кани и чаши, хоризонталните дръжки върху паници ¹²¹. Липсват и тунелестите дръжки върху гърнетата ¹²². Всички тези елементи дават характеристиката на етапа Михалич и са известни както от Езеро, VII – IV стр. х., така и от укрепеното селище Михалич (обр. 35 – 36). Липсата им в с. м. до с. Дядово може би се дължи по-скоро на ограничената площ на сондажа и на неголе-

Обр. 15. Старатиграфия на пласта от бронзовата епоха, I - III стр. х., по данни от японските проучвания

Обр. 16. Глиненi съдове от разкопките 1977/78 г. По Р. Катинчаров и др.

мия брой керамични фрагменти, а не на локални различия в производството или стила на съдовете.

VI – I стр. х. съдържат съдове, които са определени като развитие на по-ранните. Доминират отново „урновидните съдове“ и паниците. Последните обаче имат онези характерни „рогчета“ върху ръба на устието, които са отлично представени в III – I стр. х. на с. м. Езеро (обр. 16 м). Появяват се паници и купи с чучур за изливане на течности (обр. 16 и, л) – белег за керамичния стил след финала на етапа Михалич. Широко разпространение придобиват чашите „Св. Кирилово“, от които е илюстриран един цял съд със зооморфна дръжка (обр. 23 з)¹²³. Каните и чашите имат за украса на дръжките типичните релефни израстъци. Украсата върху паници, кани, чаши и отчасти върху „урновидните съдове“ се опростява значително и става по-пестелива. Доминира релефната¹²⁴.

Сред особените находки от XII – I стр. х. на с. м. до с. Дядово заслужава внимание един фрагмент от малко съдче с две дръжки за окачване, аналогично на откритите в Езеро и Нова Загора, IV/III и VII стр. х. (обр. 23 ж). Ръководителите на разкопките обаче не са посочили обстоятелствата и дълб. на откриването му. Задоволили са се с отнасянето на съда към края на РБЕ, т. е. към края на втората група стр. х.¹²⁵ От същото време са и тилната част на глинен модел на брадва-чук, 3 глинени модела на коледа и един фрагмент от грънчарски съд¹²⁶. Датираша стойност има само първата находка. Ако се съди по данните от Езеро, тя не би могла да се постави след финала на етапа Михалич¹²⁷.

През периода 1978/1983 г. върху най-високата част на с. м. и върху нейните склонове е проучено средновековно селище с некропол от XI – XII в. При разкопките е постигната дълбочина 0,95–1,00 м спрямо централния репер. На места пластът от Средновековието е по-тънък, така че наред с разбъркания пласт от КБЕ на дълб. 0,70 – 0,75 м бяха разчистени и по-ранни материали¹²⁸.

От 1983 г. в българо-холандския археологически проект се включва и японски екип от Токайския университет.

Цялата площ на с.м. е прорязана от средновековни ями, които достигат по-някога значителна дълбочина (обр. 13 б)¹²⁹.

По-добре запазена е източната половина на с. м. до с. Дядово. Именно там с по-голяма увереност бяха фиксирани останките от няколко по-късни селища. Те са почти напълно унищожени в запазената половина от могилата. Данните от източната половина допълват представата за общата стратиграфия на обекта, но корелирането им с информацията от 1977/78 г. не може да се извърши съвсем прецизно (табл. V).

Както бе отбелязано по-горе, отделни, ненапълно запазени жилищни и стопански съоръжения са фиксирани на дълб. 0,70 – 0,75 м НР. Тяхното състояние не позволява да се определят редовните строителни нива. Такива без съмнение са съществували, но данните за тях са минимални. Почти същото е положението на I стр. х. В отделни части на източната половина на могилата в близост до централ-

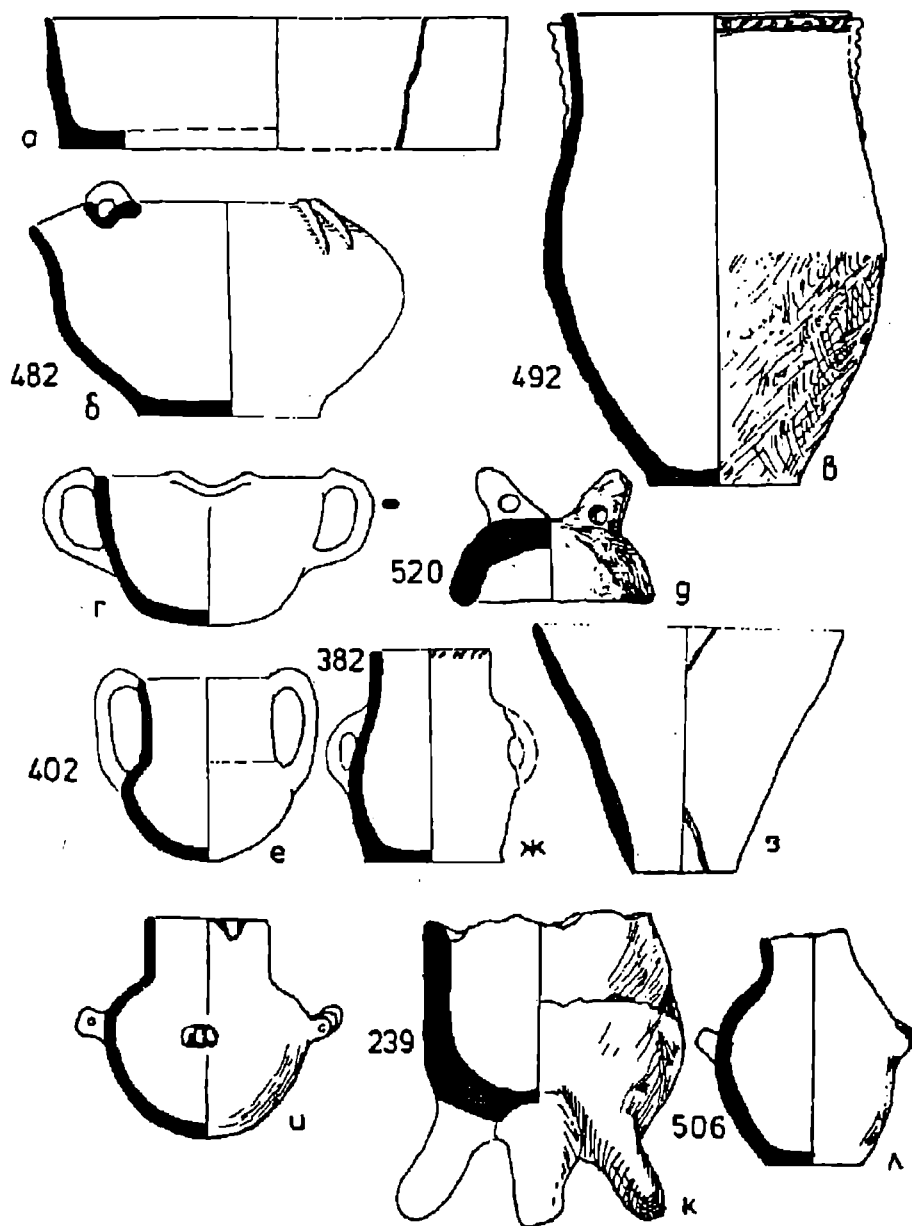
ния стратиграфски профил бяха разчистени петна от опожарена стенна мазилка и части от под на жилище на дълб. 0,95 м (табл. V, обр. 15). Тъй като и тези съоръжения не могат да се проследят на по-голяма площ, те бяха обединени с по-горните в един напълно условен I стр. х.

II стр. х. е регистриран също в източната половина на могилата по части от подове на жилища и отделни жилищни съоръжения на дълб. 1,25 – 1,50 м. В западната част на могилата тяхната запазеност е значително по-лоша. III стр. х. е с усреднена дълб. 1,50 – 1,75 м. НР предостави данни освен за наличието на значителна строителна дейност и за каменна стена. Тя огражда източната половина на могилата. Именно тази стр. х. трябва да се свърже с края на използването ѝ, тъй като селището от това време я е надхвърлило значително по площ. Останките му покриват в южната периферия на могилата пласт от късния халколит. По същото време в западната половина на могилата са извършени значителни подравнителни работи – натрупан е дебел глинест пласт, на места достигащ до 0,40 – 0,60 м.

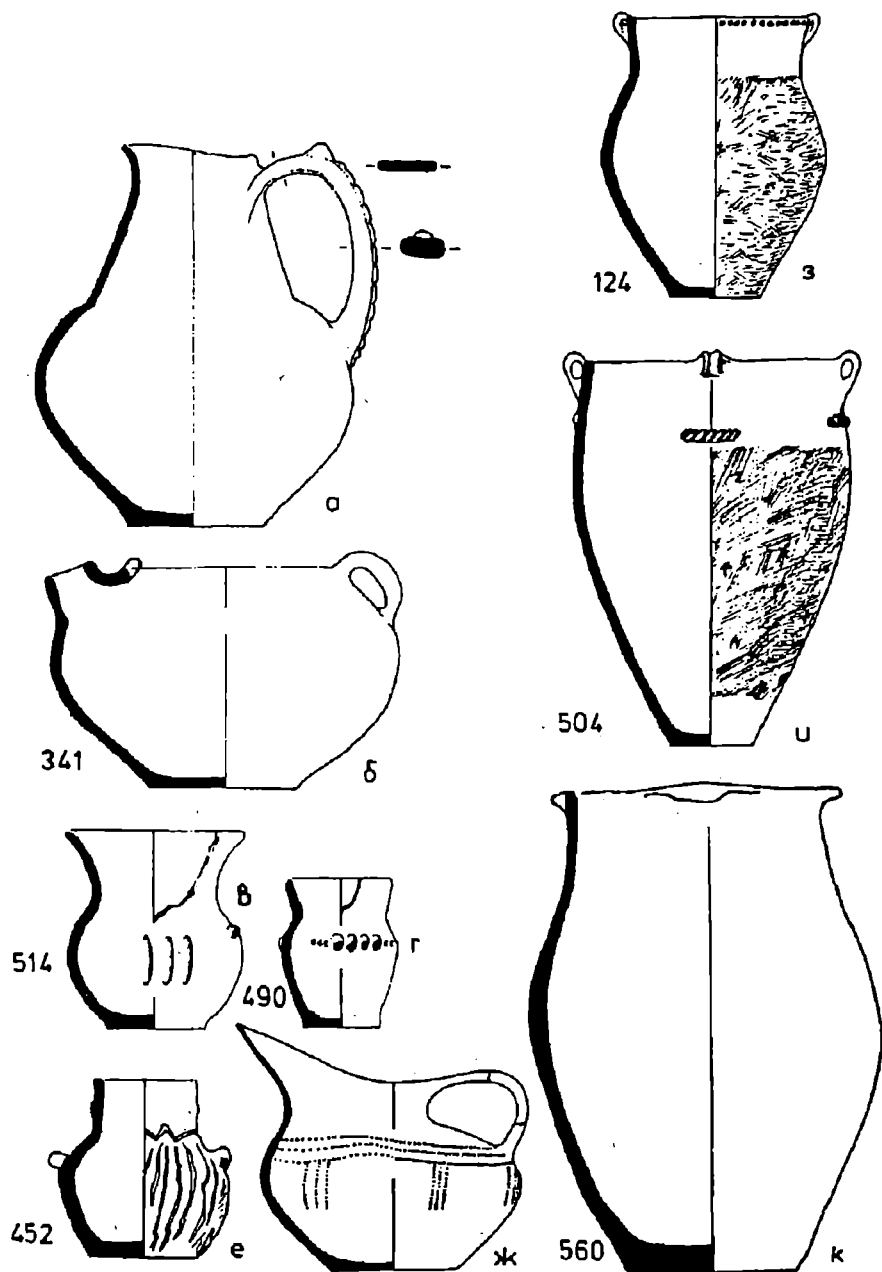
IV стр. х. е фиксиран на дълб. 1,75 – 1,90 м и е сравнително добре запазен в северната, в североизточната и в част от южната застроени площи. Вероятно с това стр. х. трябва да се свърже оградният ров по северната периферия на могилата, съществуващ в даден момент едновременно с каменното ограждане. Според предварителната информация от разкопките през 1987/91 г. селищата под IV стр. х. са имали сложна укрепителна система. Предположението, че системата от каменни стени и ровове е играела и култова роля, се нуждае от допълнителни доказателства¹³⁰.

Според данните за с. м. до с. Дядово стратиграфията на обекта респектира с броя на строителните си нива. Ако допуснем, че в с. м. има най-малко 3 стр. х., които са по-късни от най-горния по сондажа от 1977/78 г., а, от друга страна, че регистрираните в сондажа стр. х. са действително 16, то общият им брой би бил най-малко 19. Следователно от формална гледна точка тук би трябвало да се очаква продължителност на живота, по-голяма от тази в Езеро. Съмненията обаче относно общия брой на стр. х. правят тази реконструкция проблематична. Би могло да се очаква едно продължаване на стратиграфските колонки от Езеро и от с. м. Нова Загора с няколко стр. х., но също както в споменатите обекти, в с. м. до с. Дядово горната част на пласта от БЕ е унищожена. Следователно и от тази могила не могат да постъпят така необходимите сигурни факти за съставяне на пълната картина за развитието на културата през РБЕ и през СБЕ в Тракия. Все пак е необходимо да се уточни, че, ако шестте стр. х. от по-ранните проучвания се датират след финала на етапа Михалич, а свързването на по-късната информация с посочената е правилно, за първи път са налице най-малко 9 стр. х. с материали, по-късни от втория етап на РБЕ в Тракия. Съществено значение имат данните от I – IV стр. х. и най-вече за тяхната керамика.

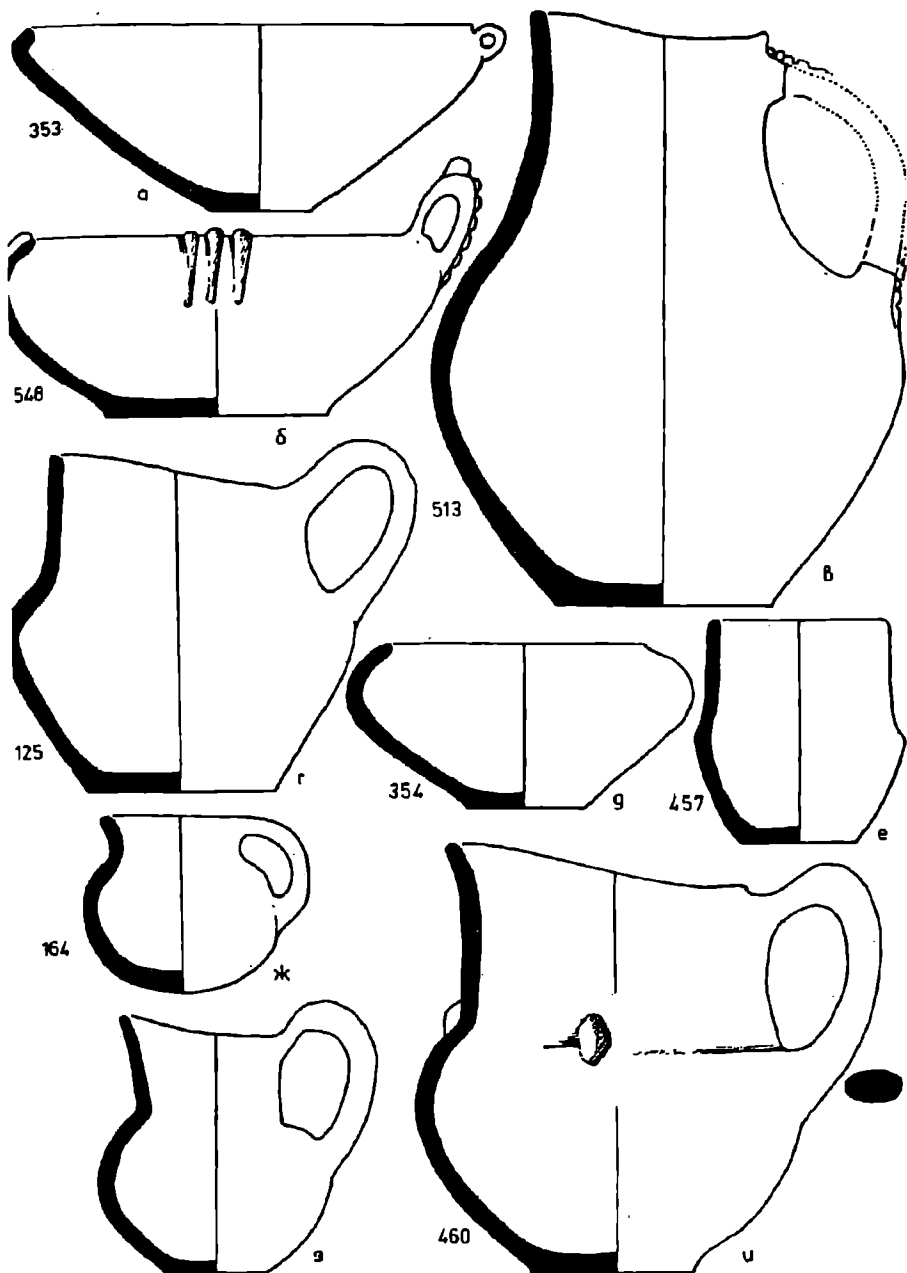
I

Обр. 17. Глинени съдове от I – II стр. х. на с. м. до с. Дядово

Обр. 18. а – е, з – к – глинени съдове от II стр. х.; ж – аскос от сондажа 1977/78 г. по Р. Катинчаров и др.

Обр. 19. Глинени съдове от III стр. х.

КЕРАМИКА ОТ I СТРОИТЕЛЕН ХОРИЗОНТ

Това строително ниво е условно, както бе посочено по-горе. Към него са отнесени материали, които принадлежат със сигурност на повече от едно селище. Поради тази причина може да се разчита на информацията, която дават само цели-те или реставрираните глинени съдове, но не и на масовия керамичен материал. В близост до сравнително по-добре съхранени жилищни съоръжения са открити ця-ла паница и една купа, една кана и няколко чаши (обр. 17). Най-сигурно е страти-графското положение на купата, която е от яма, дълб. на вкопаването 0,80 м ¹³¹. Твърде важни за датировката на този разбит пласт са една плитка чаша с две дръж-ки и улей за наливане (обр. 17 г) от кв М₂₉, дълб. 0,80, както и една фуния от кв. J₁₅, дълб. 0,75 м (обр. 17 з). Намерени са също и една чаша с две вертикални дръжки от кв. O₁₅, дълб. 1,00 м (обр. 17 е), грубо съдче на три крачета кв. O₂₁, дълб. 0,75 м, малко гърне (обр. 17 к,ж) и друга малко съдче с дълб. 0,60 м (обр. 17 л).

За случайни находки при изчерпване на средновековния културен пласт тряб-ва да се смятат още няколко съда – паници, урновидни съдове, и чаши с дълб. 0,35 – 0,50 м (обр. 18 з, 19 ж, 22 и) ¹³².

Ако основата на I стр. х. е на дълб. 0,95 м, а на II стр. х. – на дълб. 1,25 м, и ако към I стр. х. се добавят материалите, открити на дълб. 0,70 – 0,75 м, става ясно, че в могилата има пласт от БЕ с деб. най-малко 0,50 – 0,75 м, който не е стратиграфски разграничен. Вследствие на по-късните нарушения е загубена информацията за най-малко два-три стр. х.

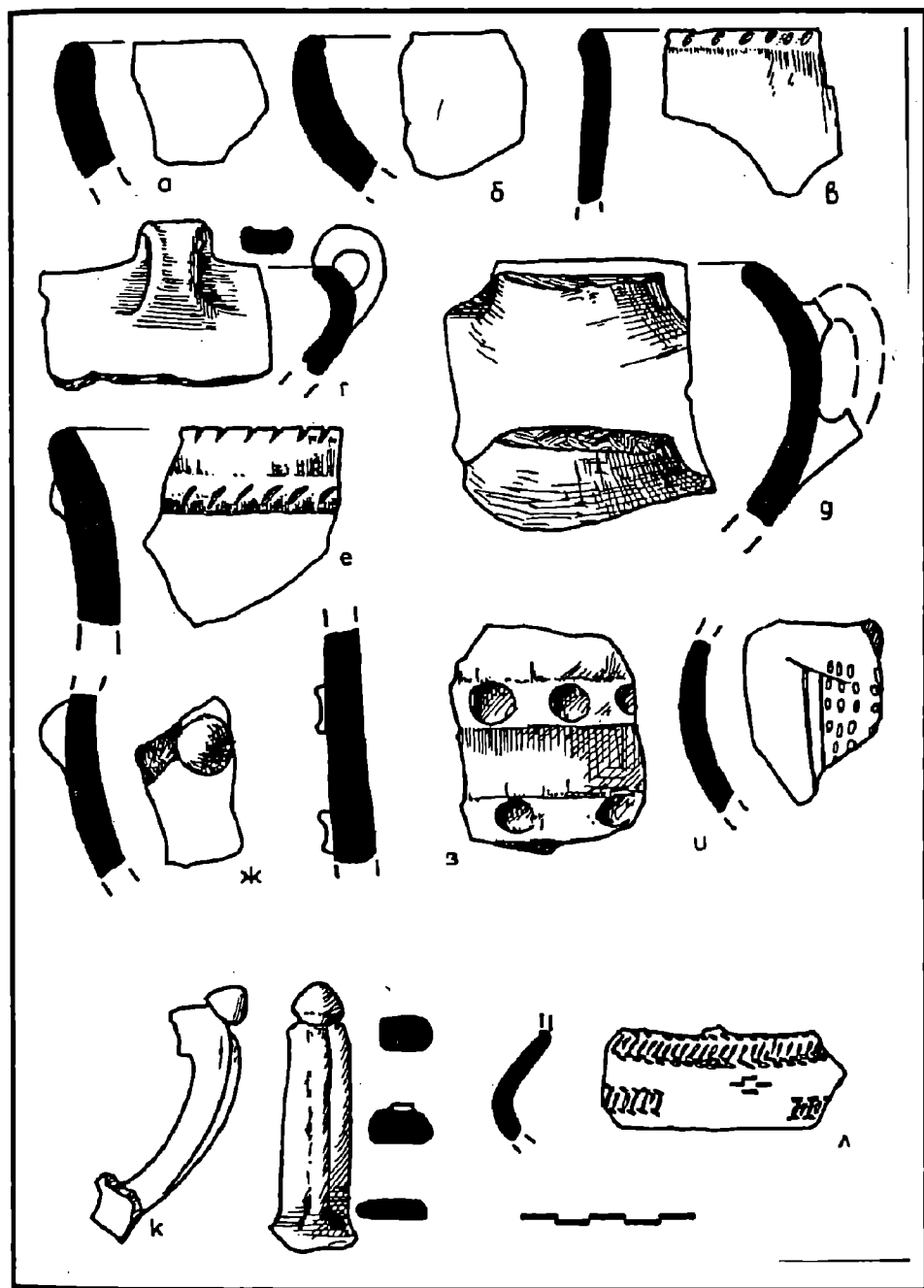
КЕРАМИКА ОТ II СТРОИТЕЛЕН ХОРИЗОНТ

На дълб. 1,25 – 1,50 м са открити следните глинени съдове (обр. 18, 17 в,д). От двете купи с чучур едната е на дълб. 1,40 м ¹³³. Освен купите, намерени са още паници със завит ръб на устието, кана, урновиден съд, похлупаче и др. Прави впе-чатление, че в двата стр. х. не са открити цели чаши тип „Св. Кирилово“. Липсва и украса от усукан шнур, отпечатан върху стените на съдовете.

Важни за датировката на I – II стр. х. с цялата условност на определянето им са чашите с две дръжки, купите с чучур и фунията от глина ¹³⁴. Хронологическа стойност има и каната с типична релефна лента с нареди върху дръжката. С изклю-чение на плитката чаша с две дръжки (обр. 17 г), всички други съдове са познати от горните нива на Езеро. Това дава основание да се мисли, че въпреки разрушеността на II стр. х., той не излиза като керамичен репертоар от рамките на Езеро I – Ia/Ib стр. х. Това е един съществен довод в полза на относителната синхронност на сра-вяваните обекти.

КЕРАМИКА ОТ III СТРОИТЕЛЕН ХОРИЗОНТ

На дълб. 1,50 – 1,65 м в периферията на най-високата част на могилата са намерени паница с висока вертикална дръжка и с украса от вертикална резба (обр. 19 б), както и две облодънни чаши (обр. 22 б, ж). В инвентара от стр. х. фигурират

Обр. 20. Фрагменти от глинени съдове, III стр. х.

малка каничка (или чаша) с плоско дъно (обр. 19 з), кана с плавен профил и с дръжка, украсена с вертикален релефен ръб и нарез (обр. 19 в) и някои антични съдове¹³⁵. Вниманието заслужава една напълно запазена кана с богата украса, произхождаща от дълб. 1,60 м. За съжаление стратиграфският контекст на откриването ѝ е несигурен. Дръжката на каната е със зигзаговидна лента с точки и твърде много напомня тялото на змия. По устието на съда има нарез, а тялото ѝ носи малки плоски релефни пъпки и ръбчета, също с точки (обр. 22 к). Най-близка аналогия на украсата може да се открие в Езеро, при едно малко съдче от разкопките на В. Миков и Н. Койчев (обр. 10 г).

От III стр. х. има само едно по-добре запазено жилище, което попада в японския сектор на проучванията¹³⁶. Разчистена е само северната му половина, тъй като другата често остава в централния профил. В него са разчистени 13 градени на място зърнохранилища. В близост до тях са открити три съда – паница и 2 гърнета, които не са още публикувани.

Масовият керамичен материал, събран около запазените жилищни съоръжения или части от жилища, може да се използва само отчасти, като обобщена информация.

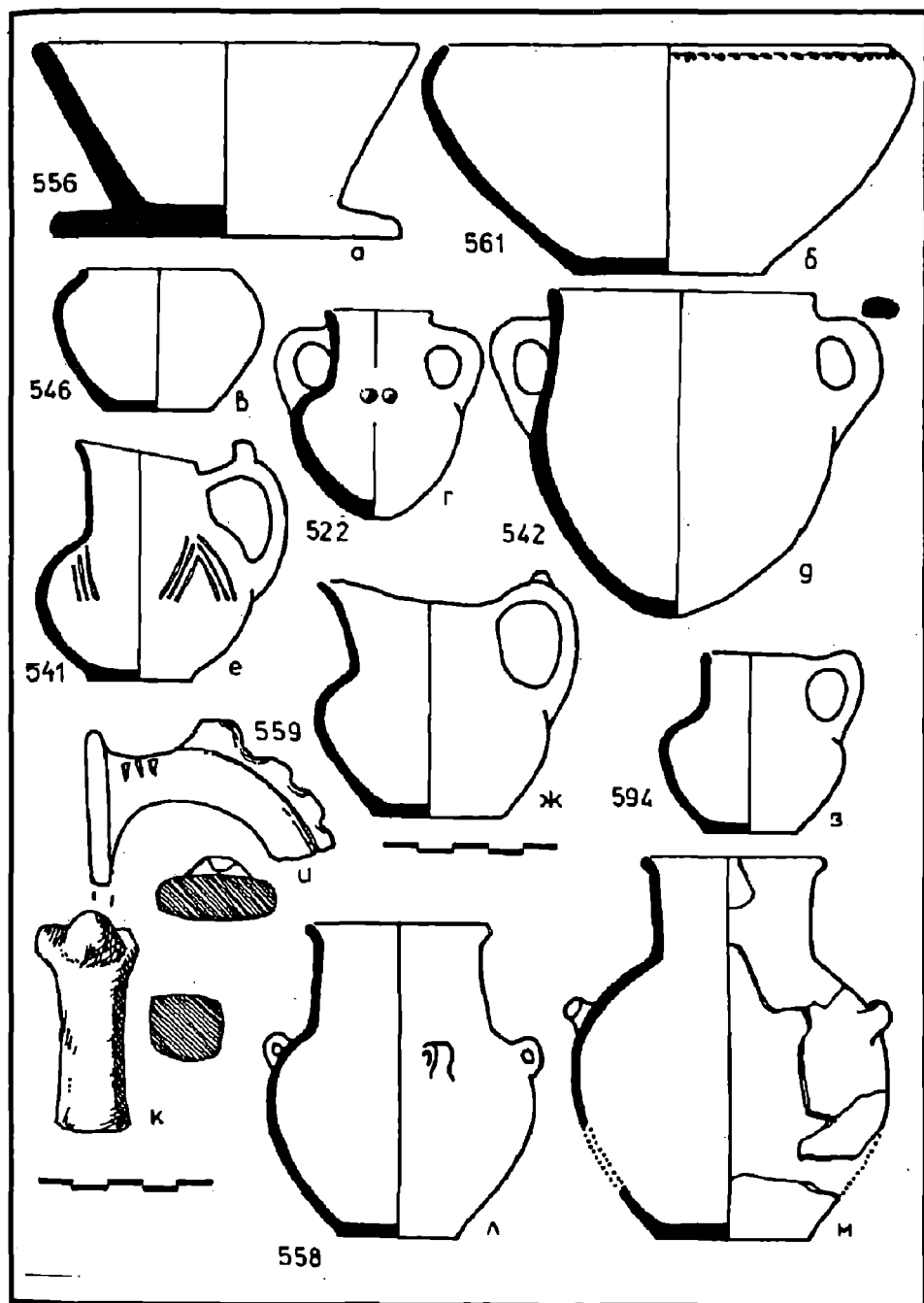
Сред паниците от III стр. х. са регистрирани следните основни форми: почти конусовидни, с леко издути стени и с прав или слабо профилиран ръб на устието (обр. 20 а), с полусферична форма и със заоблен ръб на устието (обр. 20 б), както и със завито или силно завито устие (обр. 20 г). Последната група е с малки или средни по големина вертикални дръжки (обр. 20 г, д). Открити са и части от чучури на паници или на купи. Голям е броят на фрагментите от гърнета и от урновидни съдове (обр. 20 в, е). Дръжките на каните и на чашите са с типичните релефни ръбове, прекъснати с ямички или резки, докато частите от устията им са неизразителни (обр. 20 к). Украсата на съдовете е предимно релефна, а нарезите и връзаната украса се срещат епизодично (обр. 20 ж – л). Сред керамиката не бяха открити представители на шнуровата керамика, които да са със сигурен стратиграфски контекст.

КЕРАМИКАТА ОТ IV СТРОИТЕЛЕН ХОРИЗОНТ

В това ниво за първи път са открити основите на жилища, както и техният инвентар, които са в сравнително добра степен на съхраненост.

В сектора, разкопан от японския екип, са разчистени основите на жилище – под и съоръжения, което стратиграфски заляга под нивото на жилището от III стр. х. (обр. 15). На публикувания профил то е означено като „жилище № 2“¹³⁷. В същия сектор е разчистен и ров в посока север – юг (обр. 15).

Според публикуваните годишни отчети за разкопките в останалата част на могилата са установени основите на 9 жилища. Те са с правоъгълна форма или от типа на апсидните¹³⁸. В тях са открити глинени съдове, които заедно с онези от пространството между жилищата, формират една значителна като обем колекция.

Обр. 21. Глинени съдове, IV стр. х.

Представата за керамичния репертоар са допълва и от масовия материал, събран от ненарушени от по-късните ями площи.

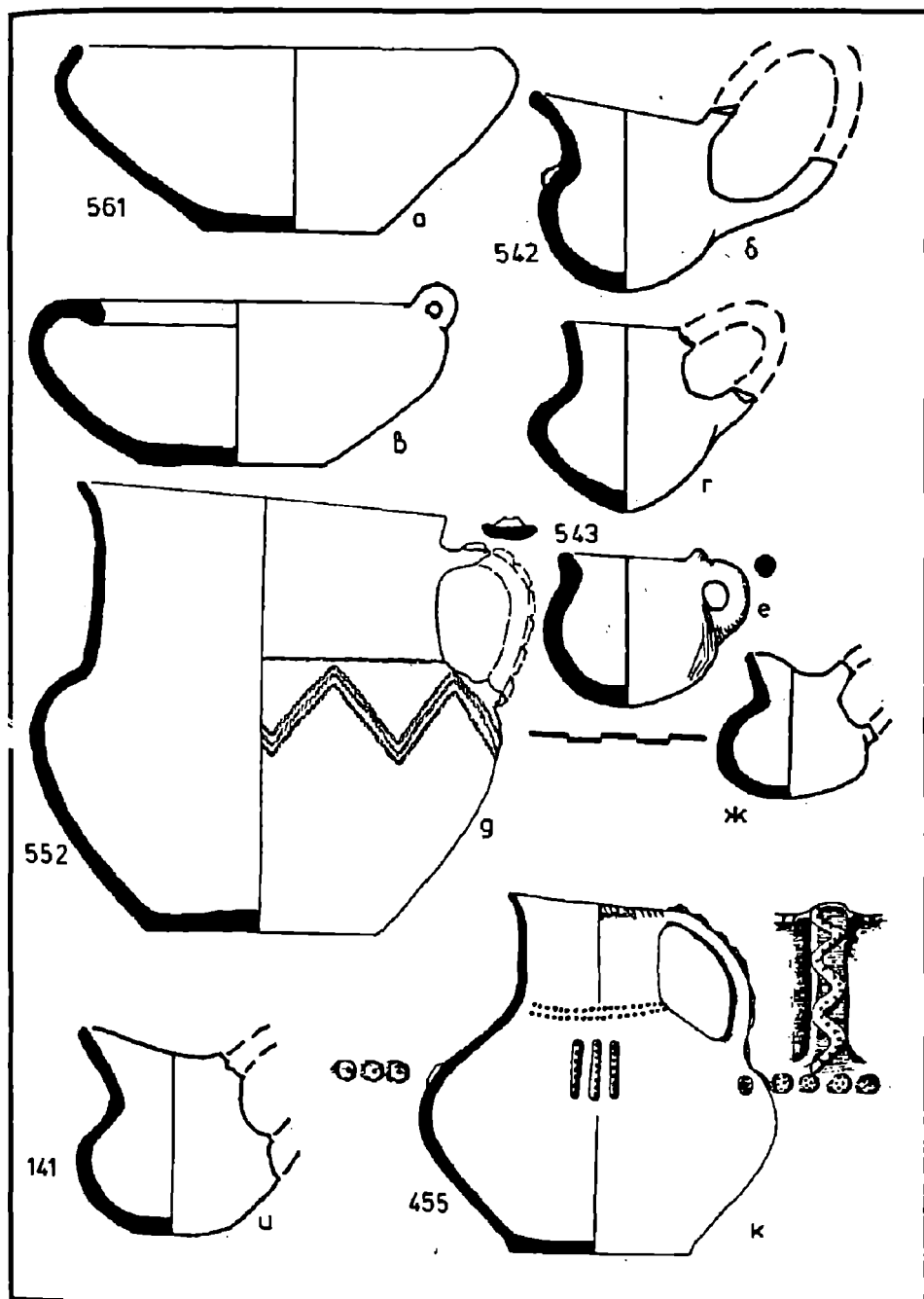
По-подробен коментар заслужават двете жилища в източната част на могилата, близо до централния профил. В кв. J₂₀, в непосредствена близост до сондажа от 1977/78 г., върху пода на северното жилище бе открита една напълно здрава амфорка (обр. 21 г). Според стратиграфското си положение (дълб. на откриване 1,85 м, IV стр. х.) тя има значение не само за синхронизирането на IV стр. х., но и за сравняване на данните с тези от контролния сондаж. По дълб. това жилище съвпада с IV стр. х. по сондажа. Съвпадението е обаче напълно формално, тъй като I, III и IV стр. х. по данни от 1977/78 г. имат деб. 0,06, 0,04, 0,13 м. Напълно уместно е съмнението, че в случая са отчетени преправките в рамките на един стр. х., а не на три отделни стр. х. В западната половина на могилата са регистрирани подновявания на жилища с повдигане на подовите нива и преустройства на пещите, и то именно в IV стр. х.¹³⁹ Ето защо е много вероятно в сондажа да са отчетени две преустройства, отнасящи се към два действителни стр. х. Следователно IV и III стр. х. по сондажа трябва да съответстват на жилището от IV стр. х. в кв. J₂₀, а I – II стр. х. от сондажа трябва да съответстват на III стр. х., регистриран в централния профил (обр. 14 а, 15).

След тази бележка, засягаща стратиграфията на обекта, трябва да продължи коментарът на жилището и на неговия инвентар. Заедно с малката амфорка е открит и втори, по-голям съд с почти същата форма (обр. 21 д). Малката амфорка е пълен аналог на съд от I стр. х. на Езеро¹⁴⁰. Вторият съд от с. м. до с. Дядово изключва случайния характер на съпоставката – той се различава от този от Езеро само по късата си шия. Явно трите съда са произведени в кратък отрязък от време, ако не и почти едновременно. Последното предположение, твърде смело на пръв поглед, може да бъде подкрепено от малкото разстояние между с. м. до с. Дядово и Езеро – само 5 – 6 км. Това явно е позволявало прякото взаимодействие между работещите на двете места грънчари, а защо не – и размяна на продукция.

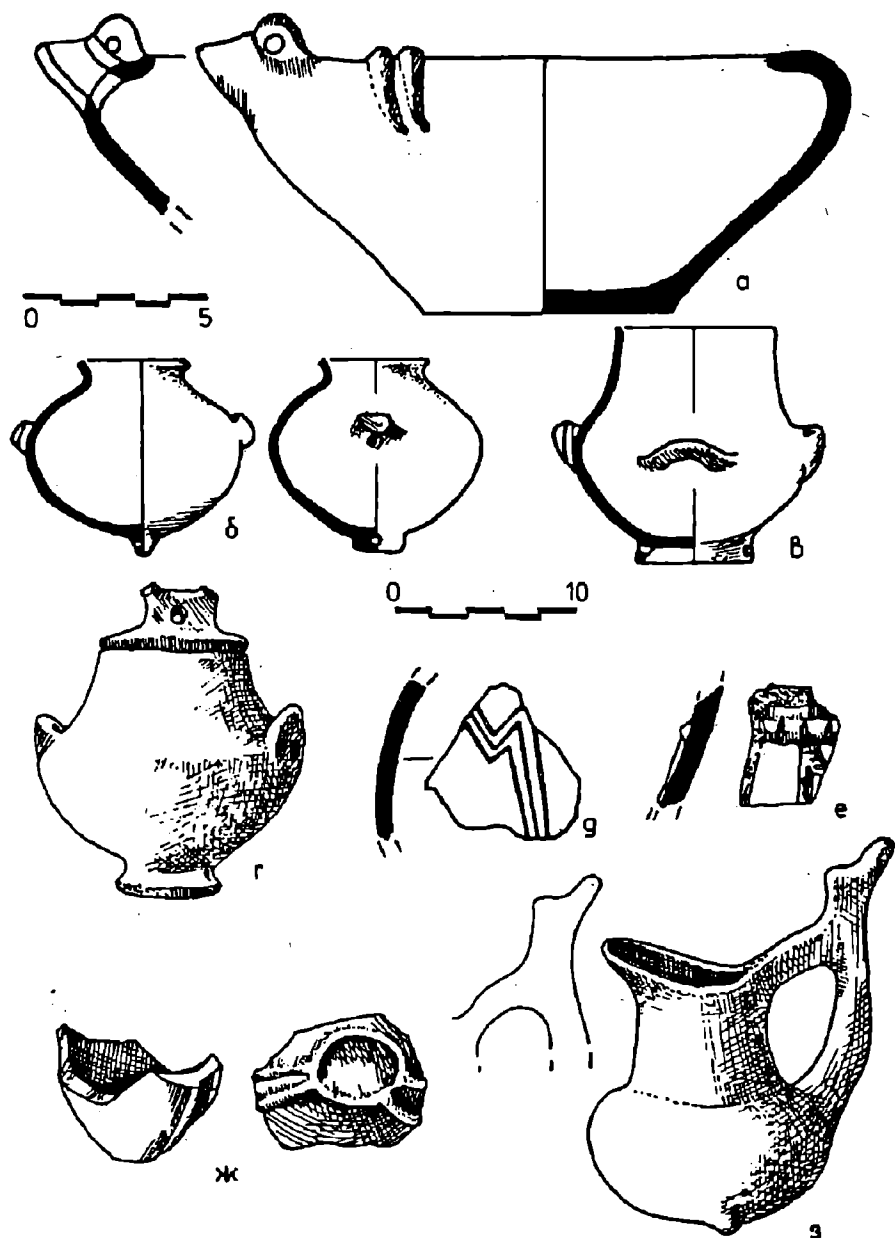
В същото жилище е открит и един урновиден съд, който поради устойчивостта на формата няма хронологическа стойност.

Съседното жилище бе разчистено само отчасти, тъй като южната му половина попада в централния стратиграфски профил. Между двете жилища е оставено пространство с ширина около 1 м – своеобразна улица¹⁴¹. В жилището са открити 6 цели съда: 2 паници, кана, чаша и урновиден съд (обр. 21, 23). По-специално внимание заслужава шестият съд – амфорка с четири дръжки (обр. 21 л)¹⁴². Наблизо бе намерена във фрагментирано състояние и втора амфорка, възстановена почти напълно (обр. 21 м). Подобни цели съдове са известни от с. м. Караново и от с. м. до с. Веселиново, но техните устия са оформени по различен начин¹⁴³.

До амфорите в същото жилище бе намерена и паница с чучур и с украса от релефни ръбове (обр. 23а). Положението на трите съда – в затворен комплекс, има голямо значение за синхронизирането на IV стр. х. с останалите обекти в Югоизто-

Обр. 22. Глинени съдове от IV стр. х. и от различни нива

Обр. 23. а - е - глинени съдове от IV стр. х. и др.; ж - з - по Р. Катинчаров

чна България. Другият съд от същото жилище – една кана (обр. 21ж), е типичен за времето след финала на Михалич (с украсата на дръжката си и с цялото структуриране на тялото).

Внимание сред останалите съдове от IV стр. х. заслужават каната с врязана украса във вид на широки изправени ъгли, открита в жилище, кв. М₂₁ (обр. 21е), както и втора кана с необичайно големи размери и шнурова украса (обр. 22д) ¹⁴⁴. Като синхронизиращ белег може да се използва и украсата в техниката „последователно отстъпваща шампа“ върху паница от друго жилище (обр. 21б). В Езеро тази украса не се среща след IV стр. х. Тя е регистрирана върху фрагменти от VII и от VIII стр. х. на с. м. Нова Загора.

В жилище, разчистено до южната част на централния профил, е открит съд, който с известни уговорки би могъл да се причисли към кухненската керамика (обр. 21а). Точни аналогии не са известни. За първи път се намират и други два съда с малки перфорирани дръжки. През тях може би се е прекарвала връв, която е преминавала и през дъното (обр. 23 б – в). Те са твърде различни от тези, произхождащи от Езеро, от сондажа на с. м. до с. Дядово или от Терми IV–V ¹⁴⁵.

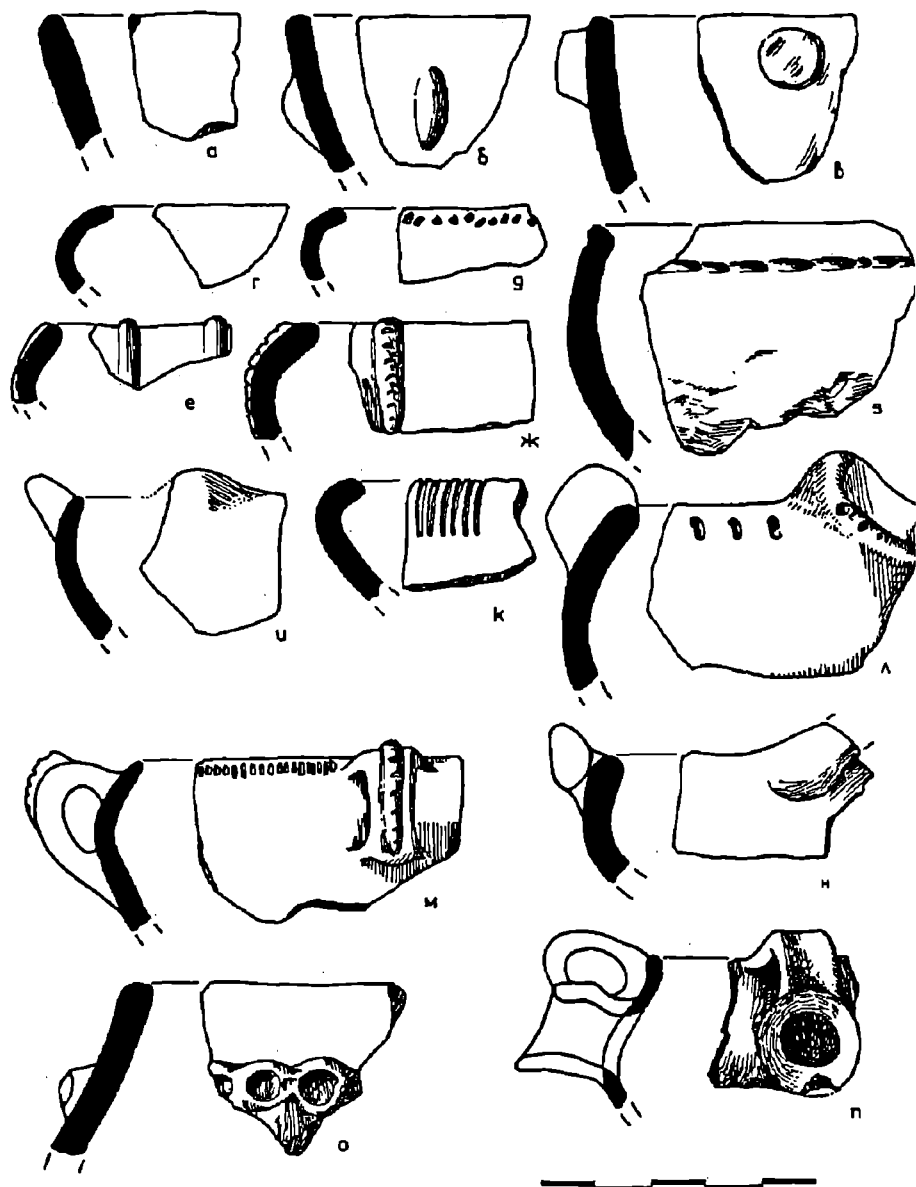
Сред новостите от този стр. х. трябва да се нареди и малка чаша със заострено дъно, която произхожда от жилище в кв. К₂₁ (обр. 22г). Както е известно, чашите със заострено дъно се произвеждат основно в западната част на Горнотракийската низина и този съд е може би повлиян тъкмо оттам ¹⁴⁶.

Колекцията от внушаващи доверие със стратиграфското си положение керамични фрагменти от IV стр. х. е значително по-голяма. Оттам може да се извлече информация за наличието на паници със завит или силно завит ръб на устието. Част от тях са снабдени с вертикални дръжки или с чучури (обр. 24м). Чучури са поставени и върху купите (обр. 24п). Обичайната им украса са релефните ръбове. Някои от тях са гладки, но са представени и тези, които са с насечки или малки ямички (обр. 24 ж). Врязаната украса повтаря мотивите, посочени като типични за I – II стр. х. на Езеро (обр. 24 к). Тази съпоставка може да бъде продължена чрез израстъците върху ръба на устието – „рогчета“. Фрагментите с украса от последователно отстъпващата шампа свидетелстват за сравнително по-дългата употреба на тази орнаментална техника в сравнение с Езеро (обр. 24 з).

Дръжките на каните са с релефни ленти и израстъци (обр. 21 и – к). Шнуровата украса се среща при урновидните съдове. Регистрирани са отпечатыци от кръгла шампа и фрагменти с врязана и набодена украса (обр. 20).

Посочените особености на масовия материал от IV стр. х. на с. м. до с. Дядово я правят твърде близка до тази от I – II стр. х. на Езеро и до VI – V стр. х. на с. м. Нова Загора (вж. по-горе). Материалите имат аналогии и във Веселиново – освен посочените амфори, в този стр. х. е намерен и фрагмент от кана с врязана украса във формата на „М“ (обр. 23д).

Дотук приведените примери дават възможност да се предложи синхронизиране на IV стр. х. с времето след финала на етапа Михалич. Засега изглежда най-

Обр. 24. Фрагменти от глинени съдове, IV стр. х.

приемлива и аргументирана съпоставката с I – II стр. х. на Езеро и с V – VI стр. х. на Нова Загора. Прецизирането на това предположение ще бъде възможно след публикацията на резултатите от българо-холандско-японските археологически разкопки.

Ако предложената тук синхронизация издържи на бъдещата проверка, предварителните очаквания за попълване на стратиграфските колонки от Езеро и Нова Загора няма да се оправдаят. В основата на тази негативна констатация стои не едновременното прекъсване на живота в сравняваните обекти (което от теоретична гледна точка не е невъзможно), а разрушените най-късни нива. Ето защо стриктната съпоставка на керамични форми и типове не е оправдана, следователно засега няма сигурна основа за прецизна синхронизация. Нещо повече – не е сигурно останките от колко на брой селища са били унищожени. Все пак, като се сравни общата дебелина на запазените пластове от БЕ с тази, която е известна днес, може да се допусне, че животът е продължил най-дълго на с. м. до с. Дядово. Регистрираните там най-малко 5 стр. х. отразяват обитаване, чиято продължителност е сравнима с тази на етапа Михалич, познат от Езеро. Неясен остава краят на периода след Михалич. Този въпрос не може да получи положителен отговор и при анализа на данните от близките с. м. Караново, Веселиново и Кирилово (Св. Кирилово). Тяхната стратиграфия или не е изследвана, или горната част на пластове от БЕ е разрушена от по-късна интервенция. Информацията от тях има стойност при допълване на характеристиката на културата през този етап на БЕ, известен като Св. Кирилово¹⁴⁷.

I. 4. СЕЛИЩНА МОГИЛА КАРАНОВО (обр. 25)

Селищната могила е разположена в полите на Средна гора, в северния край на с. Караново. Наблизо протича малка рекичка. Могилата е висока около 13 м и има диаметър 250/180 м. Културният пласт, регистриран при разкопките, е с деб. 12,40 м¹⁴⁸.

Общата проучена площ е 1700 кв. м. – в 6 сектора, които са разкопани по различно време¹⁴⁹. Напоследък разкопките са подновени от българо-австрийски археологически екип, който обаче не изследва пласта от БЕ¹⁵⁰.

До края на миналия век върху могилата е имало некропол и ямите са нарушили значително горната част на културния пласт. Основата на пласта от БЕ е регистрирана на дълб. 2,20 м в сектор VI и на 2,60 в сектор V. Общата му дебелина е около 2 м. Според публикуваната информация пластът достига до 0,60 – 0,70 м от нивото на терена¹⁵¹.

През 1955 г. е заложен контролен стратиграфски сондаж с размери 3 на 20 м. В него са установени 6 стр. х. от БЕ, без стратиграфски уловими прекъсвания на живота между тях. Пластът е отделен от халколитния чрез дебел 0,30 – 0,40 м стратиграфски хиатус. Внимание заслужава наблюдението на В. Миков, че на дълб. 2,50 м, т. е. в основата на хиатуса, е открит беден на находки стр. х.¹⁵² (обр. 256).

При разкопките са разчистени части от 3 концентрични каменни стени. Те се състоят от големи ломени камъни и са с пълнеж в двулицев градеж. Стратиграфската им позиция не е изяснена, но най-вероятно и трите да се отнасят към БЕ. В периферията на могилата е имало и земен насип с вис. 1,60 м и шир. 2,10 м ¹⁵³.

Селищата от БЕ са били върху най-високата част на могилата. Те са установени по пласт без жилищни съоръжения с добра запазеност в секторите II, V и VI, а в сектор IV – само като амфорен пласт с деб. 0,50 м. Със с. м. могат да се свържат и материалите от РБЕ, които са открити на около 500 м северозападно, близо до малката река. Там вероятно е било разположено селище спътник ¹⁵⁴.

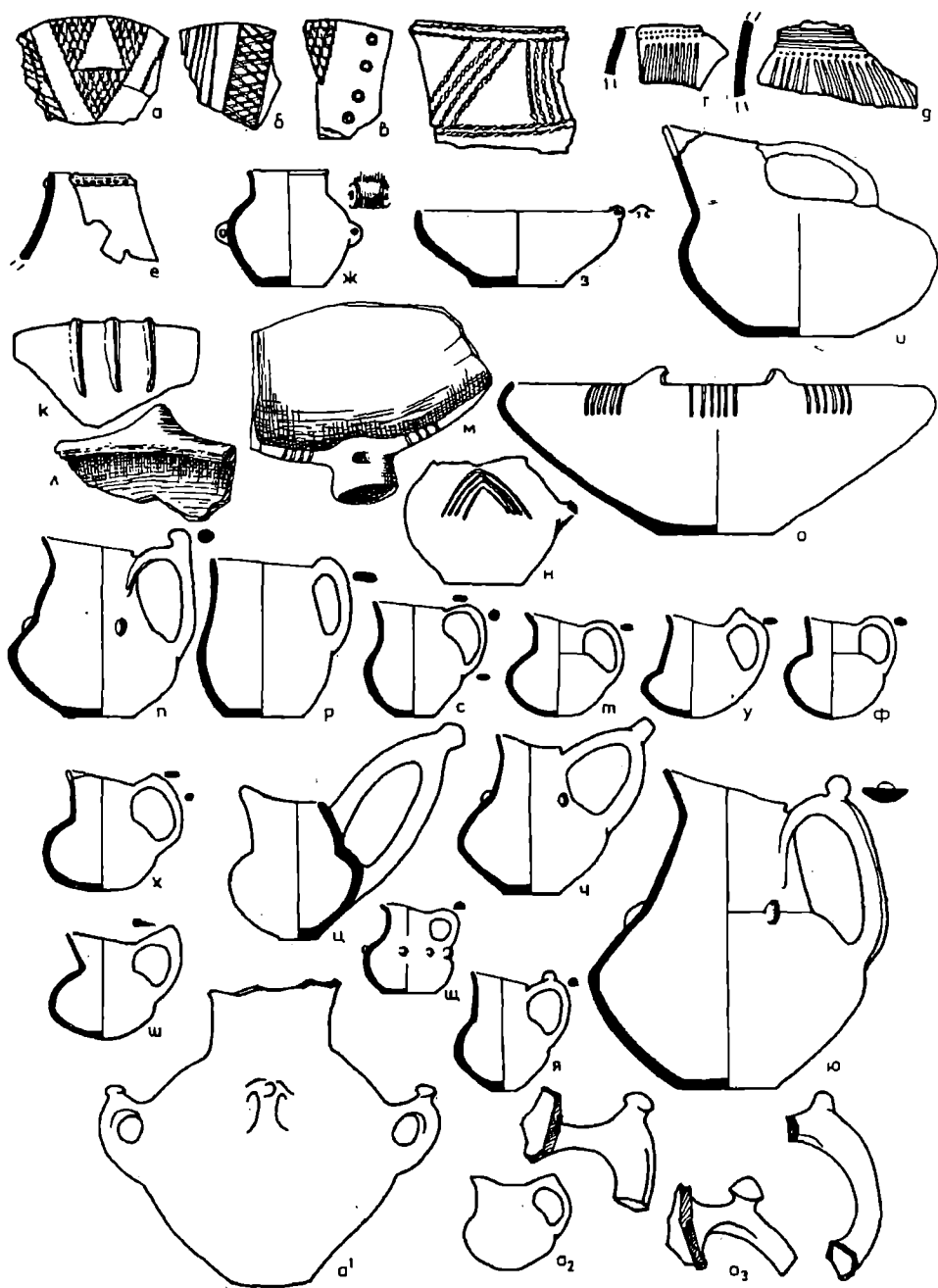
Основи на жилища са разчистени само в IV – V стр. х. Те са подобни на тези от Езеро – имат апсидно извита къса стена и са едно- и двуделни. В останалите нива на пласта от БЕ са запазени само отделни части от подовете или съоръженията на постройките ¹⁵⁵.

В литературата се е наложило мнението, че керамиката от Караново се отнася към две хронологически групи. Те са означени като Караново VIIa и Караново VIIb. Първата група е синхронизирана с етапа Михалич или с етапа Езеро А ¹⁵⁶, а втората – с етапа Св. Кирилово ¹⁵⁷.

За по-ранната керамика от Караново има малко данни. В IV стр. х. е открита паничка с дръжка върху ръба на устието, която може да намери аналогии в цялата РБЕ (обр. 26з) ¹⁵⁸. От V стр. х. е известно едно малко гърне с тунелести дръжки (обр. 26ж). Този тип дръжки върху гърнетата се среща от VI до IV стр. х. на Езеро, но също оттам е даден и един пример от X-стр. х. ¹⁵⁹ Това прави датировката по-несигурна. Несъмнено към етапа Езеро А се числи askosът, публикуван от В. Миков (обр. 26 и) ¹⁶⁰. Според наличната информация тези съдове не се произвеждат в Югоизточна България след началото на етапа Михалич. Много подобен съд произхожда от некропола до Берекетската с. м. (обр. 11 а – б) ¹⁶¹. Хр. Подцувайт датира съда от Караново след Ранноеладския II период по аналогии от Лерна III ¹⁶². Това предположение е неприемливо поради голямата географска дистанция между сравняваните обекти.

Строителни хоризонти	Дълбочини (изкоп № 6)
съвременен некропол	
I	0,70 – 1,00 м
II	1,00 – 1,30
III	1,30 – 1,50
IV	1,55 – 1,70
V	1,70 – 1,90
VI	1,90 – 2,20
хнатус	2,20 – 2,50
халколит	

Таблица VI. Стратиграфия на пласта от бронзовата епоха на селищната могила Караново. Стратиграфски сондаж (№ 6), 1955. По В. Миков

Обр. 26. Керамика от Кераново VIIa – б

Към етапа Езеро А се отнасят и публикуваните фрагменти от паници с врязана и с шнурова украса (обр. 26 а – б) ¹⁶³. Такива сложни композиции, изпълнени в същата техника, се срещат до VIII стр. х. на Езеро. Същата дата може да се приеме и за фрагмента от устие на гърне – урновиден съд с шнурова украса (обр. 26 в) ¹⁶⁴.

По-проблематично е хронологическото положение на фрагментите, публикувани от В. Павукова (обр. 26 г – д), които са с канелирана украса. По аналогии с Баден IVa тя ги отнася към фазата Караново VIIб, но използването на толкова отдалечени опорни точки крие рискове ¹⁶⁵. Вече бе посочено, че проблемът за канелираната керамика в Тракия тепърва предстои да се разработи, но в предварителен план е допустимо предположение, че тази техника е характерна за началото на РБЕ. Подобни мисли провокират материалите от ранния етап на обитаване на укрепеното селище Овчарица II, както и от XVII – XIV стр. х. на с. м. при с. Юнаците ¹⁶⁶.

Всички изброени съдове и фрагменти могат да бъдат поставени в етапа Езеро А, може би към неговия край, но преди началото на етапа Михалич. Не е напълно изяснено колко нива са от това време. Може да се допусне, че поне VI – V стр. х. се свързват с керамичната фаза Караново VIIa и могат да се синхронизират с нивата преди VIII стр. х. на Езеро.

Глинените съдове от фазата Караново VIIб са значително повече и по-характерни. Определено внимание заслужават паниците с чучур, както и тези със силно завит ръб на устието. Последните са с типичните „рогчета“ (обр. 26 м, о). В южната периферия на могилата е открита амфора със съответствия във Веселиново II (обр. 26 а₁) ¹⁶⁷. Богата е колекцията от цели кани и чаши (обр. 26 п – ю). Аналогични форми и типове са открити в VI – III/II стр. х. на Нова Загора, II – I/IIa стр. х. на Езеро и Св. Кирилово, както и в III – II стр. х. на с. м. до с. Дядово ¹⁶⁸.

Явно синхронни на посочените обекти са горните, III – I стр. х. на Караново. В този случай обаче озадачава липсата на свързващо звено между фазите Караново VII а и VIIб, съответстващо на етапа Михалич (VIII – IV стр. х. на Езеро). Сред известните материали от Караново липсват такива, които да се датират към развитата фаза на Михалич или да се отнасят към самия финал на етапа. Едно от възможните решения на проблема е наличието на стратиграфски хиатус, който да отговаря на около 4 стр. х., т. е. стерилният пласт би бил сравним по големина с този от Нова Загора. Данни за съществуването на хиатус обаче не могат да се извлекат не само от публикациите, но и от наблюдение на запазените профили на могилата. Частичен отговор би могъл да се получи от тройната укрепителна система – каменни стени и ров. Ако действително тези отбранителни съоръжения са от РБЕ, Караново е било значително по-мощно укрепление от Езеро или от Дядово. Както показват данните от Езеро, в определени периоди „цитаделата“ е била незастроена и е обслужвала съседните селища спътници, които по принцип са неукрепени. В такъв случай топографията на селищата върху могилата е била значително по-сложна. Твърде вероятно е липсващите няколко селища да са в неразкопаната площ или дори в периферията на могилата. Другият възможен вариант е керамичното

производство в Караново VIIa да е толкова консервативно, че да е запазило характерните черти на етапа Езеро А тогава, когато в другите селища от РБЕ се налага стилът на етапа Михалич. Това предположение е явно трудно приемливо и лишено от сериозни основания.

I. 5. СЕЛИЩНА МОГИЛА ВЕСЕЛИНОВО (МАЛЕВА МОГИЛА)

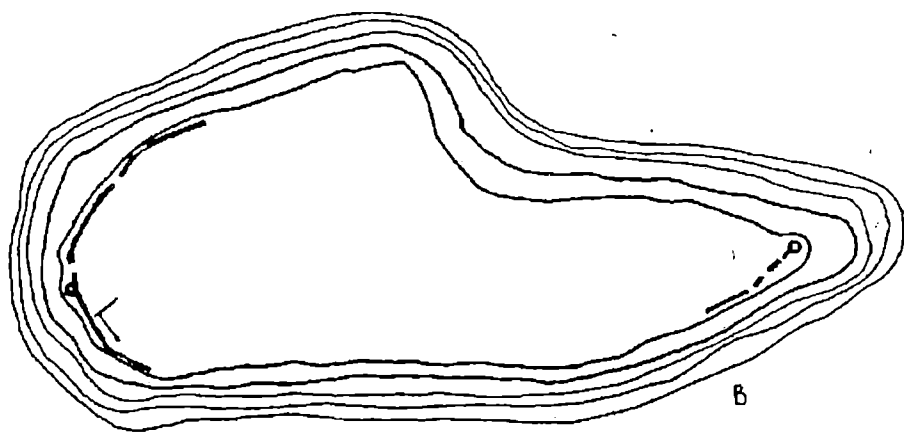
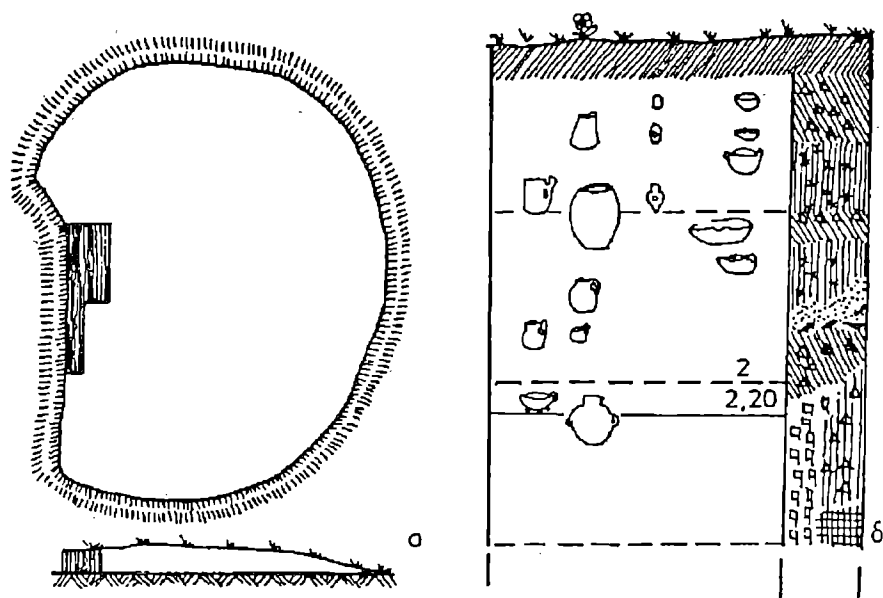
Селищната могила се намира на 2 км от с. Веселиново, на самия бряг на р. Тунджа. Тя е висока 5,30 м и има диам. на основата 120/80 м. Северната част на хълма е отнесена почти напълно от прииждащите води на реката. В естествения профил се открояват прослойки от опожарени стени на жилища, пепел и др., които са предизвикали интереса на местните хора твърде отдавна. Още през 20-те години тук са предприети „разкопки“ и е унищожена значителна част от културния пласт. По-късно В. Миков прави и сондажни проучвания ¹⁶⁹. Разкопана е площ от около 200 кв. м. в най-високата част на могилата, близо до профила на срутванията в р. Тунджа (обр. 27 а) ¹⁷⁰. Не са отделени стр. х., тъй като са разкопани механични пластове от по 0,20 м. От публикувания профил (обр. 27б) може да се почерпи малко информация ¹⁷¹.

Горната част на културния пласт представлява орница с фрагменти от Средновековието (дълб. 0 – 0,20 м). Следва пласт с деб. около 2 м, ограничен между 0,20 – 2,20 м дълб. Под него до дълб. 2,20 – 2,50 м следва друг пласт, отделен от В. Миков. Тези два пласта се разграничават ясно от разположените то-долу чрез стерилна прослойка с фиксирани граници 2,50 – 2,90 м. От 2,90 до 5,50 м културният пласт съдържа материали, които позволяват да се синхронизира с Караново III ¹⁷².

Общата деб. на пласта от БЕ – около 2 м, предполага наличието на най-малко 5 стр. х. За съжаление могилата е била обработвана дълго време, което е довело до разрушаването на най-горната ѝ част. Вероятно останките от няколко бронзови селища са били разнесени и през Средновековието.

Находките от Веселиново са публикувани по дълбочини. Това, съчетано с най-общото групиране на два пласта над и под хиатуса, позволява да се определят две фази в живота върху могилата – Веселиново I (среден неолит, култура Караново III), и Веселиново II – от БЕ. Това деление, прието в литературата, поправя грешката на В. Миков, обслужвала десетилетия т. нар. „къса хронология“ ¹⁷³.

При опита за групиране на керамиката по дълб. В. Миков е направил важно наблюдение, че съдовете с чучури се срещат до ниво 2,20 м, а в пласта между 2,20 и 2,50 м (т. е. непосредствено над хиатуса) се откриват съдове, които са украсени с дупчици под ръба на устието ¹⁷⁴. Останалите съдове са обединени твърде общо и до голяма степен – грешно. Все пак може да се разбере, че заедно със съдовете с чучури са намирани и паници с „улейчета“ (под „улейчета“ археологът разбира израстъците над ръба на устието, наподобяващи „рогчета“, става ясно от

Обр. 27. а - б - план и стратиграфия на Веселиново, по В. Миков;
в - план на Асара (Констанция), по Д. Аладжов

посочените в публикацията илюстрации)¹⁷⁵. Грешка е поставянето на облодънните чаши тип „Св. Кирилово“ под хиатуса (т. е. в средния неолит).

Типологически керамиката от Веселиново II съдържа две разновременни групи съдове. Наред с украсата, направила впечатление на В. Миков – дупчиците под ръба на устието, могат да се идентифицират и други особености на един ранен керамичен стил.

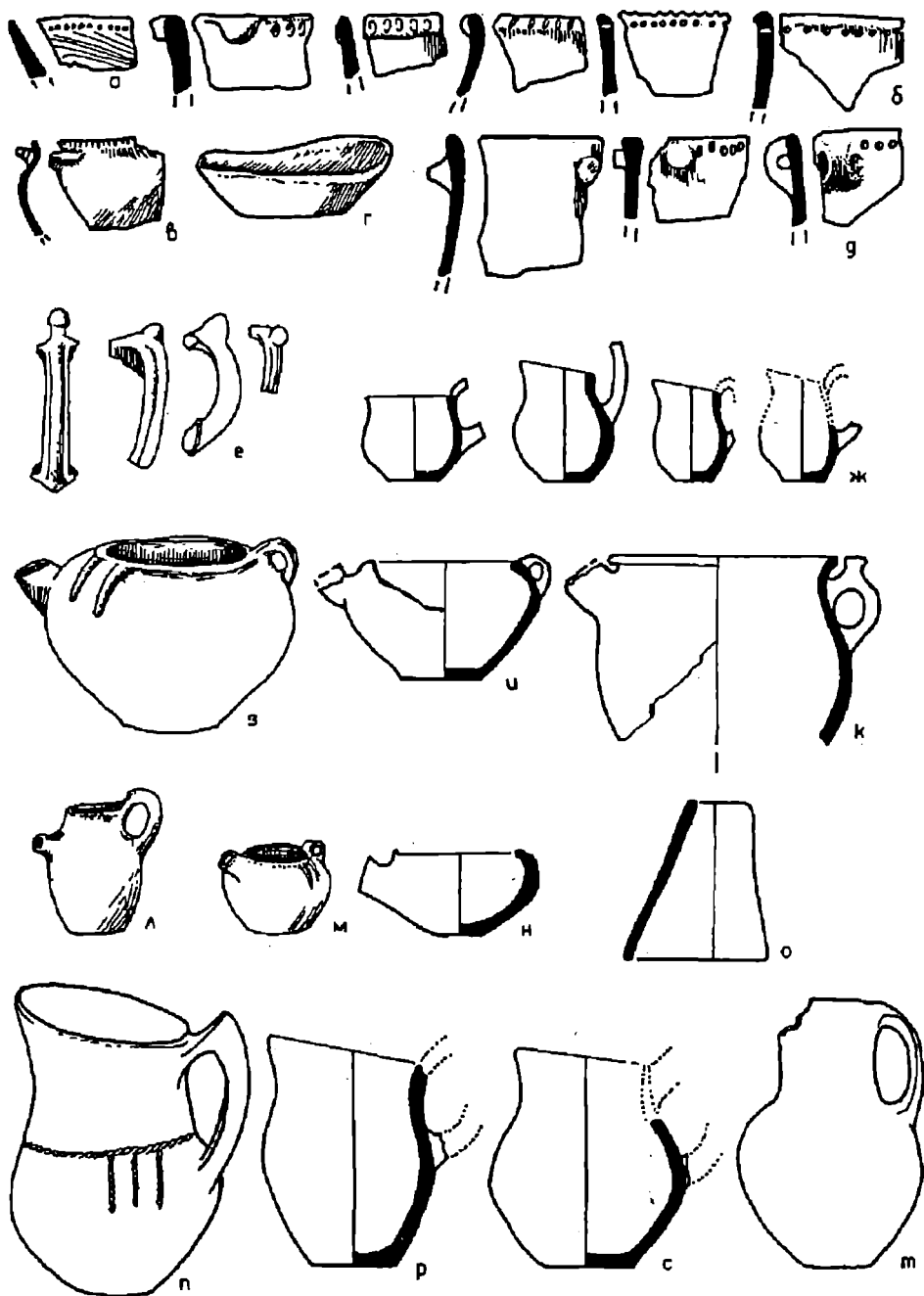
Към по-ранната керамика от Веселиново II се отнася една типична паница с елепсовидно тяло, която не се среща като форма след IX стр. х. на Езеро (обр. 28 г)¹⁷⁶. Преди началото на етапа Михалич може да се датира и купата с S-виден профил и пробита езичеста дръжка (обр. 28 в). Аналогични профили на паници от XIII – X стр. х. на Езеро е публикувала В. Павукова¹⁷⁷. Като цяла към етапа Езеро А трябва да се отнесат фрагментите от урновидни съдове и паницата с дупчици или ямички под ръба на устието. При някои от фрагментите се среща особено типичната комбинация от дупчици и нарезки, неизвестна след VIII – VII стр. х. на Езеро (обр. 28б, 29 а)¹⁷⁸.

Сред керамиката от горната част на пласт във Веселиново II важно място имат паниците и купите с чучур (обр. 28). Към тях може да се добави и една рядко срещана кана с чучур (обр. 28 л). Паниците със силно завит ръб на устието са снабдени със споменатите по-горе „улейчета“ или „рогчета“. Те са аналогични на тези от Караново VIIб, от Езеро или от с. м. до с. Дядово (обр. 29 е, ж)¹⁷⁹. Твърде характерна е формата на каните, както и тяхната украса. Открити са две кани с връзана украса, наподобяваща буквата „М“ (обр. 29 з, с). Подобен орнамент е известен върху фрагментите от IV стр. х. на с. м. до с. Дядово¹⁸⁰. Публикуваните чаши имат плавен профил и се срещат почти през цялата РБЕ в Тракия (обр. 28 ж)¹⁸¹. Изключение прави само една от тип „Св. Кирилово“, чиято дълбочина на откриване не е посочена (обр. 29 м)¹⁸². Дръжките на каните и на чашите са украсени с познатите релефни пъпки, но релефният ръб под тях не е задължителен декоративен елемент (обр. 28 е, 29 о). Върху една кана е забелязана и шнурова украса (обр. 28 п)¹⁸³.

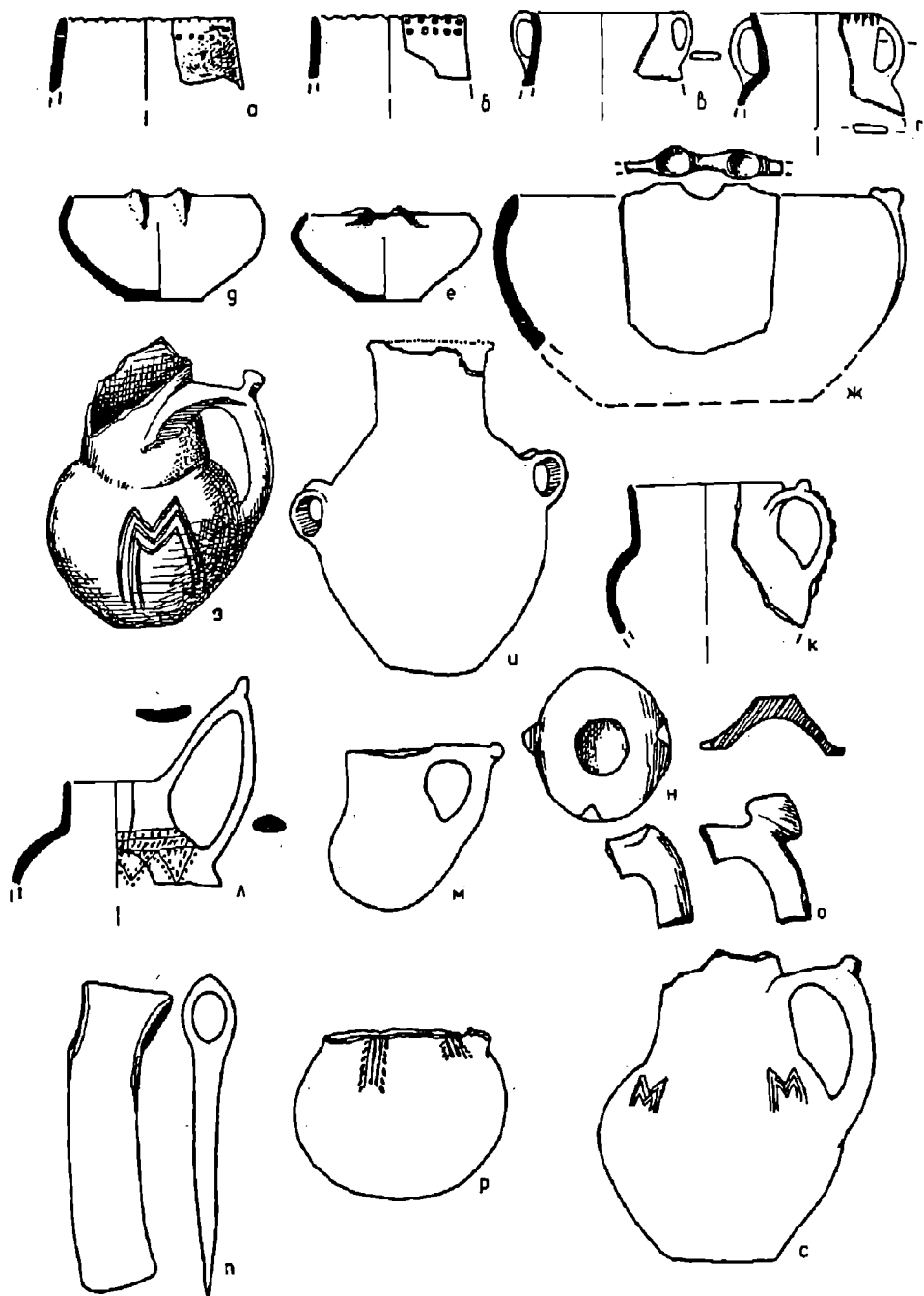
Твърде съществена стойност като основа за синхронизирането на керамиката от Веселиново има амфората, открита на дълб. около 2 м (обр. 29 и)¹⁸⁴. Въпреки разликата в размерите, тя има добри паралели в IV стр. х. на с. м. до с. Дядово¹⁸⁵.

В заключение на прегледа дотук може да се предложи синхронизиране на горната част на пласта от БЕ във Веселиново II (дълб. 0,20 – 2,20 м) с горните строителни нива от Езеро (II – I/а стр. х.), както и с материалите от фазата Караново VIIб. В подкрепа на това предложение е и медната брадва „унгарски тип“ от Веселиново II, която според морфологичните си особености е добре съпоставима с калъпите за изливане от Езеро и Нова Загора. Може да се отнесе към края на РБЕ и типологически попада в тип Т-2 по Е. Н. Черных¹⁸⁶. Аналогии с посочените обекти има и фунията, публикувана от В. Миков (обр. 28 о)¹⁸⁷.

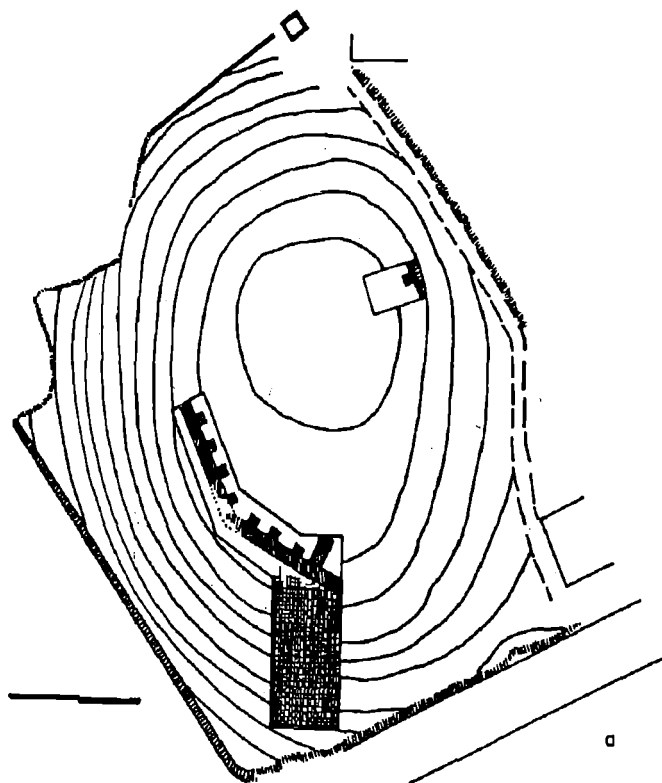
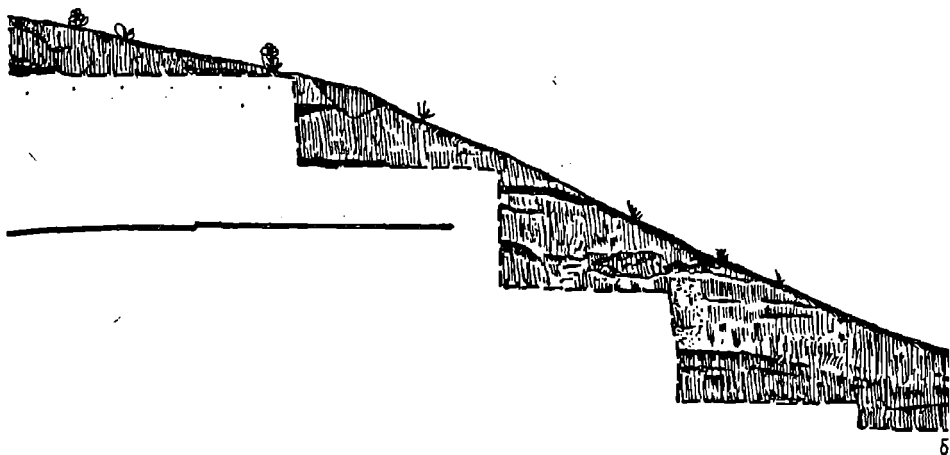
По-ранната керамика от Веселиново II произхожда от пласт с приблизител-

Обр. 28. Керамика от Веселиново II, по В. Миков

Обр. 29. Керамика и бронзова брадва от Веселиново. По В. Ников.

Обр. 30. а – б – топография и стратиграфия на Св. Кирилово, по К. Бител

на деб. 0,30 – 0,60 м. Вероятно той отговаря на един или два стр. х. Съобразно с паралелите на керамиката, този пласт може да бъде синхронизиран с XII – IX стр. х. на Езеро и трябва да бъде отнесен към етапа Езеро А. В такъв случай се повтаря в голяма степен дискутираната по-горе стратиграфска ситуация от Караново VII. Явно и във Веселиново II не е представен като цяло или в по-голямата си част етапът Михалич. Сред публикуваните материали няма такива, които да опровергават тази мисъл. Възможно е наличието на стратиграфски хиатус или на по-сложна топография на селищата – два теоретични варианта, предложени вече за Караново. За разлика от последния обект, във Веселиново не са разчистени укрепителни стени, не са отбелязани и селища спътници. Също както в Караново, пластът от БЕ във Веселиново е с приблизителна деб. 2 м и по същия начин е разрушен в горната си част.

1. 6. СЕЛИЩНА МОГИЛА КИРИЛОВО (СВ. КИРИЛОВО)

Селищната могила е в центъра на с. Кирилово (Св. Кирилово), Старозагорско ¹⁸⁸. Тя е имала височина около 12 м, но поради непрекъснатите нарушения на върха ѝ (например подравнявана е за хорище) сега е значително по-ниска. В началото на века е имала диам. на основата 100/80 м (обр. 30 а) ¹⁸⁹. В първата публикация за тази с. м. Г. Кацаров дава учудващо малки размери – 50/32 м, които са приети като верни по-късно и от Р. Катинчаров ¹⁹⁰. Поради прекарване на пътища от трите ѝ страни и поради изграждане на къщи, периферията на могилата е силно разрушена. Освен това културният пласт е засегнат и от иманярски изкопи. Върху могилата е имало и „антична и византийска крепостна стена“ ¹⁹¹, която е нанесла също своите поражения.

Върху могилата са заложени сондажи по различно време, които са достигнали до дълб. 4 м. Определени са следните пластове (табл. VII):

- пласт с останки от късната античност;
- пласт В – 1,00 – 2,80 м;
- опожарен слой I – 2,80 – 3,00 м;
- пласт С – 3,00 – 4,20 м;
- опожарен слой II – 4,20 – 4,50 м ¹⁹².

Г. Кацаров, 1914		К. Бител, 1943	
А	0 – 1,00 м (късна античност)	I	
В	1,00 – 2,80 м		
I, п	2,80 – 3,00 м	II – пласт от РБЕ	
С	3,00 – 4,20 м	III – пласт от по-стара култура	
II	4,20 – 4,50 м		

Таблица VI. Стратиграфия на пластовете в селищната могила Св. Кирилово, в централната частна източната половина и в терасовидния сондаж на К. Бител в южната периферия

През 1932 г. сондажи на могилата прави и П. Детев, но те не представляват принос в уточняване на стратиграфската ситуация ¹⁹³.

През 1941 г. разкопките са подновени под ръководството на К. Бител. През 1943 г. е публикуван и профил на културните пластове (обр. 30 б) ¹⁹⁴. Сондажът е стъпаловиден и отделните части са означени с римски цифри. В пласт I, отнесен към римската епоха, е разчистен зид от ломени камъни без спойка, който преди това Г. Кацаров определя като „подпорна стена“ ¹⁹⁵. Този пласт съответства на пласт А по Г. Кацаров (табл. VII).

Пласт II по К. Бител е отнесен към БЕ (от 18 до 13,5 м), при това към ранната ѝ фаза. По-ниско разположената част от напластяванията е датирана във времето на линсарната керамика и културата принадлежи според К. Бител към нейната южна група ¹⁹⁶.

Доколкото става ясно от публикуваните глинени съдове, в Св. Кирилово е представена освен халколитната и неолитната епоха ¹⁹⁷. В последно време разкопките на този обект са подновени. Те са със спасителен характер поради прекарването на път в източната периферия на могилата. По данни от П. Калчев (ИМ Стара Загора), пластът от БЕ в северната половина е почти напълно унищожен, а най-горният стр. х. може да се датира в късния халколит, култура Караново VI.

В центъра на източната половина на могилата пласт от РБЕ е бил с деб. 1,80–2,00 м ¹⁹⁸. В централната част на южната половина е измерена дебелина 1,50 – 1,70 м, с вис. 9 м от условната нула по плана (обр. 30 а – б). Според описанието на профила, дадено от К. Бител ¹⁹⁹, най-горният стр. х. в сондажа се локализира между М 24,9 и М 25, в основата на по-късна яма (I стр. х.). Долната граница на нивото е маркирана от пласт пепел, въглени и опожарена стенна мазилка (М 18 – М 17). Опожареният слой (К. Бител го нарича пласт II в общата стратиграфия на могилата) маркира II стр. х. от раннобронзовия пласт. Това свидетелства за цялостното опожаряване на съответното селище, тъй като е локализиран и в други части на Св. Кирилово. Под него следва дебела прослойка от пръст, без следи от опожаряване (М 18 – М 13,5). В нея не са разграничени вътрешни нива. Вероятно по това време южната периферия на централната част на могилата е била незастроена. При М 18 – 17 прослойката е с деб. 0,60 – 0,70 м. Следващият опожарен слой, III по сондажа, се отнася към халколита. Той е фиксиран при М 17, М 18 и при М 14,5 – М 12,8. Находките оттам са различни по своя характер, в сравнение с по-горния пласт. Между тях обаче не е отбелязано прекъсване на живота, стратиграфски уловимо като стерилен пласт (хумус). Това може да се дължи и на обстоятелството, че сондажът обхваща периферията на могилата, където често има приплъзване на пластове.

В сондажа на К. Бител са регистрирани със сигурност два стр. х., но това не отговаря на истинската стратиграфска ситуация. При използването на еднакви стро-

Обр. 31. Керамика от Св. Кирилово, по Г. Кацаров, К. Бител и П. Детева

ителни техники за изграждането на къщите в Езеро, Нова Загора и др., след загиване на съответното селище остана слой с деб. 0,35 – 0,40 м. Следователно напълно допустимо е предположението, че в Св. Кирилово пластът от БЕ съдържа около 5 – 6 строителни нива.

Керамиката от разкопките на К. Бител, на Г. Кацаров и на П. Детев е толкова характерна, а, от друга страна – толкова популярна, че Св. Кирилово се възприема от редица археолози като епоним на последния етап на РБЕ в Тракия²⁰⁰. Тъй като дотук отделни съдове и украси от Св. Кирилово бяха споменати по повод на коментарите на материалите от Езеро, Нова Загора, Веселиново и т. н., по-специално внимание заслужават онези, които са общи за всички обекти и дават облика на етапа Св. Кирилово.

Сред публикуваните глинени съдове няма такива, които да намират точни аналози сред керамиката от VIII – IV стр. х. на Езеро. Липсват онези елементи от керамичния стил, които биха позволили да се мисли, че в Св. Кирилово е представено развитието на културата от етапа Михалич. Не са публикувани и съдове, намиращи паралели в етапа Езеро А. Следователно в Св. Кирилово се наблюдава хомогенност, която значително улеснява характеристиката на керамичния репертоар. Паниците са представени от формите със силно завит ръб на устието и с полусферични, с право устие, които имат широки хоризонтални дръжки (обр. 31 а – в). Купите са с чучур. Или върху самия чучур, или в срещуположната част на съда са поставени малки вертикални дръжки (обр. 31 г, е, у).

Каните са със стриктно разграничени части – устие, шия и тяло, тези с плавлен профил са изключение (обр. 31 ж, й). Същото наблюдение е валидно и за чаши-те (обр. 31 к – н). Техните дръжки имат релефен израстък (плосък или конусовиден), от който надолу се спуска релефен ръб. Особено характерни са облодънните чаши със силно издигната дръжка и една или две пъпки (обр. 31 и). Публикуван е и един урновиден съд с точни паралели в с. м. до с. Дядово, Нова Загора и др. (обр. 31 ф).

Посочените дотук характерни съдове и тяхната украса са типични за III – Ia/ Ib стр. х. на Езеро, за V – II стр. х. на Нова Загора, за Караново VIIб (VI – IV? стр. х.) и за с. м. до с. Дядово, IV – II стр. х. Въпреки количествената разлика на материалите от Св. Кирилово и Езеро, може да се предположи, че първата с. м. е заселена след времето на IV стр. х. от Езеро. Вероятните 5 – 6 стр. х. определят продължителност на обитаване, сравнима с тази от Езеро и по-малка в сравнение с Нова Загора и със с. м. до с. Дядово.

1. 7. ПРОБЛЕМЪТ ЗА ПЕРИОДИЗАЦИЯТА НА РБЕ В ТРАКИЯ И МАТЕРИАЛИТЕ ОТ АСАРА (КОНСТАНЦИЯ) ДО СИМЕОНОВГРАД

В българската праистория отдавна съществува дискусия за периодизацията на РБЕ, съдържаща две основни позиции²⁰¹. С тази проблематика е свързан тясно въпросът за съществуването или отсъствието на сигурни данни за СБЕ²⁰². Докато

Г. Ил. Георгиев, Н. Я. Мерперт, Е. Н. Черных, И. Панайотов и авторът на тези редове отнасят етапа Св. Кирилово към РБЕ, в някои свои изследвания и публикации Р. Катинчаров го поставя в т. нар. „култура Нова Загора“ и го датира през СБЕ ²⁰³.

Не е възможно да се направи подробен коментар на доводите в полза на първата или втората теза без да бъде потърсена опора в периодизацията на РБЕ в Егейско-Анатолийската област. Ако Езеро А или поне по-голяма част от този етап е синхронен на РБЕ I в посочената област (за Трояда това е времето на Кум тепе IV) и ако етапът Михалич е съвременен на РБЕ II (Троя I и част от Троя II), тогава логически следва, че следващият етап на БЕ в Тракия – Св. Кирилово, трябва да е синхронен на РБЕ III (Троя II – V).

Тази схема обаче не намираше доскоро подкрепа в керамичния материал, тъй като от Тракия не бе известно нищо, което да е съпоставимо със СБЕ в Анатолия или в Континентална Гърция. Едва разкопките в последните две години дадоха основание да се мисли, че в Тракия съществуват обекти, които се датират в първата половина на II хил. пр. Хр. Проучванията на с. м. до с. Гълъбово извадиха на бял свят съдове, изработени на бързо гърнчарско колело с точни паралели в области с историческа хронология ²⁰⁴. В с. м. Гълъбово е регистриран пласт от БЕ, който е сравним с този от Езеро и по такъв начин може да се предполага продължаване на стратиграфската колонка, но след достигане на необходимия етап на разкопките ²⁰⁵. В близост до тази с. м. се намират още няколко обекта с материали от етапите Михалич и Св. Кирилово–Деве Барган и Асара (Констанция), Симеоновградско. Те са отдалечени на не повече от 10 км един от друг и уточняването на стратиграфията им би позволило да се създаде втора колонка на нивата, равна по стойност на тази от могилите Езеро–Нова Загора–Дядово, и допълваща я в определени аспекти. Един от най-съществените измежду тях е наличието на вносна керамика от Гълъбово, III – I стр. х. ²⁰⁶ и от Асара, II – I стр. х. ²⁰⁷.

Селището от РБЕ Асара е разположено върху естествено плато на 1,5 км от Симеоновград, близо до р. Марица. Тъй като върху платото са открити останки от различни епохи, както и средновековна крепост ²⁰⁸, не е уточнено дали става дума

I	(A – I)	1,40 – 1,70 м
II	(A – II)	1,70 – 2,00 м
III	(A – III)	2,00 – 2,40 м
IV	(A – IV)	2,40 – 2,70 м
Пластът не е изчерпан		

Таблица VIII. Стратиграфия на пласта от БЕ на Асара (Констанция) до Симеоновград, горна част, разкопки на Пл. Георгиев

за селище или за селищна могила. Разкопките са започнали през 1967 г. и са продължили през 1977/79 г. от екип под ръководството на Д. Аладжов (ИМ Хасково) и Пл. Георгиев (НИМ София).

През 1967 г. е установено наличието на регулярен пласт от РБЕ, над който са открити материали от КБЕ, РЖЕ и КЖЕ ²⁰⁹. По време на подновените разкопки е установена стратиграфията на горната част от раннобронзовия пласт, но до стерилна почва не е достигнато (табл. VIII) ²¹⁰. На площ от 750 кв. м в северния сектор на разкопките (обр. 27 в) са регистрирани 4 стр. х. Горният е нарушен от ями и от крепостната стена. Отделни ями са достигнали и до нивото на II стр. х.

I стр. х. е условен, тъй като в него не са разчистени жилищни или стопански съоръжения. Той е определен от наличието на струпвания от керамични фрагменти и находки на дълб. 1,40 – 1,70 м НР. Според ръководителите на разкопките пластът се е отличавал с хомогенност в кв. Г₁, С₇₉ и С₈₀. В кв. С₇₉ е разчистено голямо петно от опожарени мазилки – част от стените на жилище. Теренът в останалата част на сондажа не е бил застроен.

II стр. х. е регистриран във всички квадрати на дълб. 1,70 – 2,00 м. На долното ниво е разчистен под на жилище с дупки от колове. Това жилище, както и регистрираните в по-долните нива, е изградено по обичайния за Тракия начин – от колове и измазан с глина плет. Стените са били деб. около 0,15 м. Жилищата са имали познатата от други обекти уредба – хромел, пещ и огнище и т. н. Интерес представляват откритите *in situ* подставки за съдове или преносими огнища върху три крака с добри паралели както в Гълбово, така и в РБЕ на Анатолия (срв. бел. 21).

Следващото жилищно ниво е отбелязано на дълб. 2,00 – 2,40 м по основите на опожарено жилище. Под неговия под е открит детски гроб в елипсовидна яма – хокер наляво с глава на северозапад. Според Пл. Георгиев това е гроб на 5 – 6-годишно дете.

IV стр. х. е бил също опожарен. Само в един квадрат е достигната неговата основа – с дълб. 2,70 м НР.

Между трите отделни стр. х. са регистрирани нива за подравняване на терена, състоящи се от деб. до 0,10 м глинести прослойки. Данните от IV стр. х. са непълни, но за останалите селища ръководителите на разкопките твърдят, че при тежават еднаква култура, установима както по топографска приемственост, така и по еднородността на материалите, особено – керамичните ²¹¹. Това обстоятелство позволява сумарно разглеждане на откритите глинени съдове.

В I – III стр. х. на Асара са представени паниците със завит или силно завит навътре ръб на устието, паниците с S-виден и Z-виден профил, както и паниците с пречупване на профила (обр. 32 б – ж) ²¹². Някои от тях са снабдени с тунелести и псевдотунелести дръжки ²¹³. Намерени са и паници с широки хоризонтални дръжки, които са подобни на тези от Св. Кирилово (обр. 32 г – д) ²¹⁴. Във фонда на ИМ Хасково, се съхранява и една паница с улей за изливане и малка хоризонтална дръж-

ка, която обаче е с неуточнена дълбочина на откриване (обр. 32 з). От нивото на I – II стр. х. произхождат няколко фрагмента от чучури на паници и на купи, а от I стр. х. е малкото съдче с чучур (обр. 32 х) ²¹⁵. Към групата на купите се отнася и един съд с Т-образен профил и с необичайна за Тракия релефна украса (обр. 32 а), подобен на образци от Троя III – V ²¹⁶.

От каните са известни три цели екземпляра. Единият от тях има украса, напълно повтаряща тази от Св. Кирилово и от с. м. до с. Дядово (обр. 32 о) ²¹⁷. Открити са 5 цели чаши (обр. 32). Четири от тях са без сигурни стратиграфски данни, докато последната е от I стр. х. (обр. 32 м) ²¹⁸. Урновидните съдове, отбелязани в I – III стр. х. (обр. 32 т), предоставят малко информация за датировката на обекта, тъй като са от широко разпространени типове. Вниманието заслужава украсата около дръжките на гърне или на урновиден съд, подобна на тази върху цитираната вече купа (обр. 32 р).

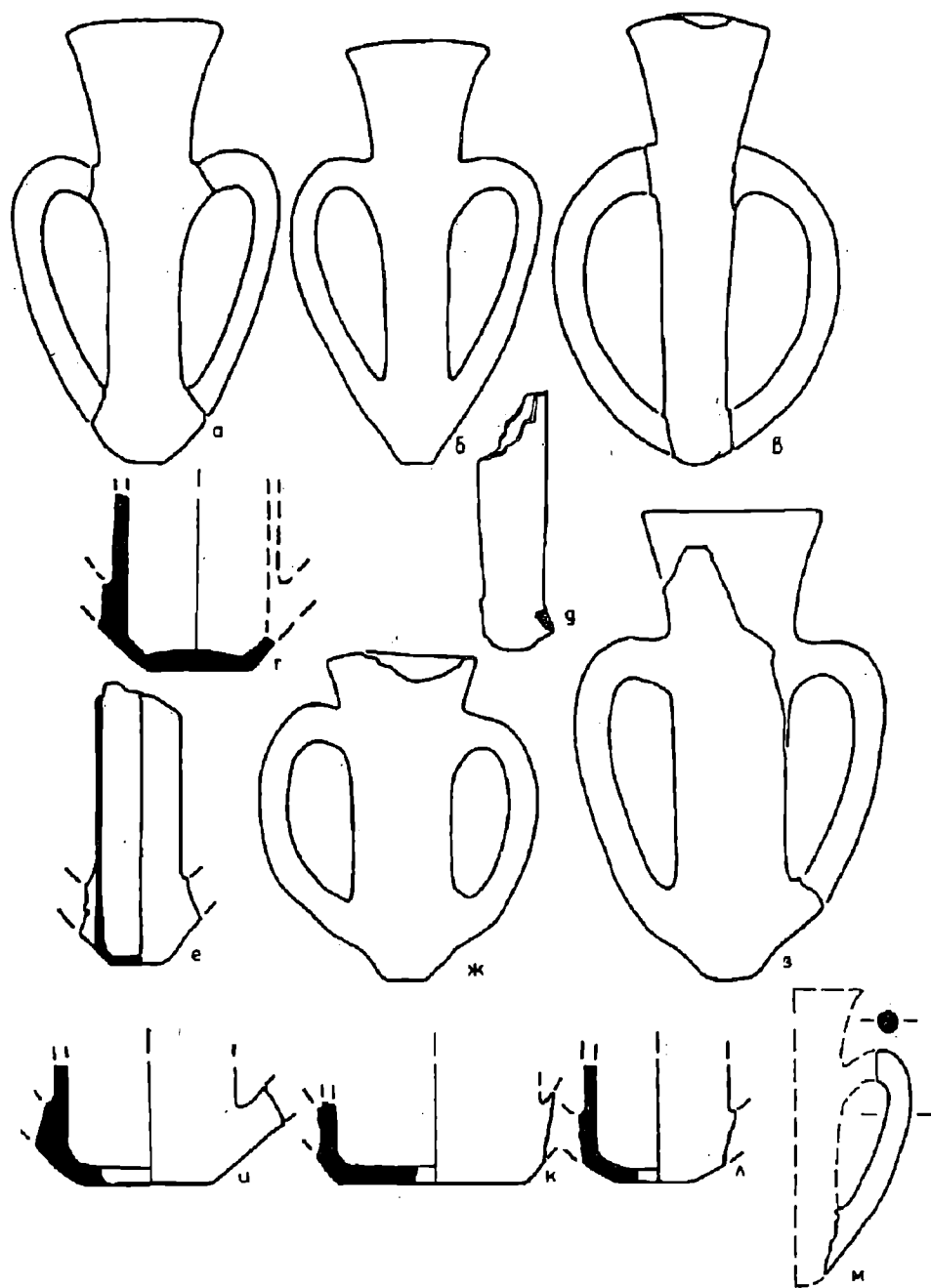
Сред масовия материал могат да се идентифицират части от устия на купи с Т-образен профил и с връзана украса (обр. 32 ф), части от амфори с хоризонтални дръжки (обр. 32 с), както и от гърнета от различни типове.

Върху паниците са поставени широки хоризонтални, тунелести и псевдотунелести дръжки. Върху купите и върху амфоровидните съдове са регистрирани вертикални дъговидни дръжки с плоско, кръгло или елипсовидно сечение. Вертикалните дръжки върху кани и върху чаши имат украса от релефни израстъци и от релефна лента, прекъсната с ямички или резки (обр. 32). Върху големите хранилища има широки вертикални дръжки. Като изключение са отбелязани езичестите дръжки върху малки гърненца или върху някои плоски паници.

Украсата на глинестите съдове от I – III стр. х. на Асара е твърде пестелива. Доминира релефната, докато връзаната е представена ограничено (обр. 32 о). Срещат се и широките улеи и бразди (обр. 32 ф), но за шнурова украса не се съобщава. Такава не бе открита и при повторната обработка на материалите.

Публикуваните глинени съдове и масовият материал дават сигурно основание за отнасяне на I – III стр. х. на Асара след финала на етапа Михалич. От позициите на съществуващите паралели керамиката може да се синхронизира с II – I стр. х. на Езеро, с V – IV стр. х. на Нова Загора и с пласта преди IV стр. х. на с. м. до с. Дядово. Съпоставката с Караново VIIб, с Веселиново II и със Св. Кирилово е по-обща поради неясната стратиграфия на тези обекти. Така I – III стр. х. от Асара се вписват в етапа Св. Кирилово като явно не достигат до самия му финал. Както и другите могили, и тук пластът е с разрушена горна част.

В I – II стр. х. на Асара са открити 6 фрагмента и една напълно запазена „троянски тип“ чаша. Те могат да определят доста точно хронологическата позиция не само на този обект, но и на етапа Св. Кирилово, към който той спада. Значението на находките нараства и поради факта, че са от здрав пласт със сигурни стратиграфски данни.

Обр. 33. „Троянски тип“ чаши от Свиленградско и Асара. По Д. П. Димитров, В. Миков,
Д. Аладжов и Пл. Георгиев

Цялата „троянска чаша“ е открита в основата на I стр. х. на дълб. 1,70 м. Тя е от запазен културен пласт в кв. Г₁, но не е от затворен комплекс, тъй като тази част на селището е била незастроена (вж. по-горе). Чашата е изработена на ръка, повърхността ѝ е силно излъскана, а изпичането – на петна, допуска местната ѝ изработка. Керамичният вид на чашата се вписва напълно в особеностите на фината керамика както от Асара, така и от другите раннобронзови обекти в Тракия²¹⁹. Тези наблюдения на техниката на направа могат да се подкрепят и от особеностите на формата – сравнително скъсени пропорции, широко тяло и прибрани не напълно симетрични дръжки (обр. 33 ж). Според Пл. Георгиев, откривател на този съд, най-близките прародители могат да се намерят в Троя II²²⁰.

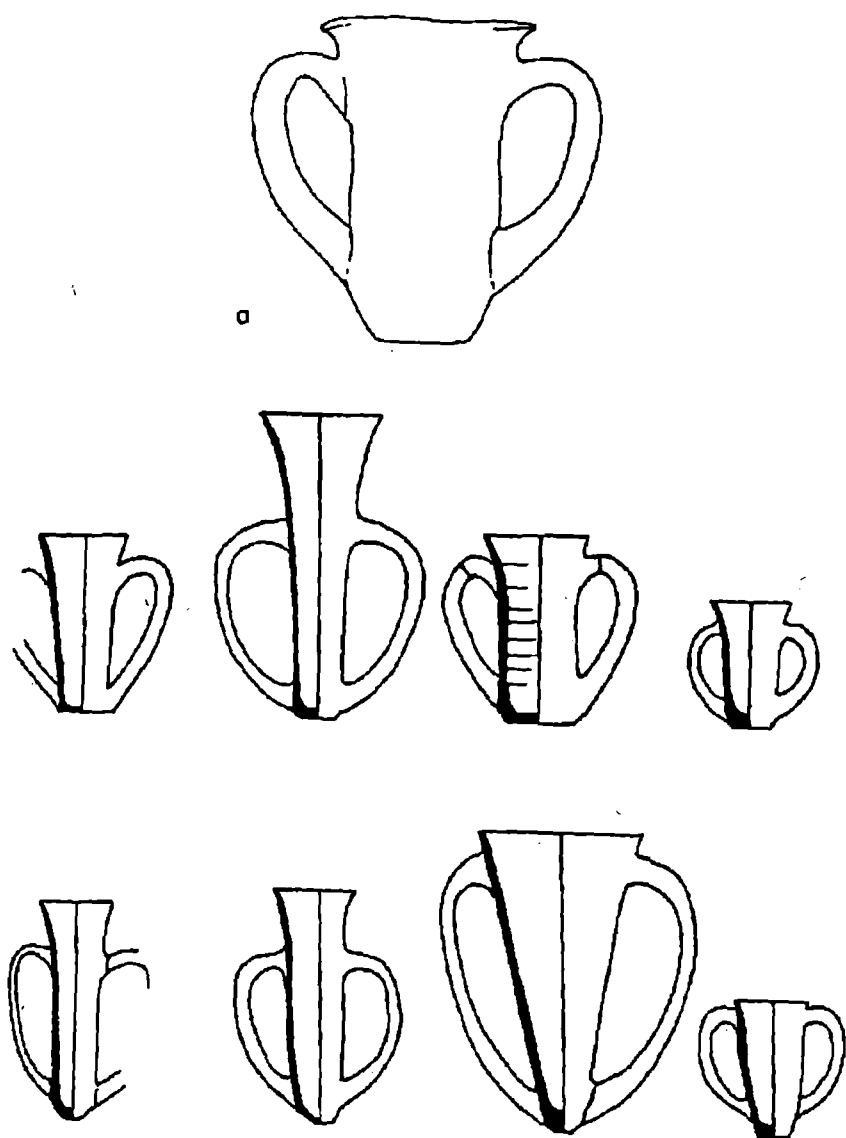
В Асара са открити и фрагментите от още 6 „троянски тип“ чаши (обр. 33 г, и – м)²²¹. Три от тях имат явни следи от работа на бързо грънчарско колело. Дъната са с голям диам., а едното от тях е конвексно отвътре (обр. 33 г). Два от останалите фрагменти се отличават по покритието на повърхността – определено от Пл. Георгиев като „червен лак“ (обр. 33 г, и)²²². По маниера на изработване и на изпичане другите фрагменти са твърде близки до цялата чаша (обр. 33 л, м). Фрагментите представляват части от дъна (4), част от стена с преход към дъното (една) и част от дръжка със запазено парче от стената, върху което ясно се виждат следите от въртене на грънчарски кръг.

В обобщение на съобщените дотук технологични данни за „троянските чаши“ може да се допусне, че цялата чаша и фрагментите от още две са вероятно местна продукция. Твърде интересно е наблюдението, че цялата чаша от Асара е много близка по формата си до един сребърен съд, открит в Троада и сега съхраняван в Британския музей (обр. 34 а)²²³. Това подобие поставя проблема за имитациите на метални съдове-образци в Тракия по същия начин, по който те са били възпроизвеждани в Анатолия или Егея²²⁴. Всъщност за изработката на метален прототип може да се мисли и когато се сравняват съдчетата с дръжки за окачване от Езеро, Нова Загора, с. м. до с. Дядово, от Терми IV – V и от други обекти в Източното Средиземноморие. Метален съд от същия тип е публикуван в колекцията на Шлиман, открит в Троя II²²⁵. Тези разсъждения не изключват възможността да са имитирани и глинени вносни съдове.

Останалите фрагменти, които са от съдове, изработени на бързо грънчарско колело, най-вероятно са вносни.

Ако сравним находките от Асара с публикуваните от Д. П. Димитров и от В. Миков „троянски тип“ чаши²²⁶, трябва да отбележим значителни типологически отлики. Дъната на чашите от Асара са доста широки и са трудно съпоставими със съдовете на Баадере, съотв. с Троя IV – V²²⁷. Те са значително по-близки до егейските находки, отнесени към етапа Керос – Сирос²²⁸. Подобна на този тип чаша с широко тяло и дъно е открита на о. Керос и според Дж. Каски се датира в късната РБЕ²²⁹.

В опита да се свържат находките от Асара със съдовете от Егея и Анатолия

б

Обр. 34. „Троянски тип“ чаши, сребърна чаша от Трояда и типология. По П. Спанос

Периоди	Тракия	Троада	Цикладите	Крит	Гърция	Тесалия	Дати (прибл.)
СБЕ	Гълъбово	Троя VI	Филакопи II	СМЕ	СЕЕ	СТ	2000/2100
РБЕ III	Н. Загора Св. Кярилово	V IV Троя III II в/с	Филакопи I	РМ III	Лерна IV IVC IVB IVA	РТ III	
РБЕ II	Михалич	Троя I	Керос – Сирос	РМ II	III IIIC IIIB IIIA	C РТ II A	2400 B 2750
РБЕ I	Езеро А	Кумтепе Iв	РМ I Грота-Пелос	РЕ I Евтресис		РТ I	3500
?	хиатус	Кумтепе Ia	Кефала	Суб-неолит	Евтресис	Рахмани	

Таблица IX. Синхронизация на Егея, Гърция и Троада, РБЕ.

СМЕ – средноминийска епоха

СЕЕ – средноеладска епоха

РМЕ – ранноминийска епоха

РЕЕ – ранноеладска епоха

РТ – раннотесалийска епоха

СТ – среднотесалийска епоха

основна опора може да се открие в обобщаващата монограма за „троянския тип“ чаши на П. Спанос²³⁰. Авторът разграничава 8 типа нерисувани чаши, в които са включени и находките от Баадере.

Според Хр. Подшувайт, който определя 6 типа „троянски чаши“, публикуваните от Д. П. Димитров и от В. Миков съдове са от тип Ia, от тип Ic и от тип II (обр. 33 а – б, з)²³¹. В последното публикувано изследване върху тези толкова дискутирани съдове екземплярите от България не са типологизирани²³². Те са споменати само в заключението на раздела, и при това неточно, като са определени като находки от два обекта – Баадере край с. Михалич и Свиленград²³³. В посочените произведения се проследява и неправилното асоцииране на чашите с материалите от разкопките на В. Миков в укрепеното селище Михалич.

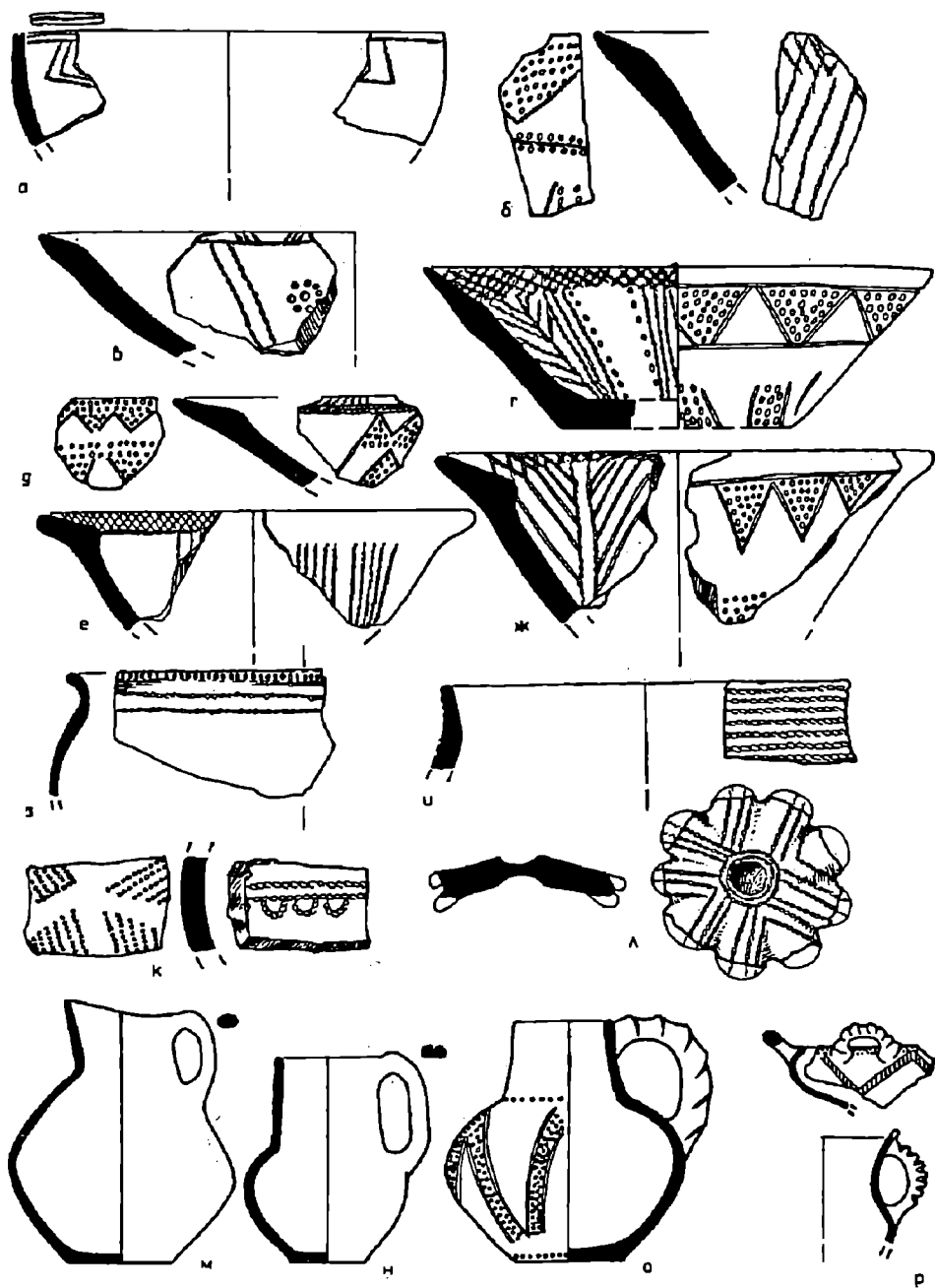
Смята се, че най-ранните „троянски чаши“ се появяват в Троя IIc. Следователно това би било възможно най-ранното време за датиране на материалите в България. Според синхронизацията на Троя с други основни обекти от вътреш-

ността на Анатолия, предложена в последно време, Троя Іс попада в ІІа (по хронологията на Тарс)²³⁴ или в Раннодинастичен ІІІб период от Северна Сирия и Месопотамия²³⁵. Спрямо хронологията на Цикладите Троя Іс попада в самия край на групата Керос – Сирос, която обаче продължава в Ранноцикладски ІІ и през Ранноцикладски ІІІ. Положението на културата Филакопи (РБЕ ІІІ) спрямо Троя има съществено значение в тази синхронизация, тъй като преходът Керос – Сирос/Филакопи І ще трябва да е съвременен на времето на Троя Іс – д (табл. ІХ)²³⁶.

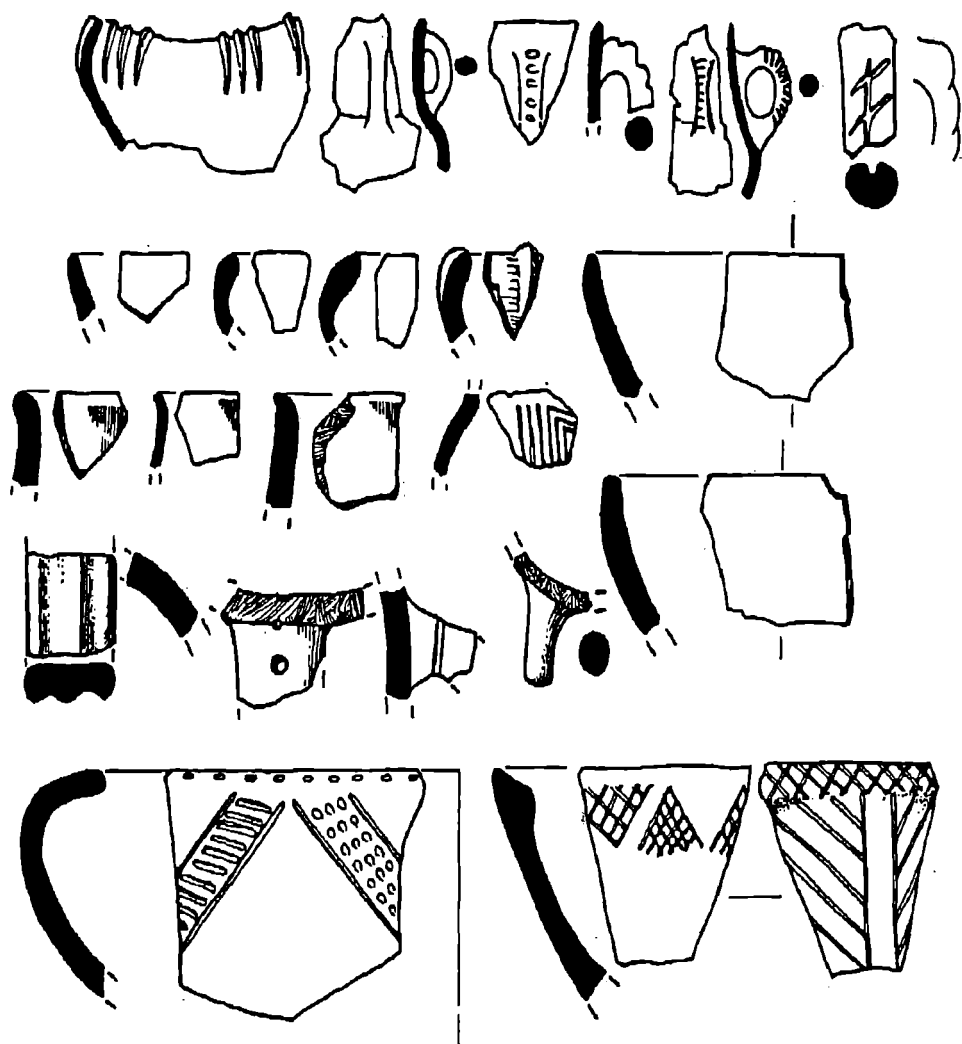
При условие, че информацията за налагане на нови керамични форми се е разпространявала сравнително бързо, а също, че съдовете са имали сравнително кратка употреба, може да се допусне синхронността на чашите с широки дъна от Асара със самото начало на РБЕ ІІІ (Троя Іс – е) в Анатолия и с края на етапа Керос – Сирос в Цикладите (също РБЕ ІІІ). Следователно е възможно синхронизирането на финала на етапа Михалич с края на РБЕ ІІ в посочените области. Хронологическото положение на чашите от Асара определя и относителната датировка на началото на етапа Св. Кирилово, РБЕ ІІІ в Тракия.

Темата за типологията на „троянските чаши“ от България заслужава специално внимание. За целта на настоящото изследване е достатъчна констатацията, че находките са от две хронологически групи – от началото на етапа Св. Кирилово (съдовете с високи тела и широки дъна от Асара) и от неговата развита фаза или от финала му (чашите от Свиленградско).

Уточняването на хронологията на по-ранната група съдове прави възможен опита за установяване на продължителността на етапа Св. Кирилово. Според последните изследвания на РБЕ ІІІ в използваните като опора области е продължила около 500 г. По отношение на точните дати съществува дискусия, но ако се приеме за началото на СБЕ 2100/2000 г. пр. Хр.²³⁷, преходът между РБЕ ІІ и РБЕ ІІІ трябва да се постави около 2500 г. пр. Хр. За Тарс е предложена по-ранна дата (корелирана) – 2800 г. пр. Хр., но това се базира на синхронизирането на РБЕ ІІв от Северозапада с РБЕ ІІа в Киликия²³⁸. Съществуващото хронологическо разминаване се дължи на въпроса, дали Кюлтене ІІ (1900 г. пр. Хр. по исторически дати) маркира началото на СБЕ съобразно с Месопотамската хронология, или началото на СБЕ се определя от хронологията на Египет – 2050/1900 г. пр. Хр. за начало на *Средномийонския* период на о. Крит²³⁹. Тази дискусия дава пряко отражение и на датировката на отделните „градове“ на Троя. Основно значение има поставянето на Троя ІІв – с в РБЕ ІІ или РБЕ ІІІ. Според двете изключващи се тези този период трябва да бъде синхронизиран с РБЕ ІІа (=Кюлтене 13) в Централна Анатолия или да попадне в един продължителен етап на РБЕ ІІв, който продължава до Троя ІV²⁴⁰. Тези две мнения могат да се проверят чрез съпоставяне с хронологията на Континентална Гърция, където преходът РБЕ ІІ/ІІІ е ясно уловим и дори драматичен (ако се съди по данните от Лерна). Тук не биха могли да се изложат всички доводи, но първата теза изглежда намира засега по-сигурна опора²⁴¹. Различните мнения за периодизацията на Троя и за синхронизацията с развитието на Анатолия,

Обр. 35. Керамика от Михалич, Свиленградско

Обр. 36. Керамика от Михалич. Фрагментите от първия ред са по В. Павукова

в Егея и Континентална Гърция са очевидни (табл. IX) ²⁴², но съпоставянето на началото на етапа Св. Кирилово с Троя IIc-е и края му – с края на РБЕ III, определят максимална продължителност около 750 години и минимална – около 550 години. Това е предположение, което може да бъде проверено и чрез търсене на паралели не само на „троянските чаши“, но и на други датиращи находки.

В заключение на развитата тук дискусия и на прегледа на керамиката от Асара трябва да се подчертае, че обектът попада в етапа Св. Кирилово, който се синхронизира с РБЕ III, а не със СБЕ от Егейско-Анатолийската област. Това мнение, изказано вече в литературата, може да бъде проверено по два основни пътя ²⁴³: като се потърсят опорните точки за съпоставяне на материалите от етапа Михалич с развитието на културата в областите на юг от Тракия, или като се направи опит да се характеризира керамиката от етапа Св. Кирилово с очертаните по-горе типични елементи на фона на Троя, Полиохни, Бейчесултан и др.

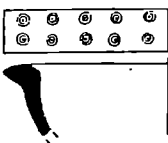
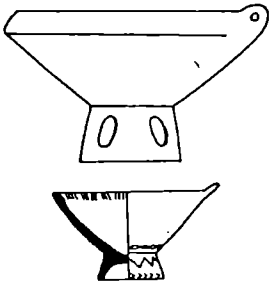
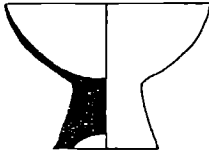
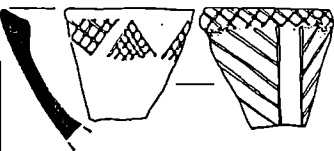
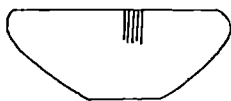
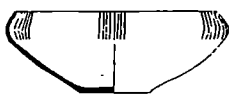
II. 1. МАТЕРИАЛИТЕ ОТ ЕТАПА МИХАЛИЧ И ТЯХНОТО МЯСТО В РБЕ НА ИЗТОЧНОТО СРЕДИЗЕМНОМОРИЕ

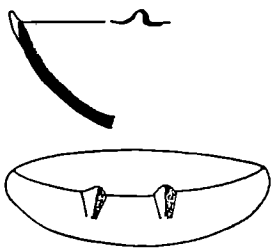
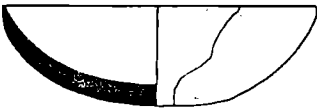
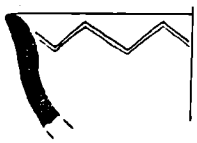
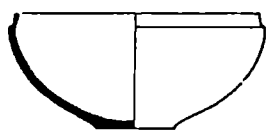
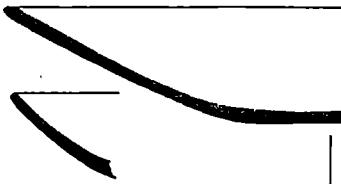
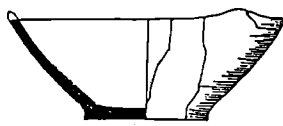
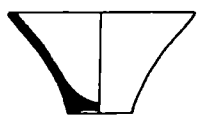
Материалите, обект на сравнителния анализ, произхождат както от самото селище Михалич (обр. 35, 36), така и от други синхронни обекти ²⁴⁴. В литературата съществуват достатъчно подробни позовавания на аналогии от Тракия, от Северозападна Анатолия, от Северна Гърция и др., което позволява изложението да бъде значително съкратено.

Г. Ил. Георгиев се занимава специално с културната общност на Тракия и на Северна Гърция, като концентрира доводите си главно в етапа Михалич ²⁴⁵. Върху въпроса се спира подробно и Н. Я. Мерперт, а Р. Катинчаров и В. Николов внасят нови доказателства във формулираните вече тези ²⁴⁶. Постулираната общност на развитието в сравняваните райони и най-вече между Тракия и Северозападна Анатолия се крепи върху доводи от времето на етапа Михалич и Троя I. Известна несигурност се поражда обаче от непълната съпоставимост на керамичните типологии на Троя и на Езеро, която сякаш се задълбочи след новото типологично деление на троянските материали, дело на Хр. Подцувайт. Проблемът е там, че типологията на Езеро е твърде обща, а на Троя – доста подробна и конкретна, което поражда несъпоставимост на основните таксономични категории в отделните изследвания.

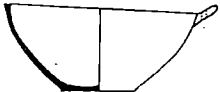
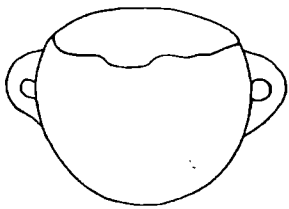
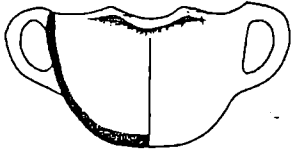
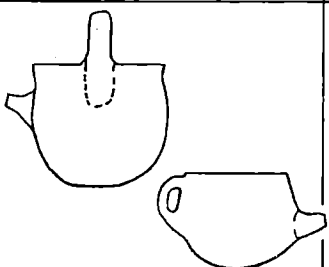
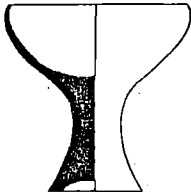
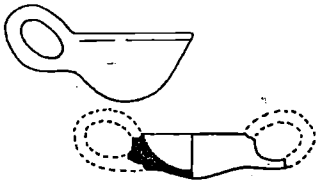
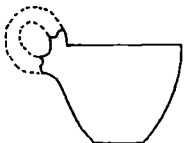
През 1986 г. бе предложено детайлно съпоставяне на керамиката от Северозападна Анатолия, островите и част от Северна Гърция с Тракия, което публикувам тук за първи път. То е основано на ново типологическо деление на тракийските материали и на типологията на Хр. Подцувайт (табл. X).

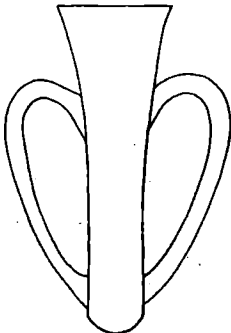
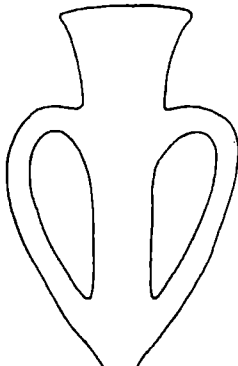
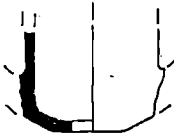
Табл. X. Сравнителна таблица между керамиката от Троада (по Chr. Podziweit 1979) и от Горнотракийската низина (по К. Лецаков, 1986) през ранната бронзова епоха. Със знак * са означени формите, характерни и за по-късните периоди на бронзовата епоха.

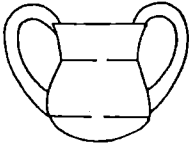
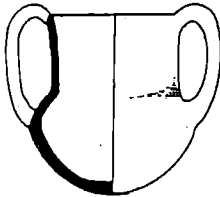
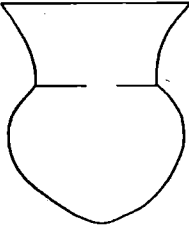
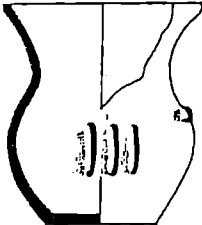
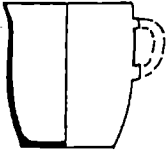
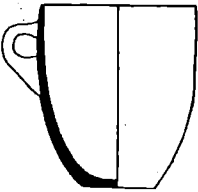
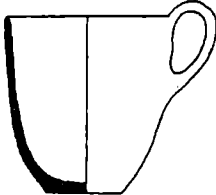
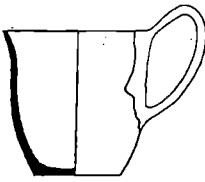
	ТРОЯ	ТРАКИЙ
	1. SCHALEN und TELLER.	1. ПАНИЦИ и ЧИНИИ.
A. Schale mit abgeplattener Lippe. А. Паници със сплеснатото устие.		
B. Schale mit geflantehtem Rand. В. Паници с „фланкирано устие“.		
C. Fussihale. С. Паници върху високо краче.		
D. Schale mit verdicktem Rand. D. Паници с удебелен ръб на устието.		
E. Knickrandschale. Е. Паници с пречупване на профила.		
F. Schale mit eingezogenem Rand. F. Паници със завит ръб на устието.		

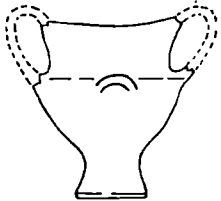
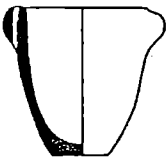
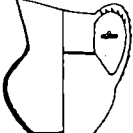
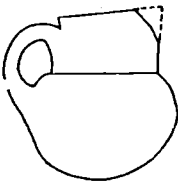
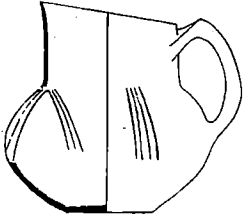
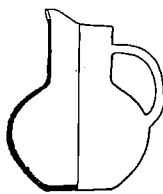
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
G. Kalottenförmige Schale. G. Паница с полусферична форма.		
H. Steilwandige Schale. H. Паница с прави стени.		
J. Schale mit abgesetzter, ausladender Lippe. J. Паница с отстъп при ръба на устието.		
K. Schale mit ausgespartem Rand. K. Паница с профилиран ръб на устието.		
L. Teller. L. Чинии.		
M. Schale mit trapezförmigem Querschnitt. M. Паница с трапецовидно сечение.		

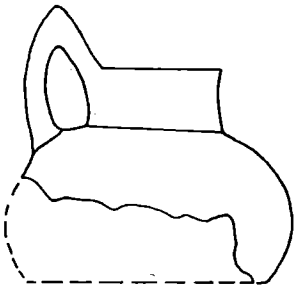
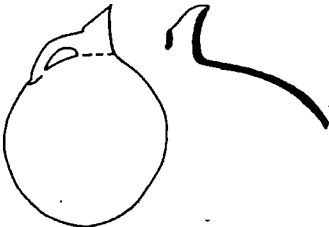
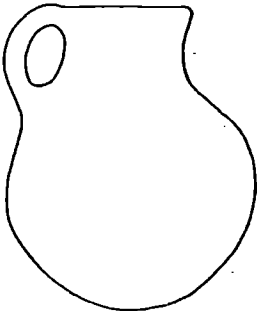
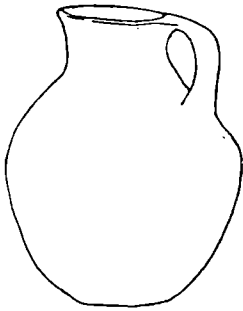
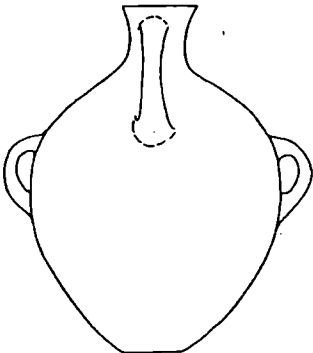
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
N Fruchtständer. N Фруктиери.		
O. Offene Schale mit verstärkter Lippe. O. Плитки паница с надебелен ръб на устието.		
F. Kleine Schale mit S-Profil. F. Малки паници със S-овиден профил.		
2. TASSEN.		2. ПЛИТКИ ЧАШИ.
A. Halbkugelige Tasse mit eingezogenem Rand. A. Полусферични чаши със завит ръб на устието.		
B. Tasse mit ausladendem Rand. B. Чаши с извит ръб на устието.		
C. Tasse mit abgesetztem, geradem Rand. C. Чаши с профилиран, прав ръб на устието.		
D. Tasse mit Bauchknik und ausladendem Rand. D. Чаши с пречупване на профила на тялото.		

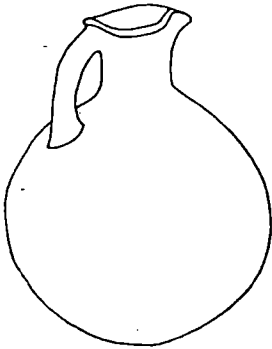
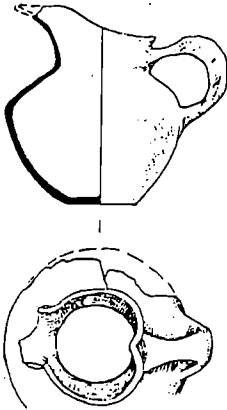
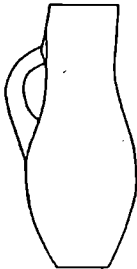
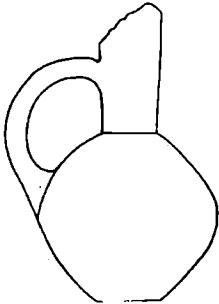
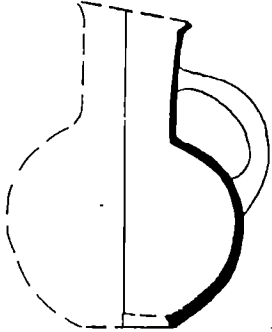
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
E. Tasse mit schränger Mündung. E. Чаши с косо устие.		
F. Tasse mit Ausguss. F. Чаши с улей.		
G. Tasse mit Ausgusstulle. G. Чаши с чучур.		
H. Tasse mit Fuss. H. Чаши върху високо краче.		
J. Flache Tasse mit kahlenförmigem Körper und ein bis zwei hochgezogenen Henkeln. J. Платки чаши с полу-сферично тяло и една или две високи дръжки.		
K. Tasse mit trapezförmigem Querschnitt. K. Чаши с трапецовиден профил.		

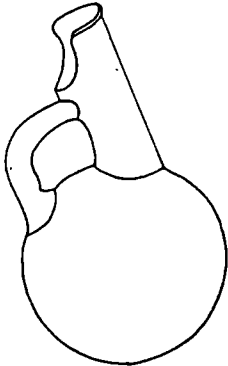
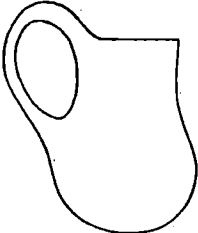
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
L. Tasse mit abgesetztem, schrägem Rand. L. Чаши с профилиран, косоотрязан ръб на устнего.		
3. BECHER.		ЗДЪЛБОКИ ЧАШИ.
A. Depas amphikurpillon. A. „Троянски чаши“.		
B. Fragmente. B. Фрагменти.		
C. Sanduhrförmiger Becher C. Чаши с форма на пясъчен часовник.		
D. Glockenförmiger Becher. D. Камбановидни чаши.		
E. Tonnchenförmiges Doppelhenkelgefäß E. Чаши с форма на бъчва и две дръжки.		

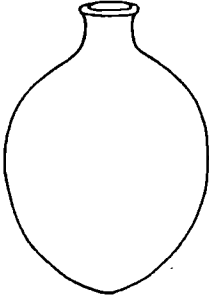
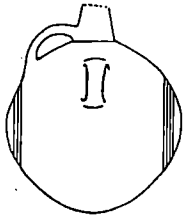
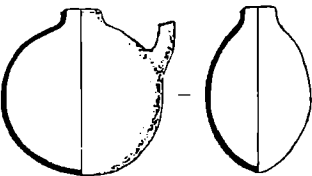
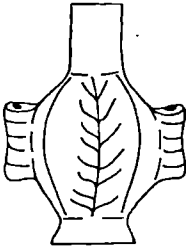
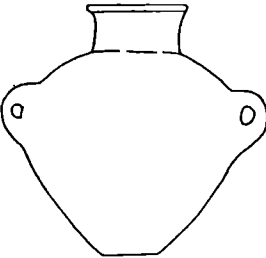
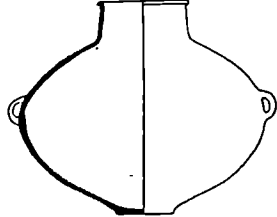
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
F. Doppelhenkelbecher. F. Дълбоки чаши с две дръжки.		
G. Henkelloser Becher mit abgesetztem Hals und kugeligem Körper. G. Чаши без дръжки, с профилирана шия и кълбовидно тяло.		
H. Hühnenklige Becher. H. Дълбоки чаши с една дръжка.		
J. Grosser steiwandiger Becher J. Големи чаши с прави стени.		
K. Kleiner konischer Becher. K. Малки конични чаши.		
L. Henkellose Fussbecher (pokale). L. Чаши без дръжки и "краче" (бокали).		
M. Einhenkliger Becher ... M. Дълбоки чаши с една дръжка.		

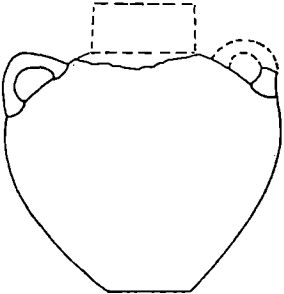
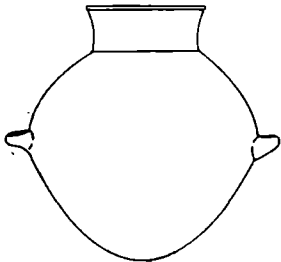
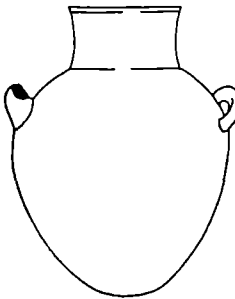
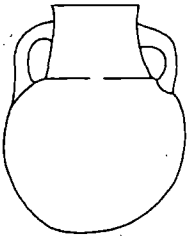
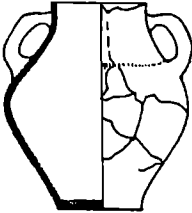
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
N. Zweihenkliger Fussbecher. N. Дълбоки чаши с две дръжки и „краче“.		
O. Tiefer Becher mit Standfläche ... O. Дълбоки чаши с плоско дъно.		
P. Schnurosenbecher. P. Чаши с дръжки за шнур (тунелести).		
4. KRÜGE.		4. КАНИ.
A. Krug mit Schragrand randansetzendem Henkel. A. Кани с косо устие и дръжка, излизаща от него.		
B. Krug mit schräger Mündung und tiefsitzendem Henkel. B. Кани с косо устие и ниска дръжка.		
C. Schnabelkannen. C. Кани с „клюн“.		

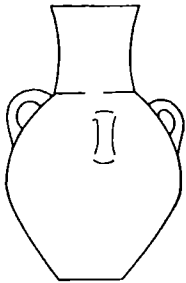
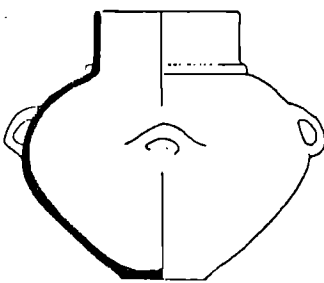
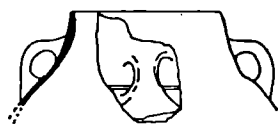
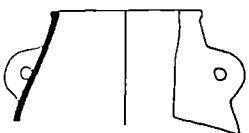
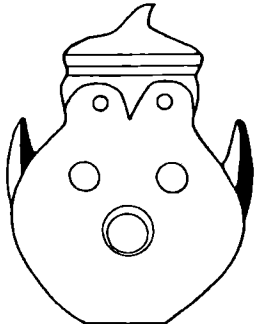
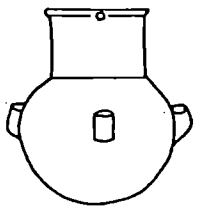
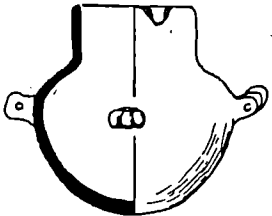
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
D. Bauchiger Krug mit Ellenbogenhenkel. D. Кани с обемно тяло и дръжка, подобна на лакът.		
E. Dickbauchiger Krug. E. Кани със сферично тяло.		
F. Grosser Krug mit engem, kurzem Hals und gerader Mündung. F. Големи кани с тясна, къса шия и право устие.		
G. Dreihenkliger Krug (Hydria). G. Кани с три дръжки.		

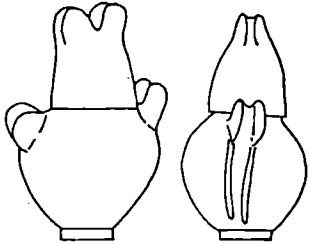
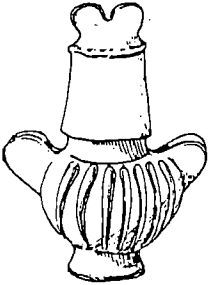
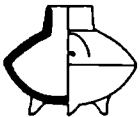
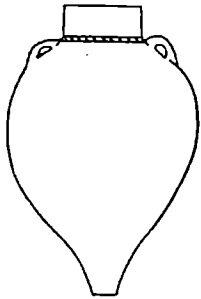
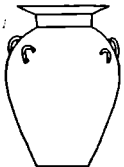
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
H. Krug mit Kleeblattmündung*. H. Кани с детелиновидно устие.		
J. Schlauchförmiger Krug. J. Кани с меховидна форма.		
K. Krug mit langem Hals. K. Кани с дълга шия.		

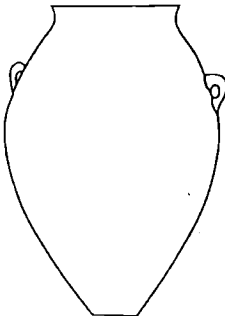
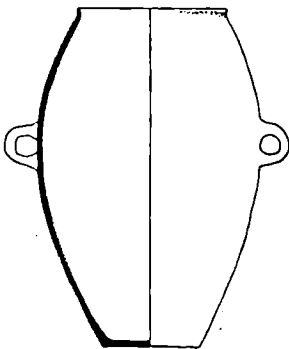
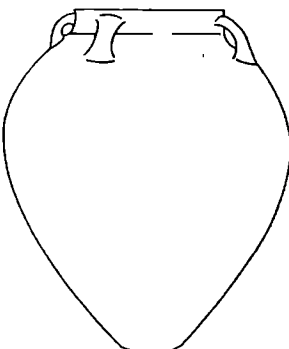
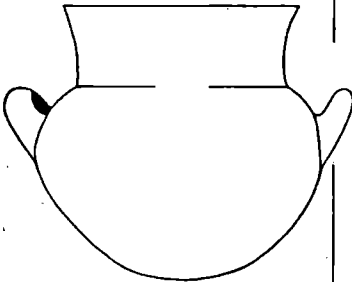
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
L. Krug mit flaschenhals und ausgeschnittener Mündung. L. Кани с шия като на шише и отрязано устие.		
M. Krug mit ausgusstulle. M. Кани с чучур.		
N. Krug mit doppelhals. N. Кани с двойна шия.		
O. Kleiner Krug mit gespaltenem Ausguss. O. Малки кани с притискане на улея.		
P. Becherpartiger Krug mit vom Rand hochgezogenem Henkel. P. Кани като дълбоките чаши с висока дръжка от ръба на устието.		

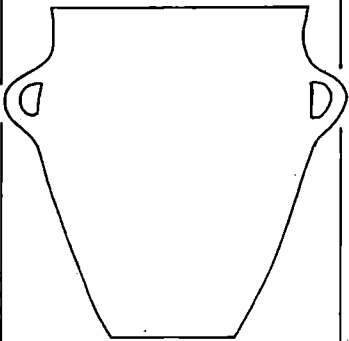
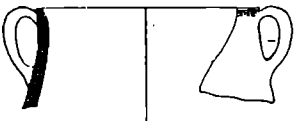
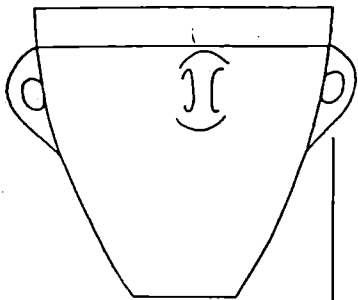
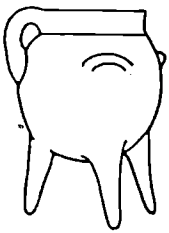
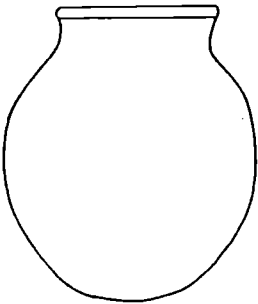
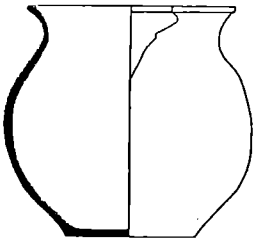
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
5. FLASCHEN.	5. ШИШЕТА.	
A. Sogenannte „syrische“ Flasche. A. Т. нар. „сирийски“ шишета.		
B. Sogenannte „Pilgerflasche“ *. B. Т. нар. поклоннически шишета *.		
C. Schmurosenflasche. C. Шишета с дръжки за връв.		
6. AMPHOREN.	6. АМФОРИ.	
A. Amphore mit engem, meist abgesetztem Hals sowie zwei runden Vertikalhenkeln. A. Амфори с тясна шия и две дръжки с обло сечение.		

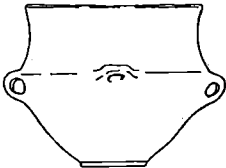
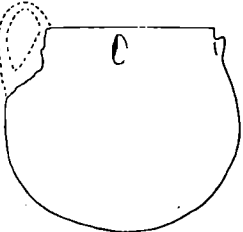
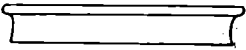
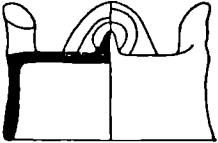
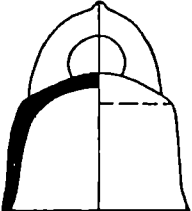
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
B. Amphore mit vertikalen Schulterhenkeln. В. Амфори с вертикални дръжки върху плещите.		
C. Amphore mit zwei Horizontalhenkeln auf dem Bauch. С. Амфори с две хоризонтални дръжки върху тялото.		
D. Amphore mit zwei Horizontalhenkeln auf der Schulter. D. Амфори с две хоризонтални дръжки върху плещите.		
E. Amfore mit Hals-Schulter- Henkeln. Е. Амфори с дръжки върху шията и плещите.		

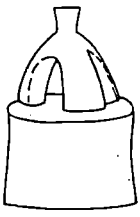
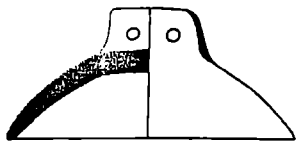
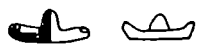
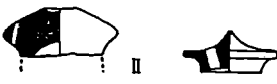
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
F. Amphore mit drei bis vier Vertikal-henkeln auf dem Körper. Г. Амфори с три до четири вертикални дръжки върху тялото.		
G. Amphore mit vier horizontalen Schülterhenkeln. Г. Амфори с четири хоризонтални дръжки върху плещите.		
H. Amphore ohne abgesetztem Hals. Н. Амфори без профилировка на шията.		
7. KLEINE VORRATGEFÄSSE.		7. МАЛКИ СЪДОВЕ.
A. Anthropomorphe Gefässe. А. Антропоморфни съдове.		
B. Gefässe mit abgesetztem Hals. В. Съдове с профилирана шия.		

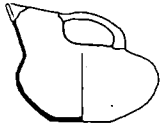
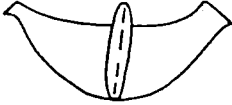
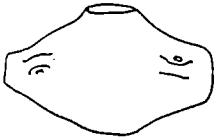
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
C. Gefäße ohne abgesetzten Hals. C. Съдове без профилирана шия.		
D. Napfartige Gefäße. D. Съдове, подобни на паници.		
E. Miniaturformen. E. Минзатюрни форми.		
8. ΠΙΘΟΙ.		8. ΠΙΤΟΣΙ.
A. Pithos mit abgesetztem Hals. A. Питоси с профилирана шия.		
B. Pithos mit abgesetztem Hals und ausladender Lippe. B. Питоси с профилирана шия, профилирано навън устие.		

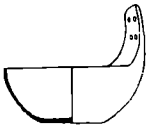
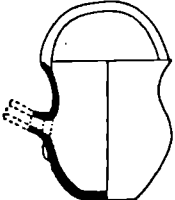
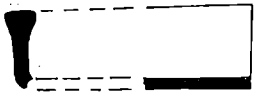
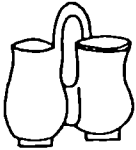
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
C. Pithos ohne Hals, der Rand ladt aus. C. Питоси без шия и извят на вън ръб на устието.		
D. Pithos mit abgesetztem, kurzem Hals und kleinen Henkeln zwischen Hals und Schultern. D. Питоси с профилирана къса шия и малки дръжки между шията и плещите.		
9. TOPFE UND EIMER.	9. ГЪРНЕТА И ВЕДРА.	
A. Topf mit ausladender Rand und horizontalen Schulterhenkeln. A. Гърнета с издаден ръб на устието и хоризонтални дръжки върху плещите.		

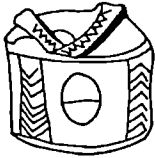
	ТРОЯ	ТРАКИЯ
B. Eimer mit ausladendem Rand. В. Ведре с изляден ръб на устието.		
C. Weiter, offener Topf. С. Широки, отворени гърнета.		
D. Dreibeiniger Topf. Д. Гърнета върху три крака.		
E. Kugelförmiger Topf. Е. Гърнета със сферично тяло.		

	ТРОЯ	ТРАКИЯ
F. Offener Topf mit Bauchknick. F. Гърнета с широко устие и пречуване на профила.		
G. Kugelbauchtiger Topf. G. Гърнета с почти сферично тяло.		
10. DECKEL. 10. ПОХЛУПАЦИ.		
A. Anthropomorphe Deckel. A. Антропоморфни похлупаци.		
B. Zylinderdeckel ohne Henkel. B. Цилиндрични похлупаци без дръжка.		
C. Mauerkrönendeckel. C. Похлупаци със „зъбери“.		
D. Zylinderdeckel mit Bugelhenkel. D. Цилиндрични похлупаци с дъговидна дръжка.		

	ТРОЯ	ТРАКИЯ
Е. Kronendeckel. Е. Похлупаци - „корони“		
Ф. Schnurossendeckel. Ф. Похлупаци с дръжки за шнур.		
Г. Pilzdeckel. Г. „Гъбовидни“ похлупаци.		
Н. Kreisendeckel. Н. Похлупаци - „лумпаци“.		
Ј. Kallottenförmiger Deckel. Ј. Полусферични похлупаци.		
К. Runder Flachdeckel. К. Кръгли плоски похлупаци.		
Л. Quadratischer Flachdeckel. Л. Квадратни плоски похлупаци.		
М. Flacher Deckel mit abgebo- genem Rand. М. Плоски похлупаци с издигната периферия.		
Н. Hoher Zylindrischer Deckel. Н. Високи цилиндрични похлупаци.		
О. Stopseldeckel. О. Похлупаци - „тапи“.		

	ТРОЯ	ТРАКИЯ
P. Ohrendeckel Р. Похлупаци с дупки за пшур.		
Q. Deckel mit zugespitztem Zentralknopf. Q. Похлупаци със заострена пъпка в центъра.		
R. Deckel mit kleinem Bugelhenkel. R. Похлупаци с малка дъговидна дръжка.		
11. SONDERFORMEN 11. ДРУГИ ФОРМИ.		
A. Pixiden. A. Пиксиди.		
B. Askoi. B. Аскоси.		
C. Ringvesen. C. Съдове с кръгло тяло.		
D. Sausieren. D. Сосиери.		
E. Tonchen. E. „Бъчвички“.		

	ТРОЯ	ТРАКИЯ
F. Schopfer. F. Черпащи.		
G. Kelle. G. Големи лъжени.		
H. Siebtrichter. H. Цедачки.		
K. Miniaturgefäße. K. Миниатюрни съдове.		
L. Bugelhenkelgefäße. L. Съдове с дъговидни дръжки.		
M. Backteller. M. Подници.		
N. Ketoi. N. Керноси.		

	ТРОЯ	ТРАКИЯ
O. Menschen- u. Tiergefäße. O. Антропоморфни и зооморфни съдове.		
P. Untersatzl. P. Подставки.		
Q. Kleine Kubelformige Gefäße Q. Малки съдчета като ведре.		
R. Altarchen. R. Алтарчета.		

Дати	C14	Периоди	Троя	Полвохви	Бейчесултан	Тарс	Кюлтепе	Епигр. данни
1800							Iв 7	1800
1900		Преход С					II 8	1900
2000		РБЕ III В					III 9-10	
2100		A	V	VI	VIa	РБЕ III	IV 11	
2200	2150		IV		XII – VII		12	
2300			III	V	XIII		13	
2400						РБЕ III	14	
2500	2500	РБЕ IIВ				A/B		
2600			II					
2700				IV	XIV			
2800			I късен					
2900								
3000	2950	РБЕ IIIА		III		РБЕ II		
3100			I среден					
3200			I ранен	IIв				
3300		В		IIa	XIX			
3400		РБЕ I		I		РБЕ I		
3500								
3600		A			XL – XX			

Таблица XI. Хронология на РБЕ от Анатолия, по J.-H. Нюи

Хр. Подцувайт определя 116 керамични форми със своите типове в общо 11 категории. На ниво форми – оптималното според мен за обща синхронизация на отделните етапи в един период²⁴⁷, могат да бъдат посочени 68 пълни съвпадения. Една част от тях се отнася за времето след етапа Михалич и ще бъде коментирана по-нататък.

Общите керамични форми представляват повече от половината от керамичния репертоар на Троя I и началото на Троя II и почти 2/3 от репертоара на Михалич. Тази разлика е обяснима, тъй като сравняваните райони са неравностойни като територия – този на юг от Тракия е много по-обширен и добре проучен.

Освен на ниво форми и водещи типове, аналогите покриват и елементи на съдовете – типове устия, типове дръжки, дъна, „крачета“, специфични израстъци и т. н. Наблюденията могат да се допълнят от почти всички съвпадения на орнаментални схеми и техники върху съдовете, върху дръжките или върху техните имитации. Освен посочените по-горе изследвания върху проучени в по-ранно време обекти, сага аналогите могат да бъдат допълнени и с данни от Демирчихюйюк²⁴⁸.

Съществен е въпросът за постепенното намаляване на аналогите между Тракия и Троя. Според периодизацията на К. Блеген, допълнена съществено чрез анализ на керамичните фази от Хр. Подцувайт (табл. X), този период настъпва по времето на Троя IIв/с, т. е. приблизително по времето на прехода от РБЕ II към РБЕ III. Това намаляване на „близостта“ е вече отбелязано в литературата²⁴⁹, но е

тълкувано като общо „раздалечаване“ на линиите на културното развитие. Според тази теза са настъпили промени в развитието на културата в Тракия, вследствие на което контактите били ориентирани на запад – северозапад²⁵⁰. Според мен обяснението е сигурно по-просто: това е времето на въвеждането на бързото грънчарско колело в Анатолия и в Троя и неминуемо новата техника налага промени в керамичния стил. Изглежда Тракия се оказва по-консервативна и технологичните нововъведения тук проникват доста по-късно.

Освен с посоченото общо намаляване на аналозите (една негативна като довод констатация), краят на етапа Михалич може да бъде датиран и по пътя на положителните доводи. Предвид присъщите на всяка праисторическа синхронизация особености, този момент едва ли е точно установим. Все пак на базата на редица вносни или имитирани по вносни образци глинени съдове може да се направи опит за синхронизация с развитието на редица обекти еталони.

На първо място трябва да се посочат цитираните вече съдчета с дръжки за окачване и високи похлупаци. По аналогии с Троя, Терми и др. са също и т. нар. „бъчвовидни съдчета“ от III стр. х. на Езеро и от с. м. в гр. Казанлък (обр. 10 и, л)²⁵¹.

Първата група съдове са открити в Троя IIд, Троя II – без по-точно посочване, Терми IV и Терми V²⁵². Втората група съдове са известни от Троя Is, Терми IVc, Полиохни IV, Демирчихюйюк, Караташ, Лебена (о. Крит), от Агиос Космас, Атика²⁵³. Посочваните нееднократно в литературата предмети на бита, общи за сравняваните райони – лъжици от глина, „куки“ и „котви“, оръдия на труда и оръжия²⁵⁴, нямат подобна хронологическа стойност. Те могат само да подкрепят предложените в литературата съпоставки.

В литературата съществува мнение, според което краят на етапа Езеро А и началото на етапа Михалич са съпоставими с Кум Тепе IC 1 – 2, Троя I, Терми IV–V, Полиохни II (развита фаза) и III и с края на РБЕ I В Югозападна Анатолия. По-голямата част на етапа Михалич е сравнена с Троя II – IV, Полиохни IV – V, РБЕ III в Континентална Гърция (РЕ III) и РБЕ II и началото на РБЕ IIIa в Югозападна Анатолия. Краят на етапа Михалич е синхронен с Троя V, Полиохни VI, РБЕ IIIb в Югозападна Анатолия и вероятно с началото на СБЕ Ia на о. Крит (ММ Ia)²⁵⁵.

Според предложената идея продължителността на етапа Михалич би била около 1000 г. (срв. датировките от Троя I до РЕ III/ММ Ia по табл. IX). Ако краят на РБЕ в Егейско-Анатолийската област е около 2100/2000 или още по-зле – около 1900 г. пр. Хр. и Троя I/Кум Тепе IC се отнася към времето около 2900 г. пр. Хр. (табл. IX), стратиграфски установената продължителност на живота в Езеро (5 – 6 стр. х.) не подкрепя изложеното предположение.

От позицията на всички посочени дотук аналогии и принципни съображения много по-вероятна изглежда синхронизацията на VIII – IV стр. х. на Езеро, VIII – VII/VI стр. х. на Стара Загора и на пласта с деб. от около 1,80 м в укрепеното селище Михалич с времето на Троя I – II с – d, РБЕ II от Централна и Югозападна

Анатолия, групата Керос – Сирос на Цикладите (без по-късните фази Кастри на о. Сирос и Аморгос, отчасти синхронни на културата Филакопи I), РБЕ II на о. Крит (ЕМ II), Полиохни II – III, Лерна IV – V и РБЕ II в Континентална Гърция (Лерна III), съотв. Ситагри Va (табл. IX, XI–XII).

Краят на етапа Михалич може да бъде установен и чрез помощта на „троянския тип“ чаши и други импортни предмети в Тракия. Те се отнасят към етапа Св. Кирилово, но преди да премина към сравнителния анализ на керамиката от това време, е необходимо да бъдат коментирани доводите за вероятното синхронизиране на финала на Михалич с началото на ММ Ia от о. Крит. Според Р. Катинчаров откритите в руините на двореца на Кносос керамични фрагменти на паници с богата връзана украса и с бяла инкрустация трябва да се свържат с Тракия. Тези няколко фрагмента са от пласт, датиран в ММ Ia. Авторът точно е посочил мненията на А. Еванс и на Дж. Пендълбъри, че по това време там се наблюдават силни цикладски влияния. Като пример са посочени типичните пиксиди, които са украсени с връзана украса и бяла инкрустация. Р. Катинчаров обаче е предпочел да сравни фрагментите не с тези от близките острови, а с далечна Тракия. Той смята, че „фрагментите от глинени паници, открити в Кносос, украсени с връзани триъгълници и запълнени с точки, инкрустирани с бяла глина, са резултат от северни влияния, най-вероятно тракийски“²⁵⁶. Това предположение подлежи на критика, тъй като близо до о. Крит, в района на островната култура Филакопи I (=РБЕ III), са открити фрагменти с връзана украса и инкрустация, много подобни на тези от Кносос²⁵⁷. Това прави предложената по-горе синхронизация на финала на етапа Михалич твърде несигурна. От друга страна, дали е достатъчно наличието на няколко фрагмента за синхронизирането на две толкова отдалечени култури²⁵⁸?

II. 2. МАТЕРИАЛИТЕ ОТ ЕТАПА Св. КИРИЛОВО И ТЯХНОТО МЯСТО В РБЕ НА ИЗТОЧНОТО СРЕДИЗЕМНОМОРИЕ

В раздела на раннобронзовото селище Асара (Констанция) до Симеоновград бяха вече дискутирани ранните представители на „троянския тип“ чаши. Предложена бе датировка в началото на РБЕ III (към късните групи на Керос – Сирос и след първите „градове“ на Троя II).

Чашите, публикувани от Д. П. Димитров и В. Миков, имат също точни съответствия. Те са типове III и VII с аналогии от Троя III, Полиохни V, съотв. Троя IIg, Троя IVb и Полиохни V²⁵⁹. Следователно, от позициите на тези сравнения, те попадат в РБЕ III (срв. с табл. IX). Тези съдове не могат да бъдат решаващ довод за синхронизирането на РБЕ от Тракия, тъй като са случайни находки и техният стратиграфски контекст не е известен.

Синхронността на етапа Св. Кирилово може да се обоснове от следните керамични форми и типове, от типове дръжки и тяхната украса: паници и купи с чучур (обр. 4, 12 к, 16, 28), дълбоки чаши с две дръжки (обр. 17 е, 32 п), плитки чаши с две дръжки и улей за изливане (обр. 32 г), амфоровидни съдове (обр. 21 л – м),

Етапи	Езеро	Н. Загора	Дядово	Караново	Веселиново	Св. Кирилово	Асара
Св. Кирилово	Ia	II	I ↑	↑?	?	↑?	↑?
	Ib	III	II	VIIb	↑		I
	I	IV	III	↓			II
	II	V	IV	↓	↑		III
	III	VI	V	хиатус?	хиатус		↓?
Михалич	IV	VII					
	V	хиатус					
	VI						
Езеро А	VII						
	VIII						
	IX						
	X		XVI?	VIIa	↓?		
	XI		↓?	↓?			
?	XII						
	XIII						
?	хиатус		хиатус	хиатус	хиатус	?	?
	халколит		халколит	халколит	неолит		

Таблица XII. Сравнителна стратиграфия на РБЕ в Югоизточна България

големи съдове хранилища (обр. 8, 12, 18), паници и купи с Т-образен ръб на устието (обр. 32 р, т, ф), украса около вертикалните дръжки от пластични ленти (обр. 32 а, р), релефни пъпки върху дръжките на кани, на някои типове чаши и на съдовете хранилища (обр. 5, 12, 20), широки хоризонтални дръжки върху паници и др. (обр. 32 г – д).

Проследяването на хронологическото положение на всеки от посочените елементи на керамичния репертоар заслужава специално изследване. Обобщената информация (табл. X) обаче дава основание за поставянето на етапа Св. Кирилово в РБЕ III. Използвани са данни от разположени на юг от Тракия райони ²⁶⁰.

От позициите на съществуващите съответствия изглежда приемливо синхронизирането на III – Ia/Ib стр. х. на Езеро, VI – III(?) стр. х. на Нова Загора, IV – II стр. х. на с. м. до с. Дядово, на I – III стр. х. на Асара до Симеоновград, на Караново VIIb, на Веселиново II и на Св. Кирилово с Троя II – V, Ситагри Vb, Полиохни IV – V, Филакопи I (РБЕ III на Цикладите), Тиринт (РБ III в Континентална Гърция), Лерна IV, РБЕ III на о. Крит (ЕМ III) и РБЕ III в Централна и Югоизточна Анатолия (табл. XI).

Докато преходът от РБЕ II към РБЕ III (етап Михалич/ етап Св. Кирилово) в Тракия е добре документиран по стратиграфски данни, финалът на РБЕ III остава в голяма степен неясен. Горните стр. х. на всички разкопани досега паметници в Югозападна България са разрушени от по-късни и от съвременни вкопавания. Това

прави несигурно отчитането на керамиката по нива и комплекси и затруднява хронологията на отделните типове. Не е известна продължителността на производство и употреба на посочените типични елементи на етапа Св. Кирилово. Ето защо трябва да бъде направена негативната констатация, че краят на РБЕ и началото на СБЕ в изследвания район не могат да получат дори и обща характеристика.

Проследяването на етапа в Св. Кирилово РБЕ III до известна степен намалява контраста на късата стратиграфска последователност в Тракия на фона на Троя, Бейчесултан и други обекти в Егея и Анатолия.

Ако се приеме схващането, че РБЕ в Тракия се състои от два етапа и последният от тях е Михалич, а Св. Кирилово се поставя в СБЕ (култура Нова Загора), стратиграфската последователност ще обхваща не повече от 9 – 10 стр. х. Според мненията РБЕ е продължавала около 1200 години (табл. XI), т. е. един стр. х. в Тракия ще трябва да отговаря на селище, съществувало около 120 – 130 години. Това трудно защитимо по стратиграфски път следствие е направило впечатление на И. Панайотов, а едно компромисно решение предлага Дж. Мелърт²⁶¹. Според него е възможно тракийските раннобронзови конструкции от стълбове, от колове и от плет да са били значително по-дълготрайни от анатолийските, изградени от кирпич върху каменен цокъл. Всички изследователи на българската праистория смятат, че жилищата от РБЕ са имали по-лека, съответно по-нетрайна конструкция от тези, строени през неолита и халколита²⁶². Строителните материали са непроменени. Тези особености на строителството биха предполагали по-голяма стабилност и дълготрайност на жилищата от предходните две епохи – едно мнение, което не е дискутирано в специалната литература.

Ако се причисли към РБЕ и етапът Св. Кирилово, стратиграфската последователност в Тракия би нараснала на не по-малко от 16 стр. х. При продължителност на периода от около 1200 години, един стр. х. ще трябва да съответства на селище с живот от около 75 – 80 години. Вероятно изграждането на нов дом е ставало средно на две поколения. Заслужават внимание наблюденията от терена, че в много случаи са били изградени наново само отделни стени, укрепвани са съществуващите с допълнителни подпори, повдигано е подовото ниво с около 0,05 – 0,10 см и са подновявани основно пещите. Тези редовни ремонти не засягат цялото селище и не са свързани с изграждането на ново. Това означава, че, от една страна, е рисковано да се работи с усреднена продължителност на стр. х., а, от друга – че е възможна значително по-голяма продължителност на един стр. х. – може би два пъти повече в сравнение с Троя²⁶³.

Като примери могат да се дадат III – IV стр. х. на с. м. до с. Дядово. В IV стр. х. са разчистени основите на жилища, които са претърпели значителна реконструкция. Това предполага наличието на най-малко два подпериода в живота на селището. По-горният, III стр. х., е загинал от силен пожар, унищожил цялото селище. Въпреки че строителните работи по изграждане на цялото селище са били респектиращи – площта е била разширена значително след цялостно нивелиране на

терена, а в отделни части на могилата е натрупан дебел слой глина, това селище е съществувало значително по-кратко. Частите от жилища, които бяха разчистени, не дават основание да се мисли за наличие на подпериоди.

Не е изключена и възможността от кратковременно напускане на селището, без да останат категорични следи за стратиграфски хиатус. Подобни наблюдения са съобщени за разкопките на V – VI стр. х. на Езеро²⁶⁴, когато разкопаната площ не е била заселена. Пример за продължително напускане на селището предоставя хиатусът между VIII и VII стр. х. на Нова Загора. За известно прекъсване на живота или за наличието на сложна топографска ситуация, отразяваща незастроеност на проучената площ, може да се мисли при Караново VII и при Веселиново. Все пак приемствеността на културата е налице, което налага проучването на цялостната среда на могилата и най-вече на селищата спътници, което би помогнало за изясняване на поставените въпроси.

Като заключение на предложения в това изследване опит за синхронизиране на обектите с по-дълга стратиграфска последователност от Югоизточна България както един с друг, така и с развитието на културата в Егея в Анатолия, се оформя убеждението, че среднобронзовата култура Нова Загора в по-голямата си част попада в РБЕ. Направеният сравнителен анализ на керамичните форми, на типове и на тяхната украса подкрепя мнението на Г. Ил. Георгиев и на Н. Я. Меперт, че в Езеро развитието на културата остава в РБЕ III.

Стратиграфската картина на анализирания обект не дава основание за оптимизъм относно изясняването на прехода от РБЕ към СБЕ. Може би началото на новата епоха е било представено в най-горните строителни нива на Нова Загора (I – II стр. х.), на с. м. до с. Дядово (I – II стр. х. и по-нагоре) или на Св. Кирилово, но информацията оттам е фрагментарна или напълно загубена. Необходимо е проучването на паметник с достатъчно дълга стратиграфска последователност и запазеност на нивата, който да допълни съществуващата вече колонка. Подобни обекти са с. м. при с. Юнаците (в западната част на Горнотракийската низина) и Гълъбово (в Югоизточна България). Може би чрез сравняване на техните материали ще бъде изяснен ако не преходът между двете епохи, то поне характеристиката на СБЕ в Тракия..

Б Е Л Е Ж И

¹ Д е т е в, П. Стратиграфия на селищни могили в Южна България. – ГНАМП, 5, 1963, 523. В статията са дадени данни и за предходните епохи. За бронзовата епоха (БЕ) срв. 20–23.

² К а т и њ а р о в, R. Etat des recherches sur l'âge du bronze en Bulgarie du Sud-Est. – ИАИ, 36, 1981.

³ Г е о р г и е в, Г. Ил., Н. Я. М е п е р т, Р. В. К а т и њ а р о в и др. Езеро. Раннобронзовото селище. С., 1979, 222–316. (= Езеро, 1979.). За керамиката автор е Е. Н. Черних.

⁴ К а т и њ а р о в, Р. Проучвания на бронзовата епоха в България. – Археология, 1975.

- № 2; Проблеми на бронзовата епоха в България. – История и основи на комунизма, 1979, № 3; Тодорова, Х. Тридесет години праисторически проучвания. – Векове, 1974, № 4–5; Някои актуални проблеми на българската праистория. – ИПр., 1975, № 1; Бонев, А. Постигания на българската праисторическа наука на настоящия етап. – Векове, 1984, № 2.
- ⁵ Катинџагов, R. Etat des recherches..., 117–124.
- ⁶ Катинџагов, Р. Бронзовата епоха в Югоизточна България. Автореферат на кандидатската дисертация. С., 1978.
- ⁷ Leshakov, K. The Detachment of the Early Bronze Age Culture along the Bulgarian Black Sea Coast. I. Urdoviza Ceramics. – Thracia pontica, 5, 1992 (in print).
- ⁸ Катинџагов, Р. Селища и жилища от бронзовата епоха в Югоизточна България. – МПК, 1975, № 4, с. 7; Лещаков, К. Класификация, типология и развитие на керамиката от ранната бронзова епоха в Тракия. Автореферат на кандидатската дисертация. С., 1986. Следващите позовавания са по страниците на самата дисертация.
- ⁹ Катинџагов, R. Etat des recherches..., с лит.; Панайотов, И. За хронологията и периодизацията на бронзовата епоха в българските земи. – ИПр., 1975, № 6, 24–31; Zur Chronologie und Periodisierung der Bronzezeit in den heutigen bulgarischen Gebieten. – Thracia, 9, 1989, 74–103.
- ¹⁰ Миков, В. Праисторически селища и находки в България. С., 1933; Катинџагов, Р. Селища и жилища...; Les rites funéraires pendant l'âge du bronze en Bulgarie. – Thracia, 5, 1980; Езеро, 1979, 491–496; Панайотов, И. Ямната култура в българските земи. – РП, 21, 1989.
- ¹¹ Детева, П. Старините в рида Св. Илия. – ИНМБ, 1, 1950, 70–71; Катинџагов, Р., Я. Бест, В. Николов, В. Николова. Селищната могила до с. Дядово: сондажен изкоп (Археологически разкопки 1977/78 г.). – Expeditio Thracica, 1, 1980 (=Дядово 1977/78).
- ¹² Панайотов, И. Ранната и средната бронзова епоха в Горнотракийската низина. Нови проблеми. – В: Марица-изток. Археологически проучвания. Т. 1. С., 1991, с. 35 (=Марица-изток, 1).
- ¹³ Миков, В. Предисторическото селище до с. Михалич, Свиленградско. – РП, 1, 7–25.
- ¹⁴ Езеро, 1979, 491–497.
- ¹⁵ Катинџагов, R. Etat des recherches..., 168–169.
- ¹⁶ Кънчев, М. Некрополи от бронзовата епоха в района на Марица-изток. – В: Марица-изток, 1, 41–70.
- ¹⁷ Панайотов, И. Ямната култура..., с. 9, 37–39.
- ¹⁸ Панайотов, И. Ранната и средната..., 34–35.
- ¹⁹ Кънчев, М. Надгробна могила от ранната бронзова епоха до с. Голяма Детелина. – ИАИ (под печат).
- ²⁰ Езеро, 1979, 221–305; Катинџагов, Р. Основные результаты раскопок первобытного поселения в г. Нова Загора (Южная Болгария). – СА, 1972, № 1, с. 242 сл.
- ²¹ Fol, A., R. Katinџагов, J. Lichardus, Fr. Bertemes, I. Iliev. Bericht über die bulgarisch-deutschen Ausgrabungen in Drama (1983–1988). – BRGK, 70, 1989, 33–39; Leshakov, K. About the Origine of the Thracian Andirons. – In: Seria Archaeologica, 1, 1992 (in print).
- ²² Езеро, 1979, 7–9.

- ²³ B o r i s o v, B. Djadovo. Vol. I. Mediaeval Settlement and Necropolis (11–12 Century). Tokyo, 1989, 13–14, 383.
- ²⁴ Езеро, 1979, с. 491 сл.
- ²⁵ Д е т е в, П. Старините в рида..., 70–71, обр. 21–22.
- ²⁶ Езеро, 1979, 7–8.
- ²⁷ Пак там, с. 22, бел. 14.
- ²⁸ Информацията за разкопките на В. Миков и на Н. Койчев на Дипсизката с. м. ми бе любезно предоставена от Г. Ил. Георгиев и от М. Кънчев. През 1984/85 г. бяха обработени всички материали от този обект, съхранявани в ИМ – Нова Загора.
- ²⁹ Езеро, 1979, с. 508.
- ³⁰ Пак там, 506–507.
- ³¹ Л е щ а к о в, К. Класификация..., с. 13.
- ³² Р а п а ј о т о в, I. Цит. съч., 91–93; Л е щ а к о в, К. Класификация..., с. 13.
- ³³ Част от съдовете, открити по време на разкопките на В. Миков и на Н. Койчев са публикувани; К ъ н ч е в, М. Праисторически и антични материали в музея град Нова Загора. С., 1973 (албумът е без страници, само с каталожни номера). кат. № 39 = инв. № 2256, кат. № 40 = инв. № 2368, кат. № 41 = инв. № 1406, кат. № 42 = инв. № 2295, кат. № 43 = инв. № 2294, кат. № 44 = инв. № 2230, кат. № 45 = инв. № 2353, кат. № 46 = инв. № 2292, кат. № 47 = инв. № 1395, кат. № 48 = инв. № 1906, кат. № 50 = инв. № 1397, кат. № 51 = инв. № 2262, кат. № 52 = инв. № 2266, кат. № 56 а–б = инв. № 2337, 1995. Освен това публикувани са и схематични рисунки без коментар: G e o r g i e v, G. II. Beitrag zur Erforschung des Neolithikums und der Bronzezeit in Südbulgarien. – Archaeologia Austriaca, 42, 1967, 134–135, Abb. 32–33.
- ³⁴ Данните, които показват в какъв археологически контекст са открити съдовете, са извлечени от инвентарните книги на ГИМ Нова Загора, ползвани с разрешението на тогавашния директор М. Кънчев и от личните бележки на В. Миков.
- ³⁵ Езеро, 1979, с. 508 с лит.
- ³⁶ Пак там, с. 61, обр. 36 г; с. 387.
- ³⁷ Пак там, с. 387, обр. 189 е, ж.
- ³⁸ Пак там, с. 61, обр. 34 а, д–е, 36 б–в; с. 387, обр. 189 г, д–с доста голяма свобода реставрирани съдове.
- ³⁹ Пак там, 334–339, табл. 181–189.
- ⁴⁰ Пак там, 339–347, типове 3–5, 13.
- ⁴¹ Пак там, с. 310, табл. 154; с. 317, обр. 164 б.
- ⁴² Пак там, с. 62 обр. 35, е; с. 68 и кат. № 18.
- ⁴³ Пак там, с. 60, обр. 33 а.
- ⁴⁴ Пак там, с. 63, обр. 36 д.
- ⁴⁵ Пак там, с. 62, обр. 35д.
- ⁴⁶ Пак там, с. 65, обр. 38 а; с. 66, обр. 39, б.
- ⁴⁷ Пак там.
- ⁴⁸ Фунцията не е илюстрирана. Тя има малка езичеста дръжка върху по-широката си част.
- ⁴⁹ Езеро, 1979, с. 249.
- ⁵⁰ Пак там, с. 360, табл. 217_{3–4}.
- ⁵¹ Пак там, 245–249.
- ⁵² М е р п е р т, Н. Я., Г. Ил. Г е о р г и е в. Поселение езеро и его место среди памятников

раннего бронзового века Восточной Европы. – In: Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava, 1973, 238–240.

⁵³ Езеро, 1979, 502–505.

⁵⁴ Мнението за двете керамични фази не засяга „троянския тип“ чаши, които са с неуточнен произход.

⁵⁵ За вероятността да съществуват повече от 5 стр. х. от етепа Михалич в Езеро срв. Езеро, 1979, 56–57.

⁵⁶ Пак там, 241–249.

⁵⁷ Пак там, 498–499.

⁵⁸ Пак там, 230–241, табл. 42–86, обр. 134–148.

⁵⁹ Пак там, 317–319, 326, табл. 166.

⁶⁰ Наблюденията са на автора по време на разкопките на с. м. при с. Юнаците, Пазарджишко, както и на укрепеното селище Овчарица II, Радневско.

⁶¹ Пълната промяна на фазите в Езеро едва ли е възможна. Добилата популярност схема: Езеро A₁₋₂, Езеро A/B и Езеро B₁₋₂ може да бъде само допълнена, като Езеро A/B и Езеро B₁ се отнесат към етапа Михалич, а Езеро B₂ се увеличи с нивата Ia – Ib, разкопани от В. Миков.

⁶² Езеро, 1979, 132–171, 196–217, табл. 28–30.

⁶³ Пак там, 171–179; Черных, Е. Н. Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии. С., 1978, 135–167.

⁶⁴ Мерперт, Н. Я. Ритуальные модели топоров из Эзеро. – В: Памятники древнейшей истории Евразии. М., 1975, 163–172; Езеро, 1979, 409–413.

⁶⁵ Пак там, с. 411, табл. 229; с. 167, табл. 22.

⁶⁶ Пак там, 174–175, обр. 108 в, 109 л–н; Черных, Е. Н., Цит. съч., 135–139, табл. 20–21.

⁶⁷ Езеро, 1979, 507–508.

⁶⁸ Пак там, с. 63, обр. 35 г; с. 68, кат. № 16.

⁶⁹ „Бъчвовидното съдче“ е публикувано на една доста неясна снимка, от която не може да се съди за неговата форма – Пак там, 63, обр. 36 б; с. 69, кат. № 20. Рисунка на същия съд у Мерперт, Н. Я., Г. Ил. Георгиев. Цит. съч., с. 245, рис. 23.

⁷⁰ Езеро, 1979, с. 508.

⁷¹ Пак там.

⁷² Пак там, с. 397, обр. 196 а.

⁷³ Пак там, с. 406, обр. 203 б, табл. 228₁₄.

⁷⁴ Пак там, с. 394, табл. 225, обр. 194 а–б.

⁷⁵ Георгиев, Г. Ил., Н. Я. Мерперт. Раскопки многослойного поселения у села Эзеро близ г. Нова Загора в 1963 году. – ИАИ, 28, 1963, с. 175.

⁷⁶ Предварителната информация за разкопките на с. м. Нова Загора – „Циганската могила“, у: Катяничаров, Р. Основные результаты раскопок..., 242–247; Habitation de l'âge du bronze moyen du tell Nova Zagora (Bulgarie du Sud). – Thracia, 1, 1972, 43–55; Trouvailles de l'âge du bronze moyen du tell Nova Zagora (Bulgarie du Sud). – In: Actes du VIIIe CISPP. Vol 3, Beograd, 1973, 66–75; Периодизация и характеристиката на културата през бронзовата епоха в България. – Археология, 1974, № 1, с. 5, обр. 3; с. 4, обр. 2; с. 7, обр. 6–7; с. 18, обр. 24 а, 25 а, 26 а; Проучвания..., с. 7, обр. 3; Traits caracteristiques de la civilization de l'âge du bronze ancien et moyen et Bulgarie.

– Acta Archaeologica Carpathica, 15, 1975. В разкопките вземат участие М. Кънчев и Т. Кънчева (ГИМ Нова Загора), както и авторът – за три археологически сезона. Ежегодните отчети са публикувани от името на Р. Катинчаров и двамата археолози от Нова Загора в Археологически открития и разкопки (=АОР).

⁷⁷ В периферията на с. м. освен ями от РЖЕ са открити и селища от КБЕ и от РЖЕ: Кънчев, М., Т. Кънчева в АОР през 1987 г. Благоевград, 1988, 45–46; Катинчаров, Р., Т. Кънчева в АОР през 1978 г. С., 1979, с. 40; За по-ранното обитаване на това удобно за заселване място съобщават Кънчев, М., Т. Кънчева в АОР през 1985 г. Велико Търново, 1986 (строително ниво под VIII стр. х. на РБЕ, отнесено към ранния неолит, Караново II).

⁷⁸ Данните от стратиграфията на пласта от БЕ са обобщени по информацията от годишните отчети по разкопките. Те са предварителни и не са сравнени с тези от разкопаното ребро на централния стратиграфски профил. Основания за съществена промяна обаче едва ли ще има поради сравнително малката площ на селищата и липсата на значителна денивелация в отделните участъци на могилата.

⁷⁹ Кънчев, М., Т. Кънчева в АОР през 1985..., с. 45.

⁸⁰ Катинчаров, Р. М. Кънчев в АОР през 1976. С., 1977, с. 30.

⁸¹ Информацията е от лични наблюдения на автора по време на разкопките.

⁸² За сравнение деб. на хиатусите (стерилните пластове) между късния халколит и РБЕ в Караново, Езеро и с. м. до с. Дядово е между 0,30 и 0,50 м.

⁸³ K a t i n č a r o v, R. Les tribus a l'âge du bronze en Bulgarie (d'après les données archéologiques). – Pulpudeva, 2, 1979, 278–279.

⁸⁴ Катинчаров, Р. Основные результаты..., с. 246; Катинчаров, Р., М. Кънчев, Т. Кънчева в. Цит. съч., с. 39; Кънчев, М., Т. Кънчева в. Цит. съч., с. 43; K a t i n č a r o v, R. Les tribus..., p. 278.

⁸⁵ Катинчаров, Р. М. Кънчев, Т. Кънчева в АОР през 1979, С., 1980, с. 44.

⁸⁶ Катинчаров, Р., М. Кънчев, АОР през 1975 г. Смолян, 1976, с. 26.

⁸⁷ Кънчев, М., Т. Кънчева в АОР през 1985..., с. 43.

⁸⁸ Катинчаров, Р., М. Кънчев в АОР през 1977. С., 1978, с. 26.

⁸⁹ Вж. бел. 80.

⁹⁰ Катинчаров, Р., М. Кънчев, АОР през 1975..., с. 26.

⁹¹ Информация, любезно предоставена от М. Кънчев.

⁹² Вж. бел. 83.

⁹³ Дълбочините са спрямо централния репер (НР) и са усреднени. Те са много по-близки до действителните (отчетени спрямо нивото на повърхността) в сравнение с тези на Езеро или на с. м. до с. Дядово, където има силно изразена денивелация на терена.

⁹⁴ Катинчаров, Р., М. Кънчев, Т. Кънчева в АОР през 1980. С., 1981, с. 35.

⁹⁵ Пак там, с. 35.

⁹⁶ Кънчев, М., Цит. съч. кат. № 58–59, обр. 58–59. Информацията за наличието на паници и на купа с чучур, както и на фунията, дължа на М. Кънчев. Странно защо, в отчетите на разкопките съдовете с чучур са наречени „аскоси“. Тази грешка е повторена и при отчета за разкопките на Драма, Ямболско – вж. бел. 21.

⁹⁷ K a t i n č a r o v, R. Trouvailles..., 70–71, fig. 4–5.

⁹⁸ Ibidem, 67–69, fig. 3.

- ⁹⁹ Кънчев, М., Цит. съч., кат. № 60–61, 63–64, обр. 60–61, 63–64; Катинчаров, Р. Периодизация и характеристика..., с. 18, обр. 24а, 25 а; Проучвания..., с. 7, обр. 3 а.
- ¹⁰⁰ Срв. с обр. 12 от настоящото изследване.
- ¹⁰¹ Катинчаров, Р. Основные результаты..., с. 246.
- ¹⁰² Пак там, с. 247.
- ¹⁰³ Пак там.
- ¹⁰⁴ За обстоятелствата, при които са открити находките от I – II стр. х. на Нова Загора, срв. Катинчаров, Р. Основные результаты..., с. 245; от I стр. х. е публикуван един меден (?) нож, а от II стр. х. – една паница: Кънчев, М. Цит. съч., кат. № 71, 67, обр. 67.
- ¹⁰⁵ Катинчаров, Р. Основные результаты..., рис. 2₅ (чаша, II стр. х.); рис. 2₄ (чаша, IV стр. х.).
- ¹⁰⁶ Пак там, с. 244, рис. 1; Езеро, 1979, с. 174, обр. 108; с. 175, обр. 109; Черных, Е. Н. Цит. съч., с. 161; Kazanov, G. Vorgeschichtliche Funde aus Sveti-Kirillovo (Südbulgarien). – PZ, 6, 1914, p. 87, Abb. 24 d.
- ¹⁰⁷ Катинчаров, Р. Основные результаты..., с. 245.
- ¹⁰⁸ Дядово, 1977/78, 9–10.
- ¹⁰⁹ Пак там; Borisov, B. Op. cit., 1–3 с лит.
- ¹¹⁰ Дядово, 1977/78, 11–13.
- ¹¹¹ Разкопките на с. м. до с. Дядово – РЖЕ и КБЕ са под ръководството на Р. Катинчаров и Р. Георгиева. Участва и авторът.
- ¹¹² Дядово, 1977/78, с. 13, 16, табл. 1–3; с. 67, обр. 8.
- ¹¹³ Пак там, с. 28, 35–36.
- ¹¹⁴ Пак там, с. 67, обр. 8; с. 68, обр. 9.
- ¹¹⁵ Пак там, 53–56, табл. 4–5.
- ¹¹⁶ Пак там, с. 89, обр. 30_{1,3}; с. 90, обр. 31; с. 35, кат. № 1–4; с. 37, кат. № 2. По аналогия с Езеро последната находка може да се датира в първия етап на РБЕ:
- ¹¹⁷ Езеро, 1979, с. 317, 330–333.
- ¹¹⁸ Дядово, 1977/78, с. 29; срв. Езеро, 1979, с. 317.
- ¹¹⁹ Дядово, 1977/78, 26–28.
- ¹²⁰ Езеро, 1979, 334–338, табл. 189–198.
- ¹²¹ Пак там, с. 350, табл. 200₁₀; с. 334, табл. 202₅.
- ¹²² Пак там, с. 350, табл. 205.
- ¹²³ Дядово, 1977/78, с. 36, кат. № 6; с. 88, обр. 29.
- ¹²⁴ Пак там, с. 87, обр. 28₃.
- ¹²⁵ Пак там, с. 37, кат. № 1 (особени форми).
- ¹²⁶ Пак там, с. 37 (керамични предмети).
- ¹²⁷ Езеро, 1979, с. 410.
- ¹²⁸ Разкопките са проведени с участието на автора, под ръководството на Р. Катинчаров. Същият ми предостави правото на публикуване на първоначалните резултата, за което му изказвам благодарност.
- ¹²⁹ Borisov, B. Op. cit., 23–24, 31–32, 34, fig. 16; p. 36, fig. 20; 385–390, fig. 396; Appendix – Shoji, K., H. Suzuki.
- ¹³⁰ Мнението за „култовата“ функция на рова (или рововете) е изказано и зачитавано от Д.

Гергова.

- ¹³¹ Съдовете от обр. 17 са с инв. № 211, 280, 281, 315, 352, 354, 239, 382, 402 и 506. Плитката чаша с две дръжки и улей за изливане на течности е открита в 1982 г. в кв. М₂₉ на дълб. 0,80 м. Фунцията произхожда от дълб. 0,75 м.
- ¹³² Посочените съдове са с инв. № 5, 104, 123, 124, 125, 141, 164, 165, 401 (яма кв. О₁₅), 412 (яма), 419, 420.
- ¹³³ Двете купи с чучур имат инв. № 341, 482.
- ¹³⁴ Съдове с инв. № 490, 514, 525, 520.
- ¹³⁵ Украсата на каната е запазена само в основата на дръжката.
- ¹³⁶ A Preliminary Report of the Excavations at Djadovo, Bulgaria, Research 1987. – In: Research Centre of Balkan and Asia Minor. Tokai University, 1987, 13–15, fig. 4. В отчета не са посочени авторите. Ръководителят на японския екип е Дз. Сузуки.
- ¹³⁷ К а т и г о, К. Stratigraphy of the Central Profile Wall. – In: A preliminary report of the 6th excavations at Djadovo, 1989. Tokai University. Thracian expedition, 1990, 69–72, fig. 9.
- ¹³⁸ К а т и н ч а р о в, Р., Д. Г е р г о в а, М. К ъ н ч е в, Т. К ъ н ч е в а, Д. Г е н о в, К. Л е щ а к о в и др. АОР през 1986 г. Разград, 1987, с. 63.
- ¹³⁹ Пак там.
- ¹⁴⁰ Езеро, 1979, с. 63, обр. 35 е; с. 68, кат № 18. Съвпаденията при двата сравнявани съда достигат до ниво украса – по 2 симетрични двойки релефни пъпки в основата на шията.
- ¹⁴¹ Срв. бел. 138.
- ¹⁴² Съдът е с инв. № 558.
- ¹⁴³ М и к о в, В. Селищната могила от бронзовата епоха до с. Веселиново. – ИАИ, 13, 1939, 218–220, обр. 262 б; ИБГД, 5, 1938, с. 167, обр. 9.
- ¹⁴⁴ Съдът е с инв. № 552.
- ¹⁴⁵ Л е щ а к о в, К. Основни класификационни принципи за керамиката от ранната и средната бронзова епоха в Тракия. – Археология, 1988, № 3, с. 4, обр. 5; с. 8, обр. 7.
- ¹⁴⁶ М и к о в, В. Селищната могила при с. Юнаците, Пазарджишко. – ГПлНБМ, 1937/39. С., 1940, 78–79, обр. 24.
- ¹⁴⁷ М и к о в, В. Селищната могила от бронзовата епоха..., с. 212, обр. 248.
- ¹⁴⁸ М и к о в, В. Селищната могила до с. Караново (Н. Загорска ок.). – ИБГД, 5, 1937, с. 57; Г е о р г и е в, Г. Ил. Главни периоди в развитието на културата през неолита и медната епоха в България в светлината на най-новите археологически проучвания. – Swjatowit, 23, 1960, с. 310. В раздела за с. м. Караново са включени и непубликуваните обобщени бележки на В. Миков, подготвени за печат от Г. Ил. Георгиев. Те ми бяха любезно предоставени през 1985 г., но смъртта на проф. Георгиев попречи на тяхното обнародване. В ръкописа се съдържат данни и за глинени съдове, които по разбираеми съображения не използвам тук. През 1986/86 г. обработих и нарисувах, също с позволение на Г. Ил. Георгиев, съхраняваните в АИМ София съдове. Ръкописът на В. Миков е използван само за уточняване стратиграфията на обекта и се цитира по-долу като: М и к о в, В. Караново, ръкопис.

- ¹⁴⁹ Г е о р г и е в, Г. Ил. Главни периоди..., с. 331; Kulturgruppen der Ůngstein- und der Kupferzeit in den Ebene von Thracien (Sűdbulgarien). – In: L'Europa a la fin del l'age de la pierre. Praha, 1961, p. 50, fig. 2.
- ¹⁵⁰ H i l l e r, St., G. I l. G e r g i e v, Tell Karanovo 1984. Vorläufiger Bericht. – Sebriftenreihe des instituts für Alte Geschichte und Altertumskunde der Universität Salzburg. Heft 1, 1984, 5–6, 8–9, Abb. 1.
- ¹⁵¹ G e o r g i e v, G. I l. Kulturgruppen..., прил. А: М и к о в, V. The Prehistoric Mound of Karanovo. – Archaeology, 12, 1959, p. 89.
- ¹⁵² М и к о в, V. (The Prehistoric Mound...) отбелязва, че пластът от БЕ в Караново съдържа 4 стронтелини ява. По-късно са добавени още 2 (Караново, ръкопис, 20–21).
- ¹⁵³ М и к о в, В. Селищната могила до с. Караново..., 157–158; Караново, ръкопис, 23–24.
- ¹⁵⁴ Разкопките са под ръководството на Б. Борисов. Благодаря за любезното му съдействие при опита за локализиране на селището спътник.
- ¹⁵⁵ Размерите на жилищата, разчистени от В. М и к о в, са: дълж. 8–12 м и шир. 5–6 м, като не се отличават по нищо от известните от Езеро, Веселиново и др. The Prehistoric Mound..., 94–97.
- ¹⁵⁶ М и к о в, В. Култура неолита, енеолита и бронзы в Болгарии. – СА, 1958, № 1, с. 53 сл.; Г е о р г и е в, Г. Ил. Културата на Тракия и Северозападна Мала Азия през VI – III хил. пр. н. е. – В: България в света от древността до наши дни. Т. I. С., 1979, с. 82; Т о д о р о в а, Н. Das Chronologiessystem von Karanovo in Lichte der neuen Forschungsergebnisse in Bulgarien. – Slov. Arch., 29, 1981, № 1, p. 205, Abb. 2 – синхронизира Караново VII като цяло с етапа Езеро B₂.
- ¹⁵⁷ Г е о р г и е в, Г. Ил. Културата на Тракия..., 82–83.
- ¹⁵⁸ Информация у: М и к о в, В. Караново, ръкопис. Съхранява се в АИМ София.
- ¹⁵⁹ Вж. бел. 157; Езеро, 1979, с. 350, табл. 205 (тунелести дръжки върху гърнетата).
- ¹⁶⁰ М и к о в, V. The Prehistoric Mound..., p. 97 – фото.
- ¹⁶¹ К а т и н ч а р о в, R. Les rittes..., p. 168. Керамиката от некропола до Берекетската с. м. бе обработена с любезното разрешение на М. Димитров, комуто благодаря.
- ¹⁶² P o d z u w e i t, Chr. Throjanische Gerassformen der Frühbronzezeit in Anatolien, der Agais und agrenzenden Gebieten. Mainz am Rhein, 1979, p. 96.
- ¹⁶³ М и к о в, V. The Prehistoric Mound..., p. 97.
- ¹⁶⁴ Езеро, 1979, с. 341, табл. 192; М и к о в, V. The Prehistoric Mound..., p. 97.
- ¹⁶⁵ N ě m e j s o v á - P a v ů k o v a, V. Periodisierung der Badener Kultur und ihre Beziehungen in Sudeuropa. – In: Thracia Prehistorica (Suplementum Pulpudeva, 3). Sofia, 1982, p. 170, Abb. 9₆₋₇; срв. Slov. Arch. 29, 1981, № 2, Abb. 14₆₋₇.
- ¹⁶⁶ Разкопките са проведени с участието на автора. Материалите от Овчарица II ще бъдат публикувани от Т. Кънчев и автора. Информацията за канелираната керамика от Юнаците е събрана при обработката на материалите от XVII – VIII стр. х., което бе възможно вследствие на любезното разрешение на ръководителите на разкопките Р. Катинчаров и Н. Я. Мерперт, на които изказвам благодарност.
- ¹⁶⁷ М и к о в, В. Селищната могила до с. Караново..., с. 165, обр. 4; 167–168, обр. 9, 12. Амфората, както и двата съда от с. 168, обр. 12, са от едно жилище.
- ¹⁶⁸ Пак там, с. 163, обр. 5 в. Каните и останалите чаши се съхраняват в АИМ – София, и се

обнародват за първи път.

- ¹⁶⁹ М и к о в, В. Селищната могила до с. Азапкьой, Ямболска околия. – ГПНМ, 1928/29; Селищната могила от бронзовата епоха..., 195–227. В настоящата работа са използвани и материали, съхранявани в АИМ – София, и в ИМ – Ямбол. Изказвам благодарност на И. Илиев от ИМ – Ямбол, помогнал ми при определянето им.
- ¹⁷⁰ М и к о в, В. Селищната могила от бронзовата епоха..., с. 196, обр. 231.
- ¹⁷¹ Пак там, с. 196, обр. 232.
- ¹⁷² G e o r g i e v, G. Il. Die Gemeinsamkeit der Kulturen Südbulgariens und Nordgriechenlands während des Neolithikums und Frühbronzezeit. – In: Actes of II Coll. on Aegean Prehistory. Athens, 1972, p. 120, Г. Ил. Георгиев смята, че Веселиново е заселено по-рано от Караново III в самия епоним, т. е. по време на прехода от Караново II към Караново III.
- ¹⁷³ Критичен преглед на грешките относно датировката на Веселиново II и произтичащите от това синхронизации у: K a t i n č a g o v, R. Etat des recherches..., p. 120, 135–136, 138.
- ¹⁷⁴ М и к о в, В. Селищната могила от бронзовата епоха..., 196–197.
- ¹⁷⁵ Пак там, 197–198.
- ¹⁷⁶ Пак там, с. 224, обр. 267. Срв. с Езеро, 1979, с. 370, обр. 174 в (кат. № 21).
- ¹⁷⁷ М и к о в, В. Селищната могила от бронзовата епоха..., с. 208, обр. 243 – последният фрагмент долу вдясно. Срв. с рисунките от XIII и X стр. х. на Езеро у: N ě m e j - s o v á - P a v ŭ k o ŭ a, V. Op. cit., p. 161, рис. 3₁₋₃.
- ¹⁷⁸ М и к о в, В. Селищната могила от бронзовата епоха..., с. 205, обр. 240, последният фрагмент долу вдясно. Срв. Езеро, 1979, с. 498.
- ¹⁷⁹ М и к о в, В. Селищната могила от бронзовата епоха..., с. 219, обр. 261; с. 218, обр. 259; с. 217, обр. 257 b–c.
- ¹⁸⁰ Пак там, с. 212, обр. 248; Селищната могила до с. Азапкьой..., с. 173, обр. 2.
- ¹⁸¹ Л е щ а к о в, К. Класификация..., с. 171, 176–177.
- ¹⁸² М и к о в, В. Селищната могила от Азапкьой..., с. 174, обр. 3.
- ¹⁸³ М и к о в, В. Селищната могила от бронзовата епоха..., с. 219, обр. 245.
- ¹⁸⁴ Пак там, с. 220, обр. 262 б.
- ¹⁸⁵ Срв. с керамиката от V стр. х. на с. м. до с. Дядово (по-горе).
- ¹⁸⁶ М и к о в, В. Селищната могила до с. Азапкьой..., с. 181, обр. 10; Езеро, 1979, 174–175; Ч е р н ы х, Е. Н. Цит. съч., 135–139, табл. 20.
- ¹⁸⁷ М и к о в, В. Селищната могила от бронзовата епоха..., с. 224, обр. 267 а.
- ¹⁸⁸ В литературата не е дадено името на тази могила. Поради това по-долу тя е с името на селото, в което се намира. Самото село е прекръщавано неведнъж – Св. Кирилово, Кирилметодиево и Кирилово.
- ¹⁸⁹ B i t t e l, K. Ausgrabungen in Sveti Kirilovo (Reg. Bez. Stara Zagora). – JdI (AA), 58q, 1953, p. 68, Abb. 2.
- ¹⁹⁰ К а ц а р о в, Г. Ил. Разкопки в Св. Кирилово. – ИБАИ, 3, 1913, с. 130; K a t i n č a g o v, R. Les rittes..., с. 189.
- ¹⁹¹ К а ц а р о в, Г. Ил. Разкопки в Св. Кирилово..., с. 310.
- ¹⁹² К а з а г о в, G. Vorgeschichtliche Funde..., 67–68.
- ¹⁹³ Д е т е в, П. Селищната могила в с. Св. Кирилово, Старозагорско. – ИНАМ, 7, 1942, 237–

238. Допълнителна информация у: Герасимов, Д. Т. Разкопки на могили при с. Свети Кирилово. – ИАН, 16, 1946, 180–181. Според автора разкопки на тази могила е правил В. Миков. Същото съобщава и К. Бител – вж. бел. 189.
- ¹⁹⁴ Bittel, K. Op. cit., 69–70, Abb. 310.
- ¹⁹⁵ Кацаров, Г. Ил. Разкопки в Св. Кирилово..., с. 310.
- ¹⁹⁶ Bittel, K. Op. cit., p. 92.
- ¹⁹⁷ Ibidem, 93–94. Проведените наскоро разкопки са спасителни и са под ръководството на П. Калчев (ИМ – Стара Загора) с научното консултантство на А. Радунчева (АИМ – София). Благодаря им за предоставената възможност да се запозная с разкопките и с придобитите материали.
- ¹⁹⁸ Kazarov, G. Vorgeschichtliche Funde..., 67–68.
- ¹⁹⁹ Bittel, K. Op. cit., 75–76, Abb. 3.
- ²⁰⁰ Georgiev, G. II. Beitrag..., p. 124; Panajotov, I. Zur Chronologie..., p. 75, 91–92.
- ²⁰¹ Panajotov, I. Zur Chronologie..., 91–96. С последния преглед на дискусиата за периодизацията на РБЕ в българските земи. Наскоро от същия автор бе лансирана нова идея в тази проблематика. Според тезисното ѝ съобщение РБЕ и СБЕ представляват само отделни етапи – 4 на брой: Езеро (I), Михалич (II), Кирилово (III) и Гълъбово (IV). Разкопаници VII/Асеновец (V) и Пловдив/Зимнич (VI) са към КБЕ. Panajotov, I. Problems of the Bronze Age Periodizations in Bulgarian Lands. – *Seria Archaeologica*, 1, 1992 (in print).
- ²⁰² Leshtakov, K. The End of the Early Bronze age in Thrace. – In: *Actes du XIIIe Congr. Intern. PP. Bratislava, 1991* (in print).
- ²⁰³ Panajotov, I. Zur Chronologie..., p. 91; Katinčarov, R. Relations culturels entre la Thrace, la Grece et l'Anatolie du Nord-ouest a l'âge du bronzе moyen et recent. – In: *Actes du IVe Congr. Intern. Thrac. Leiden, 1989, 68–85; Problems de l'âge du bronze en Europe du Sud-est.* – In: *Actes du III ClTh. Sofia, 1984, 171–181.*
- ²⁰⁴ Leshtakov, K. Op. cit., срв. бел. 201.
- ²⁰⁵ Марица-изток, I, 186–187, обр. 3–4.
- ²⁰⁶ Пак там, 158–166, кат. № 1–2, обр. 18 а–б, 19 а–б.
- ²⁰⁷ Георгиев, Пл. Констанция и Троя по данни от последните разкопки. – ИНИМ, 3, 1981, 334–335, табл. IV₁₋₂.
- ²⁰⁸ Аладжов, Д. Археологически проучвания на Констанция (1967–1977). – ИНИМ, 3, 1981, 253–254, 255: „...малка селищна могила от бронзовата и желязната епоха“. Този автор е заложил сондаж от 9 кв. м. Аладжов, Д., Пл. Георгиев и др. Констанция'77. – ИНИМ, 3, 1981, 266–269. За времето на прекъсване на живота през Средновековието вж. Гюзелев, В. Средновековната българска крепост Констанция. – ИНИМ, 3, 1981, с. 15. По-долу отчетите от разкопките се цитират: Констанция'77. Освежени със ползвал дневниците и инвентарните книги, любезно предоставени ми от Пл. Георгиев и Д. Аладжов, за което им благодаря.
- ²⁰⁹ Констанция'77, 269–272.
- ²¹⁰ Пак там, 266–267.
- ²¹¹ Пак там, 267–268.
- ²¹² Съхраняваните в ИМ – Хасково, съдове са обработени и нарисувани със съдействието на Д. Аладжов, ИМ – Хасково.

- ²¹³ Констанция'77, с. 268.
- ²¹⁴ Пак там.
- ²¹⁵ Пак там, с. 296, табл. VI₂ – хоризонт А – I.
- ²¹⁶ Съдът е от по-ранните разкопки на Д. Аладжов, от същия сектор. Открит е на дълб. I стр. х., инв. № 2224. За аналогията на формата и на украсата: B l e g e n, C. et alli. Troy. Vol. II, 2. Pl. 60, № 34.338; Pl. 254, 1; 253, 2.
- ²¹⁷ Каната е от нивото на стр. х. А – III, дълб. 2,05 м. Има инв. № 2236, открита е в жилището. Тук не са дадени технологичните данни за глинени съдове, тъй като на този въпрос е необходимо да се посвети специално изследване.
- ²¹⁸ Констанция'77, с. 296, табл. VI₁.
- ²¹⁹ Г е о р г и е в, П. л. Цит. съч. с. 334.
- ²²⁰ Пак там, с. 336.
- ²²¹ Пак там, с. 335.
- ²²² Пак там, 335–336; Констанция'77, с. 267.
- ²²³ S p a n o s, P. Untersuchung über den bei Hommer „depas amphikypellon“ genannten Gefässtypus. Tübingen, 1972 (Istanbuler Mitteilungen, 6), Titelblatt (Typ MD/01), bei B a r n e t Brit. Muz. Quot. 27, 1963/64, p. 79. За място на откриването на сребърната чаша от Троада няма сигурни данни. Тя се отличава от глинения съд от Асара по сравнително по-широкото си дъно. Много подобна на двата екземпляра по формата си е другата чаша от България, открита вероятно близо до с. Михалич: D i m i t r o v, D. P. Zweihenklische „trojanische“ Tonbecher aus Südbulgarien. – JdI (AA), 58, 1943, 13–14, Abb. 1 b. На тази основа може да се предложи синхронността на двата глинени съда.
- ²²⁴ За имитациите на металните съдове през БЕ, главно през РБЕ и през СБЕ в Анатолия в в E g e s c h a c h e r m e y e r, Fr. Die Ältesten Kulturen Griechenlands. Stuttgart, 1955, p. 132sq., Abb. 56₁₋₂; R e n f r e w, C. The Emergence of Civilization. London, 1972; The Burnt House of Sitagroi. – Antiquity, 44, 1970, p. 131sq., P 1. 19 a. Като прототип – срв. S c h a c h e r m e y e r, Fr. Op. cit., tabl. VII₁₋₂; Die Ägäische Frühzeit. Band 1, Wien, 1976, 195–196; B i t t e l, K. Beitrag zur Kenntnis Anatolischer Metallgefäße der zweiten Hälfte des dritten Jahrtausends v. Chr. – JdI, 74, 1959, p. 1sq., Abb. 7–8, 24, 27, 37; H a u p t m a n n, H. JdI (AA), 86, 1971, p. 356; P o d z u w e i t, Chr. Op. cit., p. 23 sq.; S h e r r a t, A. Cups that Cheered. – In: Bell Beaker of the Western Mediterranean. BAR (Intern. Series), 331. Oxford, 1987 (I), 86–87, 105, Fig. 2.
- ²²⁵ B i t t e l, K. Op. cit., p. 13, Abb. 27 – съдът е от сребро и произхожда от Троя, колекцията на Х. Шлиман. Има инв. № 5861; D ö r f e l d, W. Troja und Illion. Band 1. Athens, 1902, p. 350, Fig. 276; p. 351, Fig. 277. Тези два съда са много близки до съдовете от глина по оформянето на шните и похлунаците. Твърде е възможно метални прототипове да са имали и купите с чучур, известни в Източното Средиземноморие като tea-pots. Доводи могат да бъдат привлечени от B i t t e l, K. Op. cit., p. 26, Abb. 37.
- ²²⁶ D i m i t r o v, D. P. Op. cit., 13–16. Abb. 1 a–e; М и к о в, В. Предисторическото селище..., 20–21, обр. 12; А л а д ж о в, Д. Находки от бронзовата епоха в Хасковския музей. – Археология, 1964, № 4, с. 67, обр. 7 – чаша, последната от известната колекция, предадена през 40-те години. В ИМ – Хасково, се съхранява още един фрагмент от „троянски тип“ чаша. Изказвам благодарност на Д. Аладжов, предоставил ми го за

публикация. Чашата е изработена на бързо гъръчарско колело, повърхността е с бежова ангоба и отвън е излъскана. Глината е изключително фина. По особеностите на изработката и на формата съдът се отнася към вносната керамика.

- ²²⁷ Г е о р г и е в, Пл. Цит. съч., с. 336, бел. 11–12 с лит.
- ²²⁸ R e n f r e w, C. *The Emergence...*, p. 173. fig. 11.2₄ (по Bossert). Според анализа на автора между групите (наричани другаде „култури“) Керос-Сирос и Филадельфия I има период на синхронно съществуване. Тези късни прояви на Керос-Сирос са отбелязани на островите Наксос, Сифнос, Керос, Аморгос и Кеа.
- ²²⁹ C a s s e y, J. Did the Early Bronze Age End? – In: *The End of the Early Bronze Age in the Aegean*. Leiden, 1986, p. 29, Pl. 3 g.
- ²³⁰ S p a n o s, P. Op. cit., p. 93.
- ²³¹ P o d z u w e i t, Chr. Op. cit., p. 95, 152–153.
- ²³² H u o t, J.-L. *Les ceramiques monochromes lissees on Anatolie l'epoque du bronze Ancien*. Vol. 1. Paris, 1983, 541–543.
- ²³³ Ibidem, p. 548; S p a n o s, P. Op. cit., p. 93, 151 sq., № 15, 8–9; P o d z u w e i t, Chr. Op. cit., 152–153; M e l l a r t, J. *Prehistory of Anatolia and its Relations with the Balkans*. – StB, 5, 1971 напълно коректно поставя въпроса за синхронността на „троянския тип“ чаши от България и материалите от укрепеното селище Михалич, Свиленградско.
- ²³⁴ H u o t, J.-L. Op. cit., p. 1073; Срв. бел. 228 лит., финалът на групата Кастри-Сирос според посоченото съчинение попада в РБЕ III.
- ²³⁵ J a k a r, Y. *Troy and Anatolian Early Bronze Age Chronology*. – AST..., 29, 1979, 57–60, 62 (Lerna late III, 2450 B. C. – ED IIIa).
- ²³⁶ R e n f r e w, C. Op. cit., p. 221, Tabl. 13.VI.
- ²³⁷ H u o t, J.-L. Op. cit., p. 1073; Срв. J a k a r, Y. Op. cit., за началото на СБЕ в Егея и Анатолия; C a d o g a n, G. *Dating the Aegean Bronze age without Radiocarbon*. – *Archaeometry*, 28–2, 1978, p. 210, Tabl. 1 (за началото на СБЕ – 2050/1900 г. пр. Хр. по находката на скарабей от късната IX династия, в о. Крит); D i c k i n s o n, O. T. P. K. *The Origine of Micenaean Civilisation*. Göteborg, 1977, (SIMA, 49), p. 18, fig. 1; W a r r e n, P., V r. H a n k e y. *Aegean Bronze Age Chronology*. Bristol, 1989, p. 11, Tabl. 2.1; 24–25, 39–40; p. 41, Tabl. 2, 3; 46–50.
- ²³⁸ По въпроса за приравняването на историческите дати по египетската и по месопотамската хронология съществува дискусия, която не би могла да се развие тук. Тя е започната от M e l l a r t, J. *Egyptian and Near East Chronology: A Dilemma*. – *Antiquity*, 33, 1979. Принос в това отношение внася и K u l l, Br. – PZ, 64, 1989, № 1; вж. H a c h m a n n, R. *Die Königsliste von Chorsabad, die Assirischen Abstandsdaten und das Problem der absoluten Chronologie der Europäischen Bronzezeit*. – In: *Bericht über den VIInt. Congr. Vor- u. Frühgesch.*, Hamburg, 1958. Berlin, 1961, 366–373.
- ²³⁹ K u l l, Br. Op. cit.; Срв. също C a d o g a n, G. Op. cit., p. 211; H o m e r, L. Th. *Near Eastern, Mediterranean and European Chronology*. Lund, 1967 (SIMA VIII), p. 83 – началото на РБЕ III е поставено към 2300 г. пр. Хр. Същият автор датира, подобно на Кадоган, началото на ММ Ia по скарабей от Лебена – късна XII династия, и по цилиндричен печат от гробницата в Платананос (от времето на Хамурапи). Според него началото на ММ IB трябва да се отнесе към средата на XIX в. пр. Хр. (p. 83).

- ²⁴⁰ Y a k a r, J. The Later Prehistory of Anatolia. The Chalkolithic and Early Bronze Age. – BAR (Int. Series), 286, I, p. 119. Срв. бел. 237.
- ²⁴¹ R u t t e r, J. Ceramic Change in the Aegean Early Bronze Age. – Inst. of Arch., Occ. paper, № 13, L. A., 1979, 12–15, Tabl. 3. синхронизира края на РБЕ II с Троя III, но Н о т е r, L. Th. Op. cit., p. 82 смята за по-вероятна следната съпоставка: Раннохеладски период II (Лерна III, Зигурнес и др.) = Троя II и Бейчесултав XIII. Компромис представлява покриването на Филакопи I с културата Керос-Сирос в Цикладите, срв. бел. 228.
- ²⁴² Y a k a r, J. The Later Prehistory..., p. 141.
- ²⁴³ Обобщение на мненията относно синхронизацията вж. у P a n a j o t o v, I. Op. cit., 91–92.
- ²⁴⁴ За сравнителния анализ са използвани данни от Езеро, Овчарица – II, от откритото селище Голяма Детелина, от Габарево и др.
- ²⁴⁵ G e o r g i e v, G. II. Die Gemeinsamkeit..., 124–126; Културата на Тракия...
- ²⁴⁶ М е р п е р т, Н. Я. К вопросу о связях Анатолии и Фракии в раннем бронзовом веке. – Zbornik Narodnino Muzeu v Praze, 20, 1966, № 1/2; К а т и н ч а р о в, Р. Културни връзки и взаимоотношения през бронзовата епоха между българските земи и съседните територии. – В: България в света от древността до наши дни. Т. 1. С., 1979, 86–88; Sur la synchronisation...; Н и к о л о в, В. Тракия и Тесалия през бронзовата епоха. – Векове, 1983, № 1.
- ²⁴⁷ Срв. предложената за Езеро типология от Е. Н. Черных в Езеро, 1979, 223–225 с тази от Троя, разработена от Хр. Подцувайт (Op. cit., 8–11). Определянето на нивото „Форма“ като оптимално се е наложило поради съществената географска отдалеченост на сравняваните райони и поради необходимостта да се синхронизират етапите на БЕ, а не отделни стр. х. В последния случай най-удачно е използването на аналогии на ниво тип или подтип, както и задължително включване на специфични мотиви от украсата.
- ²⁴⁸ К а т и н ч а р о в, R. Sur la synchronisation..., 137–138, fig. 1; 141–143, fig. 3–6; Л е щ а к о в, К. Класификация..., 238–243 с лит.
- ²⁴⁹ К а т и н ч а р о в, R. Relations culturels..., p. 68.
- ²⁵⁰ К а т и н ч а р о в, Р. Културни връзки..., с. 91.
- ²⁵¹ М е р п е р т, Н. Я., Г. Ил. Г е о р г и е в. Цит. съч., с. 245, рис. 23; Л е щ а к о в, К. Основни класификационни принципи..., с. 7, обр. 6.
- ²⁵² Обобщение у P o d z i w e i t, Chr., Op. cit., 198–199. Той датира съдовете към ранно-бронзовата фаза IIa (=Троя IIId–f), т. е. към РБЕ II в самото начало на периода или към финала на РБЕ II.
- ²⁵³ Ibidem, p. 231, Beilage 14, Blat 57 – Полиохни IV. Това време трябва да съвпада с Троя II според приложение № 26 на цит. труд.
- ²⁵⁴ К а т и н ч а р о в, Р. Културни връзки..., 86–88; M e l l a r t, J. Anatolian Chronology in the Early and Middle Bronze Age. – ASt., 7, 1957, p. 86 – синхронизира материалите от Михалич най-общо с Троя I.
- ²⁵⁵ К а т и н ч а р о в, R. Sur la synchronisation..., p. 49.
- ²⁵⁶ К а т и н ч а р о в, Р. Културни връзки и взаимоотношения на Тракия и Крит през ранната бронзова епоха. – Векове, 1979, № 1, с. 47.

- ²⁵⁷ Evans, A. The Palace of Minos at Knossos. Vol. I. London, 1921, 176–177, fig. 125_{1–4} (incised and punctuated ware with white filling); Renfrew, C. Op. cit., p. 188, fig. 122, Tabl. 10.
- ²⁵⁸ Формулировката „повлияни“ е доста неясна. Също така не задоволява „пренасянето“ им. Ако те са от паница, а не от похлупаци на пиксиди, те са принадлежали на широко разпространен в Тракия тип съдове, спадащ към кухненската керамика и едва ли са били сред ценните предмети за времето си. Това съображение не дава сигурна основа да се мисли за импортна керамика. Различно е положението на „троянския тип“ чаши, които са били съдове за пиење и вероятно са били престижна собственост. От друга страна, предполагаемите контакти между Тракия и Крит би трябвало да се материализират и в друг вид, но данни за това няма все още.
- ²⁵⁹ Spanos, P. Op. cit., p. 93, 98.
- ²⁶⁰ Срв. бел. 247. За Тесалия: Hanschmann, E., VI. Milojčić. Argissa. Band III. Bonn, 1976; Hanschmann, E. Die deutsche Ausgrabungen auf der Argissa-magula in Thessalien. Band IV. Bonn, 1981 (=Argissa, Band IV); за Пелопонес и други части на Южна Гърция: Cassey, J. L. Excavations at Lerna. – Hesperia, 23–28, 1954–1959; The Early Helladic Period in the Argolid. – Hesperia, 29, 1960; Renfrew, C. Op. cit.; за Анатолия: Blegen, C. et alii. Op. cit.; Podzuweit, Chr. Op. cit.; Spanos, P. Op. cit.; Huot, J.-L. Op. cit.
- ²⁶¹ Панаѝотов, И. За хронологията и периодизацията..., с. 44; Mellart, J. Prehistory of Anatolia..., p. 135 sq.
- ²⁶² Езеро, 1979, с. 103, 106–120.
- ²⁶³ За продължителността на един стр. х. в Северозападна Анатолия срв. Blegen et alii. Op. cit., p. 22, 36–37, 40–41; Sperling, J. W. Kumtepe in the Troad: Trial Excavations 1934. – Hesperia, 45, 1976, № 4, p. 355.
- ²⁶⁴ Sperling, J. W. Op. cit., p. 74.